

МИННО-ГЕОЛОЖКИ УНИВЕРСИТЕТ
„Св. Иван Рилски“

ДЕПАРТАМЕНТ
„ЧУЖДИ ЕЗИЦИ И СПОРТ“

ИЗВЕСТИЯ
Том XVII

София, 2017

UNIVERSITY OF MINING AND GEOLOGY
”St. Ivan Rilski”

DEPARTMENT
OF FOREIGN LANGUAGES AND SPORT

P R O C E E D I N G S
Volume XVII

Sofia, 2017

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ:

Милена Първанова, Екатерина Балачева, Ваня Цолова,
Мариела Кичева (техн. редакция и предпечат)

Включените в настоящия брой текстове изразяват персоналното мнение на всеки отделен автор, което може да не съвпада с мнението на редакторския колектив.

ИЗВЕСТИЯ НА ДЕПАРТАМЕНТ „ЧУЖДИ ЕЗИЦИ И СПОРТ“
ПРИ МГУ „СВ. ИВАН РИЛСКИ“ - СОФИЯ
ТОМ XVII/2017 ГОДИНА
ИК „СВ. ИВАН РИЛСКИ“
ISSN 1313-3322

СЪДЪРЖАНИЕ

I. ИЗСЛЕДВАНИЯ	7
Румяна Радкова Далеч от родината	8
Теодоричка Готовска–Хенце Управленски политики за развитие на минното дело и металургията в Словакия в прединдустриалния период .	51
Ани Златева Забравеният/забранен италиански творец Жорж Нурижан и неговата <i>Сага за България</i>	62
II. ЕЗИКОЗНАНИЕ	
Милена Първанова LIKE като самостоятелна лексикална единица	92
Маргита Спирова Имена на местности (топоними).....	97
Галина Райчева Някои особености на фразеологичните единици с наименования на растения във френския и българския език.....	104
III. ОБУЧЕНИЕ	
Милена Първанова, Моника Христова, Велислава Паничкова, Цветелина Вукадинова, Екатерина Балачева, Елена Давчева Работата на студентите от МГУ „Св. Иван Рилски“ със специализирани научни текстове на чужд език през 2017 г. и как се повишиха чуждоезиковите умения (краен отчет)	117
Цветелина Вукадинова Инженерното обучение във висшите технически училища. Нови учебни планове и учебници по немски език за студентите на МГУ „Св. Иван Рилски“	157
Маргарита Папазова Изучаването на английски както майчин език	161
Ива Митева Моето Еразъм приключение	165
IV. ЮБИЛЕЙ	
Благотворителна вечер за развитието на студентския спорт в МГУ „Св. Иван Рилски“	169
Евгени Йорданов Своеобразен юбилей на Клуба по хоккей МГУ	170
V. ПРЕВОД	
Емил Бреие Нова теория в психологията: психоанализата	174

VI. ЕСЕ

Добрин Тодоров Съвременни перипетии на свободата	179
Орлин Стефанов Аристотел в кривото огледало на лъженауката	189

VII. ДЕБЮТ

Боян Кехайов Процесът на сглобяване на собствен компютър - гласът на опита.....	195
Айре Кескинова Човекът между „безкрайното и нищото“.....	210
Калина Маринова <i>Културата на общуване е показател за човека, който осъзнава своето място</i>	213

VIII. КАЛЕНДАР	215
-----------------------------	------------

CONTENTS

I. INVESTIGATIONS	7
Rumyana Radkova Far from the Homeland	8
Teodorichka Gotovska-Hentse Management Policies for the Development of Mining and Metallurgy in Slovakia in the Post-industrial Period	51
Ani Zlateva The Forgotten/Forbidden Italian Writer Giorgio Nurigiani and his Saga for Bulgaria.....	62
II. LINGUISTICS	
Milena Purvanova LIKE as an Independent Lexical Unit.....	92
Margita Spirova Names of Locations (Toponyms).....	97
Galina Raicheva Some Characteristics of the Phrasal Units with Plants' Names in French and Bulgarian Languages.....	104
III. EDUCATION	
Milena Purvanova, Monika Hristova, Velislava Panichkova, Tzvetelina Vukadinova, Ekaterina Balacheva, Elena Davcheva Students' Work with Specialized Scientific Texts in Foreign Languages at the UMG "St.Ivan Rilski" in 2017 and How it Improved Their Foreign Language Skills (Final Report)	117
Tzvetelina Vukadinova Engineering Education in the Higher Technical Schools. New Curricula and Textbooks for the Students of German Language at the UMG "St. Ivan Rilski"	157
Margarita Papazova Studying English as a Mother Tongue	161
Iva Miteva My Erasmus Adventure	165
IV. ANNIVERSARY	
Charity Event for the Development of the Students' Sport at the UMG "St. Ivan Rilski"	169
Evgeni Yordanov The Anniversary of the Hockey Club at the UMG "St. Ivan Rilski"	170
V. TRANSLATION	
Émile Bréhier New Theory in Psychology: Psychoanalysis	174

VI. ESSAY

Dobrin Todorov Contemporary Vicissitudes of Freedom..... **179**
Orlin Stefanov Aristotle in the Distorted Mirror of Pseudoscience **189**

VII. DEBUT

Boyan Kehayov The Process of Assembling Your Own Computer – the Voice of Experience **195**

Aire Keskinova The Man Between “Infinity and Nothingness” **210**

Kalina Marinova The Culture of Communication – an Indicator for a Person Who Is Conscious of Their Own Place in Life **213**

VIII. CALENDAR **215**

I. ИЗСЛЕДВАНИЯ

Предлагаме ви в аванс

В Деня на народните будители се срещнах с един голям български учен, който любезно ми предостави своя разработен до момента исторически труд, за да запозная с части от него нашата будна аудитория.

През първата половина на 2018 г. предстои да излезе новият труд на чл.-кор. проф. д.и.н. Румяна Радкова, дългогодишен изследовател на Българското Възраждане.

Наред с други нейни работи по темата, тази разработка е по-различна, защото носи горчивия съвременен привкус, доминиращ ежедневието на мнозина от сънародниците ни, а именно: как се справят младежите на отечеството ни, решили да идат да учат в чужбина. Темата е болезнена въпреки днешното преизобилие от средства за комуникация, свързващи децата на България със семействата им, и въпреки сравнителната сигурност, съпътстваща младежите ни навън.

Обемното проучване на автора осветлява с множество исторически факти въпросите как се е възприемала идеята в малка България да има интелгенция и от какви чужди влияния е трябвало да бъде повлияна тя; как са научавали българските семейства за възможностите за обучение на детето им „в странство“; как са били събирани средствата, необходими за обучението и издръжката му в чужбина; как и дали са се адаптирали юношите - често дори ученици в невръстна детска възраст - сами и в абсолютно непознати условия; как тези често свръхтрудни условия и емоционалният стрес от отделянето от познатата родна среда дори са се оказвали непосилни и вредни за неукрепналия детски организъм; но и как младежите били окрилявани от идеята да се изучат и да работят „на ползу роду болгарскому“ и затвърждавали българското си самочувствие и националната ни гордост.

М. П.

ДАЛЕЧ ОТ РОДИНАТА

Румяна Радкова¹

Вместо предговор

През XVIII-XIX в. българите успяват да разчупят вековната изолация, в която изпадат поради загубата на политическата си и духовно религиозна независимост². Сред главните двигатели в този процес, при който за няколко десетилетия българското общество се доближава до политическите, стопанските, идейните, художествените, образователни, битови и т.н. достижения и норми на Новото време, е възрожденската интелигенция³. Нейното формиране протича трудно и с големи разлики от стандартните модели на изграждането на буржоазната интелектуална система в Европа⁴. Поради политическите условия в българските земи, включени в Османската империя, няма национална държавна организация и самостоятелна духовна власт, които да направляват, канализират и материално да подкрепят както обучението и подготовката на интелектуалците, така и да създават условия за приложението на техния специализиран труд. Обективната потребност от национална интелигенция

¹ Член-кореспондент, проф. д.и.н., БАН

² Гандев, Хр. Фактори на Българското възраждане. С., 1943; Гандев. Хр. Проблеми на Българското възраждане. С., 1976; Гачев. Д. Ускорено развитие на литературата. С., 1979; Пенев, Б. История на новата българска литература. Т. I-IV, С., 1976-1978; Шишманов. И. Увод в Българското възраждане. Избрани съчинения. Т. I, С., 1965; Радкова. Р. Българската култура през Възраждането. В: История на българите. Т. II, Късно средновековие и Възраждане. С., 2004, 553-604; Генчев. Н. Българската култура XV-XIX в. С., 1988; Гечева, Кр. Българската култура през Възраждането. Библиография. Българска и чужда книжнина 1878-1983. С., 1986.

³ Генчев, Н. Българска възрожденска интелигенция. С., 1991; Радкова, Р. Българската интелигенция през Възраждането (XVIII - първа половина на XIX в.). С., 1986; Филчев, Н. Възрожденската българска интелигенция. – Социологически проблеми, 1974, кн. 3, 48-53; Meininger, T. The formation of nationalist Bulgarian intelligentsia 1835-1878. S., 1975.

⁴ Радкова, Р. О некоторых особенностях начального периода формирования новобългарской интеллигенции. - В: Славянские культуры и Балканы. Т. II, 1978, 127-131; Радкова, Р. По някои въпроси от формирането на новобългарската интелигенция. *Studia Balkanica*, 1970, № 14.

става чрез самоиздръжка и самоорганизация на българското общество. Чрез доброволните помощи и дарения под различни форми, то създава материалната основа за обучението на българските младежи и девойки, а чрез участието си в училищни и църковни настоятелства, общини, читалища, дружества и т.н. подпомага организационно дейността и.

Една от основните трудности при изграждането на новобългарската интелигенция, особено през XVIII и началните десетилетия на XIX в., е получаването на образование. Българското светско национално училище, от което се очаква да подготвя професионално интелигентските кадри, прави макар и бързи, но начални крачки и има много голяма нужда от подготвени професионално учители⁵. Училищната мрежа в българските земи е нагодена за масово ограмотяване на българите. Почти до Освобождението тя е представена предимно от взаимни (начални) и класни (основни) училища. Едва в края на 50-те години на деветнадесетото столетие се създава първата българска гимназия в Болград - далеч от родните земи - последвана от още две в Пловдив и Габрово, които са крайно недостатъчни за подготовката на кадри със средно образование. Идеята за висше българско училище не е чужда на българите, но остава нереализирана до 1888 г.⁶

Условията налагат българите да търсят средства и помощ за подготовката на квалифицирани кадри със средно, средно специално и висше образование вън от българските земи. В историографията е изяснено в кои чужди училища и университети учат българи, какви специалности усвояват, каква реализация имат след завършването и т.н.⁷

⁵ Димитров, А. Училището, прогресът и националната революция. Българското училище през Възраждането. С., 1987 и пос. литература; Радкова., Р. Новобългарското училище като културен и общественно-политически феномен. - В: История на българите. Т. II; Доросиев, Л. Нашите класни, средни и специални училища преди Освобождението. С., 1925; История на образованието и педагогическата мисъл в България. Т. I, С., 1975.

⁶ Арnaudов, М. История на Софийския университет "Св. Климент Охридски" през първото му полу столетие 1888-1938. С., 1939; История на Софийския университет "Климент Охридски". С., 1988; Чилингиров, Ст. Към въпроса за висшето образование у нас. - В: Училищен преглед, 1939, кн. 4, 466-471; Манолова, Н. Възрожденските вестници за висше училище. - История, 1995, кн. 5, 26-32.

⁷ Генчев, Н. Франция в българското духовно възраждане. С., 1981; Генчев, Н. Българската национална просвета и Русия след Кримската война. ГСУ, ИФ, 66, 1975, 295-373; Колев, Н. Разпространение на френския език сред българите и на

Независимо от направеното и огромната натрупана литература остават непроучени различни въпроса около механизмите, чрез които българите се осведомяват за чуждите училища при тогавашното състояние на комуникациите, за условията, в които живеят в близки и далечни страни, за адаптирането им към новия за тях бит, облекло, храна, обноски, начин на държане, за средствата, с които преживяват, за контрола над поведението им, за научните им и културни интереси извън училището. Изясняването на тези въпроси е от особено значение, защото след завръщането си в родината тези българи стават носителите на новите идеи, на нова битова култура, облекло, организация на свободното време, на нови

френската преводна литература в България през Възраждането. С., 1981; Бойчева, В. Български младежи в учебните заведения на Сръбското княжество през 1830-1859 г. - В: Проблеми на Българското възраждане. С., 1981, 295-336; Оджакوف, П. Влиянието на Русия върху образованието на българите до Освобождението. - В: Материали из историята на учебното дело в България. Св.2, С.,1905; Поглубко, К. А. За да бъдат полезни на народа си. С., 1976; Поглубко, К. А. Из истории болгаро-российских культурных связей 40-70-х годов XIX в. Болгары в учебных заведениях Одессы, Киева, Кишинева. Кишинев, 1976; Песчаный, Д. Г. Русско – болгарские культурные связи в 30-40-х годах XIX в. - В: Из истории русско-болгарских отношении. М., 1958; Степанова, Л. Вклад России в подготовку болгарской интеллигенции в 50-70-е гг. XIX в. Кишинев. 1981; Билунов, Л. Н., О. К. Вяземская. Первые болгарские воспитаники Московского университета. - В: История и культура Болгарии. М.,1981; Паскалева, В. Средна Европа и културно-просветното развитие на България през Възраждането. Исторически преглед (по нататък ИПР.), 1981, кн. 3-4, 114-136; Куюмджиева, М. Интелектуалният елит на българското общество през Възраждането. С., 1995; Даскалова, К. Българският учител през Възраждането. С., 1997; Румпос, Д. Български преподаватели и ученици в Богословското училище на остров Халки (1844-1903) Търново, 2007; Танчев И. Българската държава и учението на българи в чужбина 1879-1892. С., 1994; R. Radkova. Les pays slaves et l'instruction des bulgares dans la période de la Renaissance bulgare. Etudes historiques, t. VIII, Sofia, 1978; Топузов, И. Земеделските училища в Табор и Крижевац и развитието на българското земеделие. С., 1959; Йорданов, В. Лайпциг и българите. С., 1938; Константинеску-Яш, П. Българи, учили в Румъния от времето на национално революционните движения. Изв. И-та Ботев- Левски. Кн 1, 1954; Начов, Н. Цариград като културен център на българите до 1877 г. Сб. БАН, кн. XIX, С., 1925; Славова, Ст., Цв. Дойнова. Документи от Националния архив на Франция за откриването на Императорския османски лицей в Галата сарай и за първите български ученици в него. ИДА, кн.19, С., 1970; Илчев, И. Робърт колеж и формирането на българската интеллигенция. ИПР., 1981, кн.1, 50-63.

организационни умения и т.н. По-голямата част от тях са по-късно сред строителите на Нова България и много от постъпките и проявите им след Освобождението биха останали неразбрани без поглед към времето на тяхната школовка. Те са сред основните фактори за запознаването на българите с модерната европейска култура и без тях духовното преустройство, което се извършва през XIX в., е немислимо.

Тъй като голяма част от възрожденската интелигенция със средно и цялата с висше образование се е подготвила в чужбина, се осмисля връзката на българското общество с културата на различни страни и народи. Въпросът е част от кардиналния проблем за ориентацията на културния живот, а до голяма степен и на политическите пристрастия, за ролята на религиозните пропаганди и използването на просветата за политическите интереси и кроежи на съседните балкански държави или на Великите сили в заплетения Източен въпрос.

За съвременния българин е интересно да проследи адаптацията на българските юноши и девойки в една среда, която твърде много се отличава от бита, условията и ограничените възможности за развитие в родината. Да види изискванията, които поставят чуждите учебни заведения за постъпване и усилията, които полагат невръстните често българчета не само да се запишат в съответното училище, но и да не изостават от съучениците си.

Изследването се стреми да разкрие малко известни страни от първите впечатления на българчетата при пътуването им извън родните места, чувствата при раздялата с близките, които не виждат с години, амбициите и успехите им. Често неукрепналите организми на юношите и девойките не понасят климатичните условия, в които попадат, и те стават жертва на лишенията, студа и напрежението. Относително голямата смъртност на учащите се в чужбина българи или по-късно сред реализиралите се вече в родината учители, свещеници, лекари досега не е била обект на проучване независимо, че е част от проблема. Изследването е своеобразен ракурс към процесите на модернизация на българското общество и на израстването на хората на Новото време.

Глава I. Разпространение на информация за чужди училища и условия за постъпване на българчета в тях

Днес е почти невъзможно да си представим обществената и семейна среда, в която живеят българските младежи през XIX в. и пречките, които трябва да превъзмогнат, за да получат образование далече от семействата

си и родните места. Трудностите са много и различни. Първоначално е нужно родителите да са убедени в нуждата от „по-високо“ образование и да са превъзможали патриархалните си предразсъдъци за моралните заплахи за децата си в чужди земи, където ще живеят без непосредствен родителски контрол. Следва едно от най-трудните препятствия - да се открие при тогавашните примитивни възможности за общуване и недоразвитите комуникации, някаква - дори и най-обща - информация за училища в чужбина. В тази поредица следва осигуряването на средства за издръжка, които в повечето случаи са непосилни за средно заможния българин. Ако тези първоначални препятствия са преодолени, оттук нататък започва трудното адаптиране на българчетата към новата обстановка. Обикновено те попадат в развита в стопанско, техническо, интелектуално, битово и образователно отношение среда, в която не само трябва се ориентират и с която да привикнат и да приемат, но и да намерят своето място в нея и да се докажат. Често те не понасят климата на дадената страна, боледуват, страдат за близките си, които не виждат с години. Простичко казано, това е все едно да се прехвърли с „машина на времето“ човек от Средновековието в модерния ХХ век.

Един от първите любопитни въпроси е откъде и как българите научават за подходящи учебни заведения и за начините да постъпят в тях. Неблагоприятната политическа среда в българските земи затруднява свободното и пълноценно разпространение на сведения за чужди средни, специализирани и висши училища в Европа. През XVIII и началото на XIX в. не само данните за чужди образователни заведения, но и интересът от „повисока наука“ е ограничен в много тесен кръг от заможни фамилии, предимно търговски, и сред още по-малко ученолюбиви младежи, които чувстват слабата си подготовка, получена в църковните килии или в някои от по-уредените началните гръцки училища в родните им места и правят отчаяни опити, за да намерят подходящо училище.

Развитието на интереса се инспирира от различни фактори, едни от които са промените в обществената структура и увеличаването на заможните българи, които, притиснати от нуждите на своите стопански дела, се нуждаят от реално образование. Макар и бавно, се явяват първите кълнове на новобългарската интелигенция. Задълбочават се обществените усилия за изграждането на национална образователна мрежа, за извоюване на самостоятелна българска църква и политическа независимост. В тези процеси квалифицираните учители, богословски подготвените духовници, професионалистите, книжовниците и др. добиват изключително важна роля.

Постепенно, наред с първоначалния ограничен личен интерес на българите в търсенето, а и в разпространението на по-богата информация за условията, които предлагат чуждите учебни заведения, се включват ръководства на манастири, училищни и църковни настоятелства и общини, а по-късно и женски и ученически дружества, просветни и обществено-политически организации на българските колонисти, сдружения и др. Този интерес на обществото в българските земи и в емиграция, особено през последните две десетилетия преди Освобождението, прераства не само в осъзната гражданска потребност, но и добива масов характер. Увеличават се пътищата и средствата за получаване на сведения за „по-високите“ училища, което подпомага постъпването на десетки младежи и девойки в тях.

Засилването на информационния поток е силно зависимо от политическата обстановка в Османската империя и на Балканите. С развитието на Източния въпрос се активизират Великите сили, които включват в политическите си планове целенасочено образователно и просветно проникване сред българите. Важни функции в политическите кроежи поемат чуждите религиозни пропаганди на католици и протестанти, които откриват лица и колежи в Османската империя, поощряват и облекчават младите българи да учат в тях.

В сложно преплетените причини и фактори, които влияят на популяризирането и поддържат интереса към чуждите училища сред българите от втората четвърт на XIX в. са и реформените актове в Османската империя и дейността на Високата порта за промени в образователната ѝ система⁸.

Не на последно място, важна роля за разширяване на информираността

⁸ Върху епохата на Танзимата има значителна литература. Вж. Макарова. И. Ф. Българи и Танзимат. Москва, 2010; Генов, Г. Хат-и-Шерифа и Хат-и-Хумаюна и тяхното значение за българския народ. - Българска историческа библиотека (БИБ), г. IV, 1931/32, кн. 2-3, с. 79-85; кн. 4, с. 67-95; Манолова, М. Към въпроса за административните реформи в Турция от втората половина на XIX в. Правна мисъл, 1967, кн. 3, 35-47; Маждракова-Чавдарова, О. За отношението на българската буржоазия към Хатихумаюна от 1856 г. – ИПр., 1977, кн. 5-6, с. 250-254; Тодорова, М. Англия, Русия и Танзиматът. С., 1980; Inalcik, H. Tanzimat ve Bulgar Meselisi. Ankara, 1943; Karal, E. Osmanli Tarihi. V.C. Nizam-I Cedit ve Tanzimat Devirleri 1789-1856. Ankara, 1970, 158-162; V.I.C. Islahat Fermani Devri 1856-1861, Ankara, 1976.

на българите за училищата, в които могат да учат, има развитието на комуникациите в българските земи⁹. Място в информационните процеси си извоюва и българската периодика, която се появява през 40-те години на века и през следващите десетилетия се превръща в модерно средство за осведомяване¹⁰.

1. От уста на уста и от ухо на ухо. Устно предаване на информация

През ранното Възраждане - XVIII в. и началните две десетилетия на XIX в. - преобладаващата част от българите живеят в затворена патриархална среда и са с неразвита потребност от системно светско образование. Все още липсват начални и основни български училища, които могат да подготвят младежи за постъпване в чужди средни и особено висши учебни заведения. Част от заможните българи изпращат децата си в относително по-добре уредени начални гръцки училища в големите градове или в създадените през първите десетилетия на XIX в. елино-български основни училища. За получаването на образование вън от родината са нужни много средства, които малцина могат да си позволят, а завършването му не дава гаранции за реализиране в родните земи. Относителната стопанска слабост и идейната незрялост на заможните слоеве в българското общество по това време определят вида и степента на образованието, което те дават на децата си. Изключително редки са случаите, когато се осмисля и реализира обучението на младежи във висши училища.

Политическата обстановка до 30-те години на века е неблагоприятна както за свободен достъп до информацията, така и за по-системно постъпване на българи в чужди училища. Времето е наситено с бурни събития вътре и извън Османската империя заради непрекъснатите войни на Портата с Австрия и Русия. Българските земи са арена на сериозни трусове при политическите размирици по времето на кърджалии и даалии, при военните действия между Империята и Русия през XVIII и началото на

⁹ Илчев. И. Рекламата през Възраждането. С., 1995; Дамянова, Р. Реклама (разгласа) през Възраждането или появата на „очакващия“ човек. - Модерността вчера и днес. С., 2003.

¹⁰ Радкова, Р. Популяризирането на чужди училища сред българите през първата половина на XIX в. - Сб. в памет на проф. Р. Попов. С., 2005, с. 227-243; Радкова, Р. Българският възрожденски печат за средните и висшите училища в Цариград. - Изв.ИИсл. Т. XXXI. Сб, посветен на 75 годишнината на проф. Ст. Дойнов. С., 2014, с. 339-358.

XIX в. и при национално-освободителните движения на съседните балкански народи.

Неспокойната политическа среда предизвиква придвижване на големи маси българи от един район към друг и от вътрешността към „странство“. Засилените демографски размествания създават несигурност и пречат на постъпателното развитие на културните процеси.

Заедно с политическата се развива и стопанска миграция, като вън от българските земи и главно в Австрийската империя, Русия, Влашко, Молдова, се оформят активни български колонии. Постепенно те се превръщат в притегателни центрове и в нравствена и материална опора за българските младежи, които обръщат поглед към чуждите образователни заведения в тези страни.

До 30-те години на XIX в. българчета учат главно в средни гръцки училища в Османската или Австрийската империя, на гръцките острови и в континентална Гърция. Най-ранните сведения за българи в училищата, които условно се приравняват към средни учебни заведения¹¹, са за гръцките лицей в Букурещ и Яш¹². Букурещкият и Яшкият лицей имат известни граждански свободи и се намират под ръководството на княза и болярите, което благоприятства изграждането на обучение върху модерни принципи и привлича за преподаватели будни и напредничави умове, завършили висшето си образование в Европа. Те превеждат на гръцки най-модерните западноевропейски учебници и съставят свои в духа на Просвещението.

През първата половина XIX в. е много силна практиката да се школува при известни учители, които създават свои кръгове от последователи. Определението „ученик на“ е своеобразен диплом и атестат за бъдещето на притежателя му.

Освен в Букурещкия и Яшкия лицей, българчета учат и в реномирани

¹¹ Термините лицей и колеж са от две образователни системи. „Лицей“ се използва по-често във френската за означаване на средно образователно заведение от гимназиален тип, а „колеж“ - в англосаксонската за по-високо средно училище, но не университет. Приемаме и двете като средни училища с широка общообразователна програма.

¹² Бешевлиев, В. Произход и първи стъпки на д-р Никола С. Пиколо. - *Studia Balkanica*, 1970, № 2, с. 192; Алексиева, А. Гръцката просвета и формирането на българската възрожденска интелигенция. - *Studia Balkanica*, 1979, № 14, с. 165-169.

гръцки училища в Янина, на остров Хиос¹³, в Смирна и Кидония (Айвали). Според Иван Селимински тези учебни заведения са разсадници на модерни идеи, които наелектризират всички и особено душите на младите, а славата им „като светкавица се разпръсна и в нашето отечество“¹⁴.

Обмяната на сведения за училищата по това време е предимно устна и се осъществява на публичните места като чаршията, в кафенетата, по панаирите, в хановете, където вестите са постоянна „стока“, носена от пътуващите търговци, кираджии, посредници, занаятчии, поклонници до Атон и Божи гроб, таксидиоти на различни манастири, военни и др.

В този период получаването на висше образование е изключително рядко явление. Не само големите разноски за обучението, но и фактът, че в родните земи все още няма нужда от кадри с висше образование, ограничава интереса към университетите. Не е без значение, че в земите в близост до България няма открити висши училища, а българите се опасяват да изпратят децата си сами в „далечна“ Европа. Независимо от това се явяват първите случаи, когато богати българи, които вече са „поданици на света“, записват децата си в университетите на Западна и Централна Европа, а заедно с тях издържат по-бедни, но доказали способностите си и завършили средни училища юноши. Най-често те ги наемат първоначално като учители на своите деца, а по-късно ги изпращат в Европа като придружители и състуденти на наследниците си. Такава роля изпълняват П. Берон и И. Селимински за синовете на богатия търговец Антон Камбуров при обучението им в Хайделберг и Мюнхен¹⁵.

Главно по пътя на търговските контакти и на устната информация, в българските земи се промъкват и сведения за средни училища в Австрия. Още от XVIII в. и особено през XIX в. във Виена се създава не особено

¹³ През 1792 г. на остров Хиос се открива гимназия, в която са привлечени за преподаватели специалисти, завършили висше образование в Европа като Неофит Вамбас, Константин Вардалахос и др. В началната степен на училището през 1815 г. е въведен взаимноучителният метод на преподаване. Във висшия отдел през 1815-1818 г. преподава гръцка история Никола Пиколо. Вж. Бешевлиев, В. Две малко познати творби. с. 23, 213, 217, 229.

¹⁴ Библиотека д-р Иван Селимински. кн. 2, С., 1904, с. 21 (по нататък само БИС)

¹⁵ Сюпюр, Е. Българската емигрантска интелигенция в Румъния през XIX в. С., 1982, с. 122; Бъчварова, Н., М. Бъчваров. Д-р Петър Берон. Живот – дейност – натурфилософия. С., 1975.

голяма българска колония¹⁶. Към средата на XIX в. връзките на българските земи с Хабсбургската империя се засилват благодарение на търговския флот и параходните компании, които се създават. Откриването на параходното плаване по Горния и Долен Дунав превръща реката в най-късата артерия между Средна Европа и Леванта. През 1849 г. компанията „Австрийски лойд“ открива линия между Цариград, Бургас и Варна и от там по р. Дунав за Виена. В Русе Австрия поддържа свое консулство, параходна агенция, търговско-индустриална камара и пощенска служба¹⁷. Това не само засилва интереса към страната като поле за стопански операции, но и улеснява достъпа на сведения за нейната култура, образование и т.н. Тази информация се разпространява предимно по устен път между „виенските българи“ и техни сродници в родината, между пътуващи до Виена търговци и чиновници и българите в различни селища и т.н.

В края на третото десетилетие на XIX в. избухва поредната Руско-турска война (1828-29), която променя политическата обстановка в Османската империя и задълбочава националните процеси. Сключеният през 1829 г. мирен договор променя политическата карта на Балканите. Създават се полуавтономни Влашко, Молдовско, Сръбско и Гръцко княжества, които започват активна национална културно-образователна политика и с оглед на свои националистични цели някои от тях се стремят да привлекат българчета в своите новосъздадени средни и висши училища.

В същото време със засилването на инкорпорирането на балканските провинции на Османската империя в европейската икономическа система, българските търговци и занаятчии се активизират и стабилизират на имперските и европейски пазари. Ограничената грамотност става не само недостатъчна за стопанските начинания на тези замогващи се българи, но и спънка за развитието на българското гражданско общество. Заражда се и набира сили движението за национално светско образование.

¹⁶ Данова, Н. Иван Добровски във Виена. - ИПр., 2003, № 3-4 с. 149 и пос. л-ра; В. Паскалева. Средна Европа и културно-просветното развитие на българите през Възраждането. - ИПр., 1981, № 3-4, с.114-136; Paskaleva, V. Wien und die bulgarischen Kauleute in 18, und 19 Jahrhunder. Die Haudelsbeziehungen der Bulgarien mit der Stadt Wien in der Zeit der bulgarischen Wiedergeburt - Osterreichische Osthefte, 8, Wien, 1966, 2, 107-115.

¹⁷ Паскалева, В. Икономическото проникване на Австрия у нас от 30-те години на XIX в. до Кримската война. - ИПр., 1956, № 2, с. 23.

Материалното замогване на формиращите се нови обществени сили, които могат да си позволят да изпратят наследниците си „в странство“ за получаване на висше образование, и засилването на нуждата от интелектуален труд подсилва тенденцията големите търговски, бегликчийски и богати занаятчийски фамилии да дублират традиционните си стопански занимания с интелектуални професии, като техни наследници правят административна, политическа, духовна и просветна кариера както в близките до родината страни, така и в самата Османска империя¹⁸. Реформените актове, които поставят началото на ерата на Танзимата също оказват положително влияние върху идеята за образователно развитие на българите и улесняват информационния поток за чуждите училища.

През 40-те години на XIX в. възможностите на българчетата за получаване на средно образование се увеличават и с постъпването в сръбските училища. Еднаквата историческа съдба, общият славянски произход и език благоприятстват сътрудничество във всички области и особено в образованието и културата и имат вековна традиция. Българчетата бързо се ориентират към съседските учебни заведения, за които научават чрез търговските контакти и културните връзки между двата съседни православни и близки по език народи, както и от многото българи, които по стопански или политически причини живеят или пътуват до Сърбия¹⁹. От 22 ученика при откриването на първата сръбска гимназия, 6 са българчета. Според документите това са деца на български семейства, които трайно са се преселили в съседните земи и не е трудно да научат за новата гимназия, за програмата ѝ и за условията за постъпване²⁰. Сведенията за сръбските училища се разпространяват особено активно чрез устни контакти.

От третото и четвъртото десетилетие на XIX в. може да се документа практика българчетата, които учат в чужди училища, да агитират и убеждават свои близки и познати да се запишат в тях.

До Освобождението разпространението на информация за чуждите

¹⁸ Стойчев, Д., Ст. Таринска. Национална идентичност в мултикултурен контекст - родът Мустакови в Букурещ. с. 251; Левкова, М.–Мучинова. Родът Чалъковци през Възраждането. Автореферат на дис. труд. С., 2012, с. 15.

¹⁹ Стојанчевић, Вл. Миграције из Бугарске у Србије за време владе кнеза Милоша. - Гласник Етнографског института Српске академије, књ.18, 1959.

²⁰ Бойчева, В. Български младежи в учебните заведения на Сръбското княжество през 1830-1859 г. - В: Проблеми на Българското възраждане. С., 1981, с. 240.

училища по устен път или „от уста на уста и от ухо на ухо“, независимо от появата на нови комуникативни средства, остава един от най-действените начини за осведомяване на българското общество. Не са редки случаите, когато се пуска слух за някое известно учебно заведение, в което се приемат и българчета или се дава стипендия, но сигурни данни няма. Интересуващите се започват да търсят допълнителна информация между близки, обръщат се към известни обществени дейци и често на риск пътуват до съответната страна, за да постъпят в учебните ѝ заведения. Има примери, когато устната информация се приема на доверие.

2. От писмо на писмо

От 30-те години на XIX в. осведомеността на българите за чуждите училища се разширява географски. В този процес важно място получават българските колонии в Цариград и Русия и оживените писмени връзки, които поддържат тамошните българи с родните си места. По това време в Цариград започва да се формира българска общност. Тези „цариградски българи“ четат западноевропейски вестници, които се разпространяват или издават в столицата, и от тях научават за училищата. Те са живият мост за информиране във вътрешността на страната какви средни и специални училища има в многохилядният, многонационален град, а и в Европа.

Котленци са едни от първите, които решават да използват благоразположението и информираността на съгражданина си Стефан Богориди, по това време влиятелна фигура в османската администрация, за да го помолят да приеме и настани в някои от тамошните училища ученолюбивия и амбициозен Гаврил Кръстевич. „Изпращаме реченаго юноша... и покорно молим да го възприемете благосклонно под отеческото си представителство и покровителство, да го настаните дете трябва да се усъвършенствува по желанието си в най-нужните уроци, за да може да послужи на народа и на отечеството ни“ - пишат котленските чорбаджии²¹. Тяхната молба е подкрепена, а вероятно и иницирана, от учителя Райно Попович²². Това е първият известен засега пример, когато общинско ръководство търси начин, за да изпрати на учение свой кандидат. Тази практика става много разпространена през 50-те - 70-те години на века, когато общините добиват по-големи правомощия и място в обществения живот на българите.

²¹ Цит по Бонева, В. Възрожденецът Гаврил Кръстевич. Шумен, 2000, с. 24.

²² Снегаров, И. Райно Попович. 45.

През 1837 г. С. Богориди настанява Г. Кръстевич в Куручешме (или Великата школа). То е сред най-старите гръцки лицеи, поддържани от Цариградската патриаршия²³. Първите впечатления на Кръстевич от програмата и условията са отлични. Той изрежда предметите, които се изучават, и описва обстановката. В училището „има около 60 ученици, хубави жилища срещу морето на Босфора, широк двор, вода достатъчна и изобилна, с една дума всичко хубаво“²⁴. Юношата моли Р. Попович да убеждава заможни българи, вместо да харчат пари за поклонничество, да изпращат децата си на учение в Цариград. Защото все още „не са малко онези, които, имайки от Бога всякакви средства, за да се просветят, предпочитат да ходят в тъмнината... Но те мислят, че като харчат богатствата си в Св. гора и Св. гроб и пр., отиват направо в рая“²⁵.

Сведения за училището, преподавателите и условията за постъпване Кръстевич изпраща и в родния Котел до местните първенци. Г. Кръстевич успява да склони чорбаджи Стойко, бащата на Г. Раковски да запише сина си в това реномирано училище. Подражавайки на Г. Кръстевич, и Г. Раковски информира съгражданите и сънародниците си за това училище и в писмата си описва условията, програмата и средствата, необходими за обучение там. Райно Попович, който е един от инициаторите за обучението на Г. Кръстевич в Цариград, помага и на бедния сирак Иван Богоров да постъпи в Куручешме. След него там постъпва и амбициозният и ученолюбив Сава Доброплодни. Всички те се стремят да популяризират училището, в което учат, чрез писмата си като канал за информация.

Информацията, която прониква сред българите чрез питомците на училищата, нараства почти лавинообразно през следващите десетилетия. Тя е особено ценна, защото юношите непосредствено преценяват отговаря

²³ Училището е сред най-старите, открито от първия патриарх Геннадий Сколиос (1405-1472) след завладяването на Цариград от османците и просъществува и през XIX в. Обучението в него се разделя на долна степен с подготвителни и начални курсове и горна степен. От 1769 г. заниманията се водят през зимата в квартала Фенер, а през лятото в Ксирокрини (на турски Куручешме) на брега на Босфора, откъдето идва и името му. Вж. Chassiotis, G. L'instruction publique chez les Grecs depuis la prise de Constantinople par les Turcs jusqu'à nos jours. Paris, 1881, p. 34-42; Velikov, St. Bulgares - élèves de la Grand école nationale de Constantinople. Etudes balkaniques, 1975, № 3, p. 64; Начов, Н. Цариград като културен център. с. 124.

²⁴ Пак там. с. 122.

²⁵ Пак там. с. 145.

ли учебното съдържание на нуждите и възможностите на българите, могат ли да се приспособят към условията и преодолими ли са изискванията за постъпване, които се поставят пред тях.

Тази форма на осведомяване започва да се използва масово от българите през втората четвърт на XIX в. и до края на Българското възрождане се превръща в един от най-важните информационни канали²⁶. Тя е и едно от главните средства на Васил Априлов да агитира сред българската общественост и младежта за ползата от руските учебни заведения и да ги насочва за учение към Одеса. Българските колонисти в Южна Русия, или т. нар. „одески кръг“, работят с голям ентузиазъм, за да запознаят руското правителство, църква и общественост с българите и техните политически и културни тежнения и нужди²⁷. С цялата си книжовна, епистоларна и пропагандна дейност този кръг се стреми да откъсне българското общество и зараждащата се новобългарска интелигенция от влиянието на гръцката

²⁶ Г. Бусилин е сред първите българи, които използват „откритите“ писма за информация и агитация за изпращането на българи в чужди училища. През 1842 г. славянофилското руско списание „Москвитянин“, редактирано от М. Погодин, в раздела „Славянски известия“ помества под заглавие „Писма болгарские“, четири писма на българи. Първото „Писмо на един млад българин до редактора“ е на Г. Бусилин. В него авторът пише „О, ако няколко българи можеха да следват в Московския университет с държавна стипендия! Нам са необходими образовани хора, които биха отстоявали правата на своя народ... но къде да търсим такава образованост, която не ще ни отклони от собствената народност?“ и си отговаря, че това може да стане само в руските училища и с руска помощ. Писмото е сред първите публични печатни апели за подпомагане на българите за развитието на националното им образование и създаването на интелигенция. Броят на списанието с писмата се разпространява не само в Русия, но и сред българите извън нейните предели. В писмо от 6 юни 1842 г. В. Априлов съобщава на Иларион Стоянов, че му изпраща „Москвитянин“, за да го покаже на българските ученици в Куручешме в Цариград. Вж. Янев, Я. Георги Бусилин (1822-1845) и неговият буквар. С., 1992, с. 29; Ковачева-Вълева, Н. Български автор върху страниците на списание „Москвитянин“. - ИПр., 1973, № 2, с. 100; Билунов, Б. Н., О. К. Вяземская. Первые болгарские воспитаники Московского университета. - В: История и культура Болгарии. М. 1981, с. 150; Костов, Л. Пет писма на В. Априлов до Илариона Макариополски. Изв. Народния етнографски музей в София, III, 1922, кн. 1-2, с. 30.; Венедиктов, Г. К. Ново свидетелство към биографията на Георги Бусилин. - Бъл.фолклор, 1987, № 3.

²⁷ Генчев, Н. Одеското българска настоятелство. - В: ГСУ, Философско-ист. факултет, История, кн. III, т. LXIV, С., 1972.

култура и на гърцизма и да ги насочи към Русия. Едно от средствата за успеха на идеята те виждат в образованието чрез откриване на начални новобългарски светски училища в българските земи с помощта на Русия и в привличането на българчета за обучение в руските учебни заведения и подготовката им за бъдещи учители и свещеници в родината. Техните усилия превръщат Одеса в един от най-важните и активни центрове на българите за получаване на средно, а по-късно и на висше образование.

Градът става своеобразен разпределителен пункт, в който през Цариград пристигат избраниците на българските общини, дружества и т.н. или младежи, които желаят да се учат на свои разноски в Русия. Одеските патриоти ги насочват към средни и висши училища като им помагат да постъпят в тях. Юношите, които пристигат в Одеса, имат смътна представа за училищата в града, за техните програми или изисквания за постъпване и на място, най-често благодарение на българските колонисти, се ориентират къде и как могат да се запишат. Самите колонисти също опознават кандидатите и преценяват предварителната им подготовка и възможности.

Първоначално българчетата са затруднени при записването в учебните заведения от изискването да знаят руски език, който те не са изучавали в началните училища в родината си. Затова и при пристигането си в Одеса и Киев те са настанявани в начални училища, за да могат да се подготвят да си служат устно и писмено с езика. По-късно се постига споразумение да се улесни достъпа на младите българи в руските училища и семинарии, като не се поставя като задължително условие знанието на руски език, а им се дава възможност да го научат в продължение на една или две години, за да могат успешно да кандидатстват в духовни или светски училища²⁸. Добри Чинтулов е на 17 години, когато пристига в Одеса. Найден Геров също се подготвя цяла година по руски език.

За да популяризират идеите си и да привлекат младежи в Русия, „одесяните“ - както Неофит Рилски и неговите съмишленици наричат българските патриоти в града на Черно море - изпращат писма в Пловдив, Габрово, Копривщица, Карлово, Рилски манастир и др. В тях се приканват българите да се откажат от гръцките средни и висши училища и, за да бъдат полезни като учители или духовници, като познават своя език, да се образуват в славянските страни. Наред с призивите в писмата се съдържа,

²⁸ Генчев, Н., Й. Калудова. Записка относно мерките по образованието на славяните в Русия от 1865 г.- ИДА, кн. 20, 1970.

макар и бедна, информация за различни училища²⁹.

През 1838 г. В. Априлов и Н. Палаузов пишат на Неофит Рилски, с когото поддържат връзка след откритото от тях Габровско взаимно училище, в което той е преподавал, и го молят да помогне за насочване към Русия на младежи, които да завършат за няколко години средно богословско или светско училище и да се върнат като учители и свещеници в България. „Молим ви да имате предвид младежи добронравни, прилични, прилежни, ученолюбиви и толкова напреднали в старо- и новобългарски, колкото и в гръцки, така че, като дойдат тук, да свършат за 2-3 години науките си и да се връщат като учители в България, като изплащат полека-лека, колкото за тях би се изразходвало“³⁰.

Освен към Неофит Рилски, В. Априлов се обръща с писма и към другите известни учители-елинисти по това време - Райно Попович, Емануил Васкидович и др. - като им внушава да убеждават свои даровити ученици да постъпват в училищата на Одеса³¹. В. Априлов, който е осъзнал последиците от своето гръкоманство в младежките си години, се опитва да предпази българските юноши от същата заблуда и насочва част от преписката си към сънародниците си в средни и висши гръцки училища, като разпалено им доказва предимствата от обучение в славянски страни. И в по-късните си съобщения до български интелектуалци, до богати търговци и общини, В. Априлов продължава да защитава нуждата от професионално обучени по славянски език духовници и учители, но отделя малко внимание на сведенията за категорията на училищата и за качеството на обучение в тях. Тази липса на подробности за програмата на училищата и за средата, в която ще живеят младежите, в отделни случаи има негативен резултат.

В Одеса българите учат в Първа гимназия (към Ришельовския лицей), във Втора гимназия, в Херсонската семинария, във висшите отделения на Ришельовския лицей, а по късно в Новоруския университет, в Търговско гръцко училище, в Одеското пехотно юнкерско училище и в Музикалното

²⁹ Априлов, В. Денница новоболгарскаго образования. - В. Априлов, В. Съчинения. с. 242, 243, 252-253, 287-289.

³⁰ Априлов, В. Съчинения. с. 287.

³¹ Априлов, В. Съчинения с. 320; Томова, Д., Стоилова, К. Писма на Неофит Рилски до Райно Попович. - Изв.НБКМ, 18 (24), 1983, с. 320, 321.; Снегаров, И. Райно Попович. с. 179.

училище при Дружеството за изящни изкуства³². При пристигането си в Одеса, българите трябва да са снабдени с препоръки от институциите или лицата от българските земи, които ги изпращат. Това фактически е бюрократичният път, който трябва да измине всеки български юноша, кандидат за обучение в Русия.

До Кримската война в Русия се оформя и още един важен образователен център за българите – Москва³³. За разлика от Одеса, в него няма силна българска колония, но от средата на века в Московския университет постоянно се учат българи. В научната литература заслугата за привличането на първите българи в московските учебни заведения и най-вече в университета се свързва с Иван Н. Денков (Денкоглу)³⁴. В неговата дейност се чувства силното влияние и намеса на В. Априлов³⁵. Богатият московски търговец, който от години живее в Русия, създава през 1844 г. фонд в Императорския московски университет, от лихвите на който се отпуска стипендия за обучение на един млад българин, предимно от родния му Софийски край. Ив. Денкоглу създава и фонд за отпускане на стипендии за Ришельовския лицей в Одеса. С негови средства до Освобождението това учебно заведение завършват 12 българи. Информацията за отпуснатите стипендии достигат до родните земи отново по пътя на личните и обществени писма, изпращани от българските ученици и студенти, които вече са в Русия, както и по пътя на личните разговори с близки и сънародници.

3. От вестник на вестник

Средата на 50-те години на XIX в. може да се приеме за начало на нов етап в проникването и развитието на образователния информационен поток

³² Завършилите там българи вж. Налбантова, Е. Одеса в българската история.

³³ Минкова, Л. Москва като българско книжовно средище през Възраждането. - В: Български възрожденци в Русия. С., 2005, с. 234-249.

³⁴ Генчев, Н. Българо-руски културни... с.77; Димитров, Т. Иван Николаев Денкоглу. - В: Сп. БАН, кн. VIII, 1914, с. 147; Минкова, Л. Иван Денкоглу - радетел за просвещението на българите. - В: Български възрожденци в Русия. с. 251-273; Динеков, П. Иван Денкоглу. - В: Юбилеен сборник на дружество „Ив. Н. Денкоглу“ (1898-1938). С., 1940.; Русев, И. Първи уроци по търговско сдружаване. Българите в търговията на Дубровник и украинския град Нежин. - В: Счетоводна политика, кн. 3-4, 2008, с. 41; Велев, С. Златна книга на дарителите... с. 238-248.

³⁵ Априлов, В. Съчинения. с. 120; Димитров, Т. Иван Николаев Денкоглу. с. 147; Минкова, Л. Иван Денкоглу - радетел за просвещението. с. 251-273.

в българското общество и насочването на младите българи и българки към чуждите училища. Причините се коренят в стопанското, културно и идейно укрепване на българското общество. В сравнение с предходните десетилетия, то се нуждае много по-силно от младежи със системно образование, които да завършат преустройството на националното учебно дело, да модернизират стопанството, търговията, бита и т.н. Увеличават се заможните фамилии, които осъзнават новите тенденции за добро познаване не само на гръцкия език, но и на основните европейски езици, модерните норми на поведение в гражданското общество и общуването, правилата в стопанските и търговско-правните отношения.

По това време укрепват българските общини и се зараждат обществени институции и организации като читалища, дружества и др., които също проявяват интерес към възможностите за обучение на младежи и девойки в средни и висши училища.

От особено значение са промените в комуникационната система. Зараждането и развитието на българския периодичен печат е едно от новите средства за проникване на информация в българските земи от всякакъв род и вид. То помага постепенно да се разчупи локалната ограниченост и да се формира общонационално информационно поле, което се свързва с европейското медийно пространство.

Използването на периодиката като средство за информиране не протича гладко и бързо. Необходими са време и усилията на много обществено ангажирани българи, за да се възпита вкус в обществото към четенето на книги и особено на вестници, които носят новата информация, да се преодолее недоверието към „далечна Европа“ и новостите, които идват оттам. Независимо че от края на 40-те години на XIX в. със създаването на българския периодичен печат българите са относително по-информирани за местонахождението на чужди средни училища, за техните програми, за условията за постъпване, за средствата, необходими за обучението и т.н., голяма част от сведенията продължават да проникват и да се разпространяват чрез утвърдените традиционни канали - предават се от човек на човек, чрез писма и понякога съвсем инцидентно достигат до интересуващите се.

В тази обстановка на примитивни начини за информация, които действат дори и сред „учените“ българи, се заражда и заема все по-важно

място печатната разгласа и най-вече възрожденската преса³⁶.

До 50-те години на века този канал е открит за много ограничен кръг българи, които получават или четат предимно гръцки периодични издания или немски и руски вестници.

Първата известна засега българска писмена реклама на учебно заведение е отпечатана от двама братя от Стара Загора - Михаил и Сава (Симеон) Христиди (Христови) за открито от тях гръцко училище в Букурещ. То е начално, с прилагане на взаимноучителния метод на обучение³⁷.

Печатната информация за чужди средни училища и университети се засилва с появата на българската периодика, която, макар и доста закъсняла, намира благодатна почва сред обществото за всякакви сведения из областта на образованието. Тя се превръща във всенародна трибуна за обсъждане на проблемите в развоя на българското училище и на формирането на педагогическата, клерикалната, художествената, медицинската и т.н. интелигенция. Наред с темата за развитието и успехите на началните и основните училища в различни части на българските земи, вестниците и списанията обнародват съобщения, обяви, програми, известия за завършили българи в лицеи, колежи и университети в Цариград, в балканските страни и в Европа³⁸.

От особена важност в началния етап на информирането за чуждите учебни заведения от периодиката е, че редакторите на първите вестници и списания са учили в Европа и Русия, като Иван Богоров, издателят на „Български орел“ (1846), Александър Екзарх и Тодор Бурмов – на „Цариградски вестник“ (1848–1862), Гаврил Кръстевич – на „Български книжици“ (1858–1862), Драган Цанков – на „България“ (1859–1863) и др. Затова и не е случаен фактът, че в програмата на първия български вестник И. Богоров отбелязва, че „Български орел“ ще помества „достойни забележвания на истациението и на редат на школата на близко съседните ни народи“³⁹.

За българските фамилии, които имат желание да дадат на наследниците си модерно образование, но нямат достатъчно информация за

³⁶ Константинова, З. Държавност преди държавата. Свръх функции на българската възрожденска журналистика. С., 2000, с. 125.

³⁷ Спомени на Атанаса Т. Илиев. С., 1926, с.13.

³⁸ Илчев, И. Рекламата през Възраждането. с. 66, 67.

³⁹ Стоянов, М. Българска възрожденска книжнина. Т. I, С., 1957, с. 434 (по нататък само БВК).

европейските училища, разполагат с по-ограничени средства, а и изпитват страх за нравственото формиране на неукрепналите юноши в далечните и чужди за тях земи, Цариград се оказва своеобразен мост за получаване на подготовка, която може да улесни образованието в Европа по-късно. Тези условия импулсират периодичните ни издания да рекламират чуждите училища в столицата⁴⁰.

През втората годишнина от издаването си списание „Любословие“ реализира намеренията на Иван Богоров и неговия вестник и отпечатва обширно описание на „Галатасарайское врачебное училище“⁴¹. Това е

⁴⁰ В изследването условно са наречени „чужди“ и турските училища, създадени по френски образец, в които обучението се води на френски от преподавателите-чужденци.

⁴¹ Любословие, 2, № 19, юли 1846, с. 111. Авторът приема, че военномедицинското училище в Цариград (Мектеби тьбийей харбие) е открито през 1832 г., което не е вярно, защото ирадето на султан Махмуд II за създаването му е от 1827 г. През 1832 г. е създадено Имперско училище за хирургия, а през 1836 г. двете училища са обединени под името Императорско военномедицинско училище. През 1839 г. то е настанено в султанския дворец Галата сарай. От 1846 г. училището функционира със статут на медицински факултет, изграден по френски образец, като водещ в Европа. Към него е създадено средна образователна степен (гимназия, идадие) с 4 годишен курс. След завършването му следват 5 години специализирано обучение по медицина. От края на 40-те години обучението става 10 години. В края на обучението всеки студент полага пет доктората (държавни изпити) и две писмени работи с описания на клинични случаи. След успешно приключване на изпитите се получава диплом за лекар. Факултетът не предлага докторантури. Завършилите могат да продължат квалификацията си в други европейски медицински университети без приемни изпити. При завършването си студентите получават военен чин майор. Тъй като при създаването си училището е замислено като част от военната структура на държавата, до Гюлханския хатишериф в него се допускат само мюсюлмани. От 1839 г. в духа на реформите в училището могат да постъпват и деца от други вероизповядания на принципа на миллетите. За да се постъпи в училището, е необходима препоръка от официално призната в Османската империя институция, каквато за източноправославните поданици е Цариградската патриаршия. Тъй като според миллетската система е признат само „рум миллет“, достъпът на българите е почти затворен. До 1858 г. в училището попадат само 11 българчета. Вж. Начов, Н. Цариград като културен център. с. 137-149; Михайлова, Е. Императорското военно медицинско училище в Цариград (Mektebi Tibbiye-i-Sahane) и неговите български възпитаници (1827-1878). - Год СУ, Ист. ф-т. Т.101, 2013 (за 2008) с. 91-122 и цит. лит.

първото печатно съобщение на български за устройството и програмата на военномедицинското училище и вероятно не остава незабелязано от родители, които искат децата им да постъпят в него, макар и с компромис за етническата принадлежност. В по-късните си броеве „Любословие“ продължава да помества материали за изпитите в лицей, за посещение на султана в него и др.

Реформените актове, наложени от великите сили на Високата порта след Руско-турската война (1853–1856 г.), улесняват проникването на европейското културно влияние. През 60-те години Високата порта създава няколко специализирани и модернизирани, главно по френски образец, съществуващи средни специални училища в Цариград. След обнародването на Хатихумаюна (1856) българската община в столицата се активизира и използва акта като правова основа за свободно допускане на българчета във военномедицинското училище⁴². След официалните постъпки на българските нотабили и ходатайства пред висши администратори, султан Абдул Меджид издава ираде за прием на българи в училището. Списание „Български книжици“ и „Цариградски вестник“ разгласяват решението на османските власти и подхранват интереса към това учебно заведение⁴³. Условието във военномедицинското училище и проявите на неговите възпитаници българи стават постоянна тема на възрожденската периодика и превръщат училището в едно от най-широко рекламираните в българското общество⁴⁴.

През втората половина на века в Османската империя се развиват бързо и турско-английските търговски отношения. Това силно ограничава и постепенно изтласква гръцкия език от приоритетите на българските търговци, които се съобразяват с развитието на стопанските отношения. Те

⁴² Игнатий Рилски. Протоколи на Цариградската българска община. - Български църковен преглед, 1895, № 5-6, с. 140; Балабанов, М. Страници от политическото ни възраждане. - Бълг. Библиотека, 1904, № 4, с. 8.; Начов, Н. Ролята на Цариградската българска колония и на дейците ѝ в Българското възраждане и духовно-политическо освобождение. - В: Прослава на Освободителната война 1877-1878. С., 1929, с. 116.

⁴³ Български книжици, № 18, септ. 1858; Цариградски вестник, 9, № 398, 27 септ. 1858; Месяцослов на българската книжнина за 1859 г., Цд. 1859, с. 112.

⁴⁴ Македония, 1, № 6, 7 ян. 1867, с. 28; Македония, 1, № 8, 21 ян. 1867, с. 36; Македония, 1, № 9, 28 ян. 1867, с. 40; Турция, 3, № 30, 21 ян. 1867; Македония, 1, № 10, 4 февр. 1867, с. 44; Македония, 1, № 16, 18 март 1867; Источно време, 6, № 19, 18 март 1874; Век, 1, № 37, 21 септ. 1874; Напредък, 10, № 77, 17 ян. 1876 и др.

започват да записват децата си и в създадения през 1863 г. Робърт колеж. При ограничените възможности за получаване на по-високо образование на Балканите, Цариград предлага училища от европейски тип, в които се изучават не само нужните за практиката предмети, но и най-употребяваните в момента чужди езици. Този факт е отлично преценен от американските мисионери, които след неуспеха си за откриването на мрежа от начални училища във вътрешността на Империята, се насочват към столицата, където успяват да привлекат гръцки, арменски, турски и български младежи⁴⁵.

Още при откриването на колежа в „Съветник“ публикува програмата му, кратка характеристика на преподавателите и условията за приемане⁴⁶. Особено внимание се отделя на „преуговителното училище“, в което започва изучаването на английски език.

Един от най-убедените пропагандатори на колежа е П. Р. Славейков, който е работил с мисионерите по подготовката на превода на Библията, помага при списването на протестантското издание „Зорница“ и има постоянна връзка с тях в имперската столица. Той записва двама от синовете си в училището, а по-късно чрез сина си Иван, който остава като преподавател в колежа, помага за приемането на техни сродници. Чрез в. „Македония“ той редовно информира за живота в него⁴⁷. Според в. „Турция“ П. Р. Славейков подема и кампания за набирането на ученици за колежа⁴⁸. Почти всяка година в. „Македония“ печата обявления за откриването на учебната година⁴⁹, за провеждане на годишните изпити⁵⁰, за различни

⁴⁵ Събев, О. Робърт колеж и българите. с. 93 и сл.; Илчев, И, П. Митев. Докосвания до Америка (XIX – нач. XX в.). С., 2003, с. 208- 240.

⁴⁶ Съветник, 1, № 19, 20 юли 1863.

⁴⁷ Стоянов, М. П. Р. Славейков и протестантската пропаганда у нас. - Родина, 3, 1941, № 3; Бонева, В. „Ако метнем поглед през океана.“ Америка и американското във визиите на възрожденеца Петко Славейков. - В: Българо-американски културни и политически връзки през XIX - първа пол. на XX в. Съст. И. Илчев, П. Митев. С. 2004, с. 201.

⁴⁸ Турция, 3, № 15, 1 окт. 1866.

⁴⁹ Македония, 2, № 38, 17 авг. 1868; Македония, 2, № 39, 24 авг. 1868; Македония, 2, № 40, 31 авг. 1868; Редовна притурка на Македония, № 15, 11 юли 1872.

⁵⁰ Македония, 1, № 34, 2 юли 1867; Македония, 3, № 35, 26 юли 1869; Редовна притурка на Македония, № 14, 5 юли 1872; Македония, 5, № 30, 27 юли 1871.

прояви на питомците българи в колежа⁵¹. П. Р. Славейков е достоверен в информацията си не само защото е канен на всяко тържество в училището, но и защото черпи сведения от синовете си – колежаните Иван и Рачо. При най-беглата съпоставка, сред чуждите училища, които се рекламират от българските вестници, в това число и във от пределите на империята, Робърт колеж е на първо място.

В съобщение през 1876 г. „Зорница“ – издание на американските мисионери - накратко представя характера на училището: „Курсът на науките, който се следва в този колеж, е таков, който включва по нещо от всичките клонове на знанието... За пример в колежа се преподават 12 разни езици... В математиката освен алгебра и геометрия, ученикът изучава практичното употребление на теодолитът и други инженерни уреди. В химията и в минералогията учениците имат и добри улеснения за практичното упражнение на тези полезни науки...“

Българската преса в имперската столица информира и за други учебни заведения в нея, които приемат българи. През 1857 г. в града се открива кадетско училище към казашкия полк на Садък паша.

През 1863 г. за постъпване на българи в съществуващото в Цариград военно османско училище съобщава в. „Съветник“. Според неговата информация султанът разрешил в подготвителния клас (Мактеби харбие) да се приемат 32 християни, от които 8 българчета. Въпросът се обсъдил в Българската цариградска община и по жребий се определили кандидати⁵².

В сравнение с цариградските издания, българският печат извън Османската империя, с малки изключения („Българска пчела“, „Отечество“), е критично настроен към модерните училища, открити от Високата порта или с нейно разрешение и със съдействието на Франция, Америка и др. Поддържа се тезата, че неукрепналите още в идейното си развитие български юноши губят националната си идентичност и забравят родния си език. Затова и в тези издания не се публикуват програмите, изискванията, обяснения за условията и т.н. за постъпване, а по-скоро се изразява

⁵¹ Македония, 2, № 25, 18 май 1868; Македония, 3, № 32, 5 юли 1869; Македония, 4, № 69, 27 юли 1870; Македония, 4, № 85, 29 септ. 1870; Редовна притурка на Македония, 6, 23 май 1872; Македония, 5, № 11, 16 март 1871; Македония, 5, № 30, 27 юли 1871; Македония, 5, № 51, 20 дек. 1871; Македония, 6, № 9, 20 май 1872; Македония, 6, № 15, 4 юли 1872; Македония, 6, № 18, 25 юли 1872.

⁵² Съветник, 1, № 43, 45, 13, 27 ян. 1864; Начов, Н. Цариград като културен център. с. 163; Данов, Хр. Юбилеен сборник. Пд. 1905, с.125.

отношението към целите и намеренията, които се преследват с откриването на учебни заведения, с оглед на българската национална кауза.

Стопанската обстановка в българските земи през третата четвърт на XIX в. налага националното училище максимално да се доближи до практическите нужди. Сред българското общество, начело с новобългарската интелигенция, се оформя силна група, която ратува за модернизиране на образованието с изучаването на химическите, физически, математически и др. дисциплини и живи европейски езици за непосредствено общуване с европейската култура. Констатира се, че българите се интересуват и имат нужда не от латински и старогръцки, а от познания по земеделие, горско стопанство, търговия и т.н. Относително най-подходящи за подготовката на кадри с тези профили се оказват училищата в Бохемия, Словакия и Хърватия.

Чехите предизвикват интерес сред новобългарската интелигенция с ранното развитие на славистиката като наука. Чешките слависти, най-активен между които е Павел Йозеф Шафарик, живо се интересуват от историята и особено от езика на българите. Българските учаци се зад граница по това време са особено чувствителни към славянската идея като контрапункт на елинизма, тъй като в нея централно място има българският език и минало на народа, неговият фолклор и бит; и те се обръщат с доверие и надежда към пражките учени. Интересът към славистиката е мост не само за непосредствени връзки в културния живот, но събужда любопитството на българина към учебните заведения в Бохемия. В известна степен това върви отново паралелно с успехите на чешките слависти, чиито изследвания се превеждат на български. Славянското съзнание, подбудено и подхранвано от пражката славистика, постепенно се прагматизира и през третата четвърт на XIX в. към Прага, наречена от Любен Каравелов „славянският Ерусалим“, както и към други чешки градове, се отправят десетки българчета.

В края на 60-те години, когато българското образование се задъхва от недостига на кадри със специално педагогическо образование, а стопанството се нуждае от подготвени специалисти в земеделието, занаятите и др., българският периодичен печат се активизира в публикуването на сведения за земеделски, търговски, ветеринарни и др. учебни заведения в Чехия. Чешките земи са едни от най-развитите в промишлено отношение

части на Австрийската империя и затова голяма част от учебните им заведения са с практико-приложна насоченост и с превес на точните науки, от които българите започват да се нуждаят⁵³. В обширна статия на Т. Шишков, посветена на „Чешкото кралство“⁵⁴, подробно се описват учебните заведения в чешките земи, програмите им, числеността и националността на учащите се в тях. Тези материали събуждат интереса на българското общество не само поради увеличената нужда от професионалисти агрономи, лозари, лесовъди, инженери и т.н., но и с това, че българчетата, които отиват да учат в Русия, трудно понасят суровия климат и мизерните условия на живот, а и след завръщането си в родината са гледани с подозрение и следени от османската власт. Освен това чешките училища се явяват като своеобразна компенсация и с факта, че чешките просветни и културни власти не проявяват денационализаторски стремежи към българските юноши и девойки.

Най-големи заслуги за популяризирането на чешките училища има Хр. Г. Данов. В дейността му се съчетават традиционните начини за информиране с новите комуникативни възможности, които предлага печатът⁵⁵. Повишеният интерес на този български книгоиздател към чешките учебни заведения се определя от много съображения. На едно от първите места е, че той е много добре осведомен за нуждите на българското образование, за необходимостта от модернизиране на земеобработването, отглеждането на добитък, лозя, гори и т.н. В статията „Що трябва да правим за народното ни подобряване?“, поместена в „Летоструй“ през 1870 г., той пише: „...за изпращане на страна млади ученици, които да се посвещават в сърчно (специално) изучаване на някои науки...като земеделие, виноделие, скотоводство и др., та да се привдигнат занаят у нас тия стръки, толкоз нуждни за нашия поминък,... да се развие и у нас полека-лека по-добра индустрия, ако искаме да не достигнем до просияшка тояга с тия наши досегашни изпаднали занаяти“. Във времето, когато руските и сръбски училища готвят главно богослови и учители, а техническите училища във Франция, Прусия и особено в Англия са труднодостъпни и скъпи, Табор, Писек, Бърно и Прага дават възможност да се получи относително по

⁵³ Вж. статия на В. Д. Стоянов до редакцията на в. България през 1859 г. – В: Васил Д. Стоянов в Чехия. 1858-1868. Съст Е. Хаджиниколова, Прага, 2004, приложение 2.

⁵⁴ Македония, II, № 6, 6 ян. 1868 „Чешкото кралство“ в рубриката „Писма и записки върху народното обучение в Западна Европа“.

⁵⁵ Димитров, А. Книжарят, когото наричаха министър. Пд. 1988, с. 168-170.

евтино специално образование. В тях достиженията на съвременната модерна европейска педагогика и култура успешно се съчетават с духа на славянската взаимност, с благоприятна обществена атмосфера, с добър климат и радушно отношение на чехите към онеправданите като тях българи. Не без значение се оказва и географската близост и добрите транспортни и пощенски връзки. Агитацията на Хр. Данов при многобройните му обиколки из българските земи като че ли пробива информационната завеса. Към Чехия се устремяват десетки млади хора. Само в Табор до края на 1869 г. пристигат 30 души, а до Освобождението през учебните заведения на града минават повече от 100. Подобно на гениалния габровец В. Априлов, който през 40-те години на XIX в. помага за популяризирането на руските училища и отклоняването на българите от гръцкото образователно влияние, стремейки се да превърне Одеса в център за образованието на българчетата в Русия, Хр. Данов, през 60-те и 70-те години влага огромни усилия, за да насочи българските юноши към славянските земи на Австро-Унгария. Той пише писма, агитира лично, използва периодиката. За неговото посредничество при настаняването на младежи и девойки в Бохемия се разчува във всички краища на българските земи. При липса на достатъчно пълна печатна информация, към него се обръщат за допълнителни сведения от най-различни селища.

Хр. Данов поема мисията да убеждава да се изпращат младежи, за да учат „модерни“ занаяти. На увещанията му се отзовават най-рано старозагорчани. През 1870 г. за Прага заминават 10 души: 3 - за да учат сапунарство, 4 - кожарство, 1 - бояджийство, 1 - часовникарство и 1- столарство. Те са настанени във фабрики или големи работилници. След връщането си в родината Васил Стоилов въвежда модерно бояджийство и ръководи парна бояджийска фабрика в Русе на акционерно дружество на негово име. Христо Сяров открива фирма за тоалетни сапуни в Пловдив - професия, която е усвоил в прочутата в Европа фабрика на Димартини в Прага. Михаил Г. Михов става един от най-прочутите часовникари-бижутери, а Васил Манолов практикува модерно кожухарство⁵⁶.

Христо Данов се интересува и от обучението на българските девойки. Той не публикува конкретни сведения за девически училища в Чехия, но в своя календар за 1871 г. изказва похвала на Тулчанското читалище, което е изпратило и поддържа материално две девойки в педагогическо училище в Прага.

⁵⁶ Пак там.

През 60-70-те години на XIX в. в българската преса започват да се промъкват материали за училищата в Хърватско. През 1869 г. Хр. Данов лично посещава Загреб, за да се запознае с гимназията и педагогическото училище в града и със земеделското училище в Крижевац. За да популяризира училищата в Хърватско, които са съвсем непознати на българите, Хр. Данов използва изпитаното от В. Априлов средство да изпраща до известни богати семейства писма, в които ги убеждава да издържат юноши и девойки в тази славянска страна. През есента на 1874 г. в Загреб се открива Хърватския южнославянски университет. При откриването на университета Й. Щросмайер държи тържествена реч. В пламенния си апел той обръща внимание, че новото учебно заведение е длъжно да приема „питомците на Йоан Екзарх и на цар Симеон“, за да може Университетът да се превърне в център за „духовно обединение на славянския Изток - Запад“⁵⁷. В тази реч, както и в някои други публични изяви на епископа, се констатира, че българите са се развили достатъчно и вече чувстват нуждата от висше образование, затова е наложително останалите славяни да им помогнат. Тези публично отправени покани много силно въздействат на българите, които научават за тях, и на избора им да се отправят към Хърватия. Университетът в Загреб е първото славянско висше училище в тази част на Европа и относително най-близкото и най-евтино за българите⁵⁸.

Тези данни показват не само голямото разнообразие от начини, по който знанията за чуждите училища стигат до българското общество, но и непрекъснатото им преплитане и дублиране. Без да може статистически да се онагледи и съпостави действието на отделните информационни канали, се вижда, че доминира традиционният начин за осведомяване чрез непосредствено предаване от ухо на ухо, следван от разпространението на сведения чрез лична кореспонденция и накрая чрез пресата.

4. Българските възпитаници са ни нужни.

Български младежи в чужди училища и политическите планове

След войната от 1853/1856 г. победители и победени осъзнават, че

⁵⁷ Луетич, Т. Български студенти с. 240.

⁵⁸ Белград е по-близо, но висшето училище на Сърбия прераства в Университет едва през 1905 г., Атинският университет след 1856 г. е избягван от българите и единствено университетите в Букурещ (1864) и Яш (1860) са посещавани от българи, но те не са славянски.

българите, които започват да се изявяват на международната политическа сцена, могат да бъдат използвани за определени цели в източния въпрос чрез културно приобщаване, чрез образованието и религията, чрез влияние върху интелектуалния им елит. Политическата практика подсказва, че намесата в просветното и образователното развитие на всеки народ е мощно средство за експанзионистични цели чрез мирни похвати.

През третата четвърт на XIX в. обучението на българчета в чужди училища преминава в нова фаза и на по-високо ниво. Амбицията на отделни български семейства да образуват децата си, на меценати и патриоти като В. Априлов, И. Денкоглу, братя Мустакови и др. да подкрепят ориентацията към определени училища, желанието на общини и дружества да изпращат и издържат младежи в чужбина, които да модернизират българското образование, променя посоката си и процесите се пренасочват отвън към българите. Русия, Франция, Америка и др. започват целенасочено да привличат български ученици и неорганизираните дотогава действия постепенно се канализират и дирижират политически. В някои страни се изготвя система от мерки за обучение на български юноши и девойки, които стават част от политическите планове на силите с интереси в Османската империя. Разбира се, българското общество продължава да е много активно и да използва всяка възможност, за да изпрати своите младежи за средно и дори висше образование в чужди учебни заведения.

Кримската война и Парижкия мир от 1856 г. поляризират силите на европейската политическа сцена: от една страна е Русия, изпаднала в международна политическа изолация и с ограничени права за покровителство над християнските османски поданици, а от друга са Франция, Англия, Австро-Унгария, които продължават да задълбочават икономическата и политическа зависимост на Турция. За да запазят статуквото и властта на султана над надигащите се национално-революционни движения на Балканите, западните държави тласкат Портата към реформи с илюзорното впечатление за подобряване на положението на подвластните. Хатихумаюнът от 1856 г. и последвалите го актове, независимо от ограничения си характер, дават правова мотивация на българите за техни искания в обществената, културната и образователна област.

Политическата обстановка, задачите и целите на всяка от силите определят тяхното отношение и действия към българите. Те са причина за вниманието, което започва да се отделя на молбите и стремежите на българите за помощ за развитие на образователното дело. На този фон особена роля има задълбочаването на българското църковно-национално

движение, което се следи внимателно от духовните и от светските власти на великите сили.

Русия се насочва към опазване и разширяване на своето културно-просветно и верско присъствие на Балканите, което става едно от основните направления на балканската ѝ политика.

Полезна се оказва практиката, започнала през 40-те години на XIX в., за допускане на южнославянски младежи в руските училища, която ги отклонява от образование в Средна и Западна Европа и ги възпитава в преданост към руския трон и православието. През 1860 г. до руските консули на Балканите се изпраща инструкция, в която се уточнява, че в учебните заведения могат да бъдат изпращани 20-25 юноши за светските училища, 75 за духовните и 20 за военните⁵⁹. С увеличаване на български младежи в руските учебни заведения, държавните власти проектират да подготвят предани привърженици и с тяхна помощ да ограничат влиянието на католици, на протестанти и на западните държави в българските земи. С определянето на постоянни стипендии в светските учебни заведения се изработват правила за подбора на кандидатите. Желанието за образование вече не е основният, както преди, фактор за записване в гимназии или университети. Към кандидатите започват да се прилагат изисквания, които преследват най-ефективното използване на отпуснатите от държавата средства за политическите интереси на Русия. Все по-ясно се очертава интересът на руската политика към имотните слоеве на българското общество. Напливът на млади българи към училищата в Русия силно затруднява руските дипломатически представители за качествен подбор. През 1863 г. киевските църковни власти признават, че „нито един от българските възпитаници, предложени и изпратени от консулите и дружествата, не е завършил курса на Семинарията“ в Одеса. Предполага се, че това е резултат от произхода им от „най-долните съсловия“. Желанието на семинаристите е да се замогнат в родината си и затова се интересуват от изучаването на езици и от търговски науки, които да им открият пътя към работа в търговски кантори, а не да стават духовници, които в българските земи са гонени и унижавани от фанариотската власт. Българчетата са постъпили в духовните заведения само защото нямат друг начин да получат безплатно образование⁶⁰.

⁵⁹ ЦДА, КМФ, № 2, оп.1, а.е. 78; Генчев, Н., Й. Калудова. Записка относно мерките по образование на славяните в Русия от 1856. ИДА, кн. 20, 1970, с. 163.

⁶⁰ Русия и българското националноосвободително движение. Т. I, ч. 1, с. 473-474.

Практиката показва, че българското общество не е добре информирано за руските училища и по-голямата част от кандидатите, независимо дали са изпратени от общини, читалища, дружества, частни лица и т.н., пристигат в Русия, без да са подготвени добре, без елементарно познаване на езика и най-вече без ясна представа къде и какво желаят да учат. В повечето случаи авторитетът на Русия и това, че могат да получат стипендия или обществена издръжка, надделяват, за да тръгнат към далечната северна страна. Този факт е важен, защото българчетата не завършват пълния курс на обучение в училищата, където са настанени, настояват за прехвърляне или напускат предварително⁶¹. За получаването на висше образование на българите се предлагат единствено университетите в Одеса и Москва, без Киев. Студентите трябва да се освобождават от такса за слушане на лекции.

Така основните принципи за обучение на българите в Русия, с проби и грешки, са изработени през десетилетието 1856-1865 г. Тенденцията за създаване на проруски ориентирана българска интелигенция, която се заражда през 40-те години на XIX в., през третата четвърт се превръща в държавна политика. Профилът на образованието, което младите българи получават, е подчинен на идеята да се подготвят главно учители, духовници и военни. Презумпцията е, че те ще могат да влияят на образованието и църквата, а при евентуална политическа независимост - и на политиката на своята държава. Чрез консулските мисии хоатичното дотогава пътуване на българчета до Русия приема организиран вид. Инициативата за обучение в Русия вече не е на самите кандидати, а добива целенасочен, организиран и селективен характер. Достъпът на деца от бедни семейства, които желаят, но нямат средства, се ограничава. Особено от края на 60-те години, когато в Русия започват да се обсъждат планове за създаването на независима българска държава, се замисля и подготовката на високообразовани българи, които евентуално биха могли да поемат управлението на страната при нови политически условия. Затова консулите в българските земи са предупредени да избират кандидатите за стипендианти сред заможните българи⁶².

Много резултатни са действията на Найден Геров. Той не само използва

⁶¹ Русия и българското националноосвободително движение. Т. II, с. 165.

⁶² АНГ, ч.1, с. 507; Шатохина, Е. М. Болгарский вопрос в балканской политике России в первые годы после Крымской войны 1856-1862. - В: История и культура Болгарии. Москва, 1981, с. 129-147.

влиятието и авторитета на дипломатическия си пост, но и голямата си популярност като бивш български учител. Той е търсен от близки, познати, съселаяни, жители на селищата, които влизат в обсега на руската мисия, сънародници в емиграция и др. за съвети, информация, ходатайства и помощ в цяла Тракия. Познанствата му с нотабилите в Букурещ, Одеса и Цариград, както и със слависти в Русия, му позволяват да изгради мрежа от съмишленици, които го подкрепят в разпространението на информация за руски учебни заведения и за подбор на подходящи кандидати. Той има голяма заслуга и за агитацията за обучението на девойки в Русия.

В началото на 70-те години политическата обстановка в Европа се променя. Разгромът на Франция във Френско-пруската война и отмяната на клаузите на Парижкия мирен договор през 1871 г. активизират руската външна политика по източния въпрос. Поробените народи в Османската империя са окрилени в национално-освободителните си амбиции, което стимулира идейно-политическото развитие на българското общество. През 1870 г. българите получават автономна църква. С всяка изминала година нуждата от образовани професионално кадри нараства, а фактът, че в Русия се признава образованието, получено в Пловдивската, Габровска и Болградската гимназия за завършено средно, улеснява постъпването на българчетата в руските университети.

В тази политическа обстановка сред българите се заражда и развива нова образователна тенденция, която увлича все нови и нови привърженици. Тя е свързана с интереса към точните науки, земеделието, лесовъдството, геологията, правото, които дотогава са относително малко познати и без приложение. Фактически, процесите са породени не само от конкретните практически нужди на българското общество, но са и отражение на подобен интерес в Средна Европа, където налагащата се социално и материално буржоазия се нуждае от специфични умения и знания за все по-диференцираните светски професии. Придобиването на нови прагматични знания се оказва важно условие и своеобразен капитал в развитието на новата прослойка⁶³. Тези тенденции, разбира се в много по-малка степен и сила, се проявяват и в българското общество. Много богати български фамилии започват да търсят начини, за да изпратят децата си в специализирани училища в Европа. Това кара руските власти да отворят своите профилирани учебни заведения за българите и да ги допуснат не

⁶³ Прешленова, Р. По пътищата на европеизма. Висшето образование в Австро-Унгария и българите. (1878-1918). С., 2008. с. 53.

само в духовните, военни и реални гимназии.

През 70-те години на XIX в. в българското общество нараства интересът към земеделски, търговски и технически училища и дисциплини. Руските консули са атакувани от различни среди на българското общество, за да получат сведения за средни и висши технически училища. Налага се Найден Геров да търси по частен път сведения за Техническия институт в Москва.

През 40-те и началото на 50-те години на XIX в. под влиянието на различни фактори Франция и нейните дипломатически и религиозни мисии на Балканите започват да проявяват интерес към българите. По това време се щрихира и официалната френска линия към образователните им проблеми, но тя остава неизбистрена, поради подготовката за войната от 1853 г. В основата на доктрината е стремежът максимално да се ограничи и изтласка руското влияние и да се преустрои османската образователна система по френски образец. Сред покорените народи на империята трябва да се подготви профренска интелигенция със симпатии към католицизма. Изострената конкуренция между Великите сили за периметри на влияние сред християнските поданици на Османската империя, които достигат върха си през третата четвърт на века, отново кара официална Франция да обърне поглед към българите.

Условията за успешно културно настъпление след 1856 г. са много благоприятни. Според Парижкия мирен договор Франция получава доминиращо политическо влияние в Османската империя. Англия, макар и конкурентка, не проявява интерес към културната сфера, а Австрия като католическа държава не може открито да се противопостави на френските духовни попъзлования и предпочита да действа заедно с нея.

Френският вицеконсул в Пловдив, Ш. Шампоазо, алармира за нуждата от по-силна и мащабна агитация на френските учебни заведения сред българите и е защитник на идеята да се действа сред тях главно по пътя на образованието.

Мисионерите под френско покровителство успяват да създадат силно разклонена мрежа от училища както в македонските земи, така и в Тракия. Въпреки че в тях се преподават богословски дисциплини, местните деца получават начални познания и по естествените науки, усвояват чужди езици, търговски познания и др. Тъй като субсидиите, отпускани на мисионерите, позволяват училищата да са безплатни, до образование от европейски тип се докосват много бедни семейства. Самият факт, че за разлика от Русия българчета се обучават на място, разширява непосредствения контрол освен от мисионерите, така и от родителите. Въз-

можностите за постъпване в тия училища са много по-големи и улеснени. Не се налага децата да пътуват до далечни страни и градове, да се разделят от семействата си и, живеейки в чуждозична страна, да забравят родния си език. Тези преимущества на училищата им създават популярност, въпреки че опасността от подриване устоите на източното православие не е за пренебрегване.

С всички възможни средства, Франция се стреми да контролира и подчинява образованието в Османската империя, като го формира по своя образователен модел. През третата четвърт на XIX в. българите получават достъп до 29 католически училища, от които 19 са дело на френски мисионери, открити предимно за българчета. Около 6 от тях са средни, а останалите начални и основни⁶⁴.

Подобно на руските дипломатически представители, които докладват за всяка стъпка на конкурентите си от Франция, Австро-Унгария, Англия и протестантската пропаганда, така действат и френските. През 1864 г. в донесение до Париж те анализират руската позиция по църковно-националния въпрос. Според тях Русия хвърля огромни средства, за да изпраща българчета да се образуват в нейните учебни заведения, където се подготвят убедени панслависти и особено кадри за църковната йерархия при евентуално създаване на автономна българска църква. Предупреждават, че руското влияние се засилва в земите на Македония благодарение на руските възпитаници, които работят там⁶⁵. Всяка проява на руските дипломати за културно въздействие сред българите моментално е коментирано и докладвано във Франция.

След Кримската война фактически се формира последователна и планомерна политика на френското правителство, базирана на религиозния протекторат над католическите ценности за засилване на културното ѝ и образователно влияние. То оказва силна и постоянна административна и материална подкрепа на училищната политика на френските мисионери като активен инструмент за културна пропаганда. Сред населението непосредствено се разпространяват сведения за училищата, за предметите, които ще се изучават, приканват се родителите да записват децата си. По голямата част от откритите от мисионерите училища са безплатни, с пенсии към тях, отворени и за източноправославни.

⁶⁴ Генчев, Н. Франция в българското. с. 246.

⁶⁵ Генчев, Н. Франция и българо-гръцките църковни отношения през 50-70-те години на XIX в. ИПр., 1976, № 4, с. 31- 56.

Постъпвайки в начални училища, у децата, а и у техните родители, се култивира интерес към просвета и по-нататъшно образование. В същото време елитните средни училища, които са с програми на френски гимназии, са платени и достъпни за по-заможни семейства, което предполага високообразованата прослойка на българското общество да се рекрутира от социално обезпечени младежи.

През третата четвърт на века в родината се завръща част от българите, получили във Франция висше образование. Те популяризират високия и заслужен авторитет на френските висши училища. Условиата в българските земи по това време са вече подготвени за ново отношение към висшето образование. Силното френско влияние в Османската империя, относително големият брой младежи с добро владееие на езика, някои от които са завършили основните училища на католическите мисионери и разбира се разрастването на търговските отношения с Франция, издигат в култ висшето образование на французите сред заможните среди на българското общество. В мрежата на френските образователни учебни заведения, създадени в Османската империя, са обхванати стотици български деца, юноши и девойки. Макар и без цялостна програма за привличане във висшите училища на Франция, в тях завършват на свои разноски около 100 лекари, юристи, литератори, специалисти по земеделие. Непосредствената пропаганда на мисионерите, на дипломатическите агенти на Франция, а и на самите завършили френски училища българи, формира мощен информационен поток и подхранва интереса на българското общество към френските учебни средища.

Началото на консулската мрежа в Османската империя, чрез която проникват сведения за английските учебни заведения, води началото си от XVII в., когато в Солун се открива първото английско дипломатическо представителство. Тя се уплътнява през 40-те години на XIX в. От това време те преминават към Форин офис, като дейността им се определя от строги нормативни актове, съобразени с английската политика по Източния въпрос⁶⁶.

Българите попадат в полезрението на британските консули в Солун,

⁶⁶ Цанев, Д. Установяване на британски консулства в българските земи до Освобождението 1878 г. – В: Великите сили и Балканите в ново и най-ново време. С., 1985, с. 50 и сл.; Маринова, Ст. Към въпроса за чуждите консулства в Русе през Възраждането и връзките им с местното население. В: Алманах за историята на Русе, Т. I, Русе, 1996, с. 109-110.

Одрин, Варна и на генералното консулство в имперската столица относително по-късно. През 1851 г. Англия открива свое представителство в Мостар (Битоля), през 1859 г. в Русе, като през 1865 г. русенската резиденция получава функциите на главно консулство за целия Дунавски вилает. В Пловдив консулство е открито през 1860 г. Тази дипломатическа мрежа действа много ефективно, но предимно в политическата и стопанската сфера и не се меси в образователните и културни проблеми в Османската империя, независимо, че внимателно следи и анализира амбициите на Русия и Франция. Известно е, че английската мисия, подкрепена от Левант Къмпани, открива в Кюстенджа училище за български и турски деца. Програмата му е доста богата и се приближава до средно образование⁶⁷. Разгласата за него се извършва от консулите, но няма преднамерен характер и не изпълнява пряка политическа поръчка, независимо че като резултат засилва авторитета на Англия.

След 1856 г. се засилва американското влияние в Османската империя. На практика то се реализира чрез дипломатическите агенти и протестантската мисионерска дейност. Докато Франция и Австро-Унгария протезират католиците в Османската империя и чрез тях разширяват политическото си, духовно и културно проникване, руснаците са защитници на източно-православните, а английските и американски дипломати толерират протестантите. През 1850 г. Високата порта официално признава протестантите като самостоятелна религиозна общност, което е тласък за нейното разрастване.

Протестантските мисии, които действат в българските земи, са настанени в Пловдив, Самоков, Солун и Битоля. Методистката църква поема мисионерската дейност в земите на Северна България и Румъния. Те наблягат на книжовната и образователна дейност, които „са най-ефективни за проникване и влияние“⁶⁸. През целия период на Българското възрождане, американските мисионери действат методично и с голямо себеотрицание в различни части на Османската империя⁶⁹. Високата

⁶⁷ Андреев, А. Руските славянски комитети. с. 172.

⁶⁸ Събев, О. Робърт колеж. с. 99.

⁶⁹ Шопов, П. Пропагандната и просветна дейност на американските библейски общества в българските земи през XIX в. Изв. ИИ, Т. 23, 1974, с. 149-184; Трайков, В. Протестантските мисионери и борбата на българския народ за църковна свобода. - В: България в света от древността до наши дни. Т. I, С., 1979, с. 461-468; Христов, Хр. Ст. Протестантските мисии в България през XIX в. ГДА „Св. Климент

интелигентност и дипломатическият такт на дейци като Претиман, А. Лонг, Е. Райдер и др. спечалват симпатията на много българи. При благо-склонното отношение на учители като Н. Михайловски, Д. Войников и др. те изпращат 17 от най-добрите им ученици за обучение на остров Малта, а по-късно отправят там и нови 10 юноши от Котел (1863)⁷⁰. Сред най-силните и дългодействащи оръжия на американската пропаганда е Робърт колеж⁷¹. През 1864 г. той е регистриран като част от Университета в щата Ню Йорк, с което получава легитимност в американската образователна система. В трудните политически и духовно-религиозни условия на Османската империя колежът провежда гъвкава образователна политика и демонстрира „нов християнски стил“, като цели приемане на протестантските принципи без задължителна смяна на верската принадлежност. Той е единственото чуждо учебно заведение в Цариград, в което османската власт няма влияние и въпреки контрола, който упражнява, не може да се меси в учебната му политика. Колежът няма аналог сред останалите училища по отношение на изучаването на английски език, който много убедително се налага на обширните имперски пазари и принуждава част от българските търговци да търсят начин за усвояването му.

Както преценяват руските дипломатически агенти, опасността от протестантите и техните училища е изключително силна, защото за разлика от католиците те не правят грешката да оспорват открито догмите на православие, а само разбираемо излагат своите възгледи. Те не се противопоставят на източното православие, а на някои отживели византийски наслоения.

Чрез образованието, науката и училищните ритуали, протестантите тактично и успешно прокарат американското влияние. В колежа се изучават правни науки и парламентарно право, което е уникално за образованието в тези географски райони и разкрива амбициите да се подготвят бъдещи държавници или ръководители на народите, които

Охридски“, Т. XXVI, 1976-1977, кн. 3, с. 141- 237 (част I); част II ГДА Т. XXVII, 1977-1978, с. 115-171; Конев, Ил. Америка в духовното пространство на Българското възрождение. С., 1996; Илчев, И. Робърт колеж и формирането на българската интелигенция. ИПр., 1981, кн. 1, с. 50-62.

⁷⁰ Тонев, В. Руското вицеконсулство във Варна и българският църковен въпрос. с. 95-96.

⁷¹ Събев, О. Робърт колеж;

Илчев, И, П. Митев, Докосвания до Америка (XIX-нач. на XX в.). С., 2003 и пос. л-ра.

изпращат свои ученици. Програмата на колежа е много по-богата в сравнение с останалите чужди учебни заведения в Османската империя, което издига престижа на Робърт колеж. Независимо от своите религиозни задръжки и предубеждения, много от богатите български фамилии осъзнават преимуществата на образователната система на колежа и въпреки високите учебни такси записват децата си в него⁷².

Приемането на българчета в колежа става целенасочено и с предварителен подбор. Откриването на перспективни юноши от заможни семейства се поема от протестантските мисионери по места⁷³. Някои от най-добрите ученици на колежа са изпращани за продължат образованието си в Америка. Добрата подготовка в колежа и усвояването на чужди езици позволяват на по-голямата част от българите след завършването да продължат образованието си във Франция, Белгия, Швейцария, Австрия, Англия⁷⁴. Основателите и преподавателите в колежа подчертават, че основната цел на обучението в него е да се подготвят учениците успешно да изпълнят ролята на водещи личности на своите народи⁷⁵. Реализацията на българските възпитаници след 1878 г. потвърждава техните прогнози и показва, че всички стават общественици от национална величина, юристи, лекари, утвърждават се в политиката и дипломацията, в икономиката и образованието на Княжество България и Източна Румелия.

Образователната система на Австрийската империя (от 1867 г. Австро-Унгария) още от XVIII в. е модернизирана и дава тласък на духовното и културно издигане на народите, които са включени в нейните предели⁷⁶. Прекият път по р. Дунав улеснява стопанските, културни и образователни връзки между Виена и земите на Долния Дунав. Голямото разнообразие на средни търговски, селскостопански, технически и др. училища, реални и класически гимназии интригува и примама заможните българи, които живеят в империята или в българските земи, и те записват децата си и агитират и подпомагат свои близки да следват примера им.

⁷² Уошбърн, Д. Петдесет години в Цариград. Спомени за Робърт колеж. Съст. К. Стоилова С., 1980, с. 156; Събев, О. Робърт колеж. с. 175, 223.

⁷³ Койчева, В. Протестантските мисионери в Стара Загора и българската общественост 50-70-те години на XIX в. Изв. М Ю България, кн. 5, Пд., 1982.

⁷⁴ Вж. Докосвания до Америка. с. 299-319.

⁷⁵ Уошбърн, Д. Петдесет години. с. 20, 49.

⁷⁶ Кузьмин, М. Н. Школа и образование в Чехословакии (конец XVIII-30-е годы XX в.). Москва, 1971, с. 67.

Известността на средните, а и висши, училища в Австро-Унгария нараства след Кримската война, когато в българските градове по Дунав и особено в Русе се настанява представителство на параходната агенция, търговско индустриални и пощенски служби. Въпреки че българските земи са обхванати в мрежата на австрийските и австро-унгарските консулства и вицеконсулства, открити във Варна (1844), Русе (1847), Видин (1847), Бургас (1847), София (1850), Пловдив (1855), Битоля, дипломатическите агенти в тях не получават разпореждания да откриват училища или да пропагандират за изпращане на младежи за обучение⁷⁷. Привличането на българчета в австрийските учебни заведения не е сред политическите задачи на правителството във Виена. В същото време се развива ръководната доктрина във външната политика на империята за териториално разширение и икономическо и културно влияние в западните части на Балканите. Успоредно с това върви утвърдената политика с всички средства да се ограничава и изтласква руското влияние над източно-православните народи⁷⁸.

След като Франция излиза от Френско-пруската война не само разгромена, но и с подронен престиж и влияние в Цариград, останалите католически държави - и на първо място Австро-Унгария, Италия и Испания - я изместват от мястото ѝ на традиционен покровител на католицизма.

Сред най-дейните и убедени пропагандатори на австрийското влияние е ученият етнограф, историк и пътешественик Феликс Каниц. През своите 18 пътувания из българските земи той се запознава непосредствено с българите, с техните проблеми, вниква в нуждите им и, ръководен от желанието си да подпомогне за развитието на образованието им и в същото време да гради престижа на своята страна, агитира за постъпване в австро-унгарските учебни заведения. През 1866 г. той изнася лекция в Австрийската академия на науките за „Пътуване в Южна Сърбия и Северна България“, в която обобщава, че австрийските политически интереси диктуват да се помогне на народите по Долния Дунав за тяхното духовно развитие чрез образование⁷⁹.

В сложната комбинация от интереси, планове и дейност за привличане на българи в средните и висши училища на Великите сили, през третата

⁷⁷ Матеева, М. Консулските отношения на България (1879-1986). С., 1988, с. 15.

⁷⁸ Лалков, М. Между възхода и крушението. – В: Традиция и бъдеще. 120 години дипломатически отношения между България и Австрия. 1999, с. 22.

⁷⁹ Прешленова, Р. По пътищата на европеизма. с. 106, бел. 154.

четвърт на XIX в. се увеличава и делът на съседните балкански държави. Докато Великите сили се стремят да проникнат или укрепят влиянието си сред българите чрез просвета и образование, то съседните балкански държави превръщат образованието в минирано поле, на което развиват политическите си и териториални домогвания.

До Одринския мирен договор, когато тези народи получават автономия, а и през десетилетието след това, техните правителства все още нямат точно и ясно изразен териториален интерес към българските земи, независимо че гърците се отнасят пренебрежително към българите. И. Селимински, който учи в различни гръцки училища, осъзнава, че „нашият народ, поради политическите и икономическите си отношения с гърците, принуди се да приеме последните като учители и възпитатели“, но те са му предали и няколко важни поуки при обработването на българчето, което още с постъпването си в гръцките училища, „бива прегърнато в обятията на извращението, което, докато не ги оцави, както кождат кожата, в съвършен грък, не ги пуца“. Първият урок е за промяна на кръстното му име с гръцко. Това е първата отровна глътка. Втората е възпитаване на презрение към родния език, чрез който всеки е свързан със семейството, родината и народа си. Третата е култивиране на срам от рода, близките и отричане от потеклото си. Четвъртата е унижение на народа му и подигравка спрямо родината му. Следва усвояване на всичко чуждо, гръцко и съзнателно отчуждаване от родното му общество⁸⁰. Тези поуки трябва да държат буден ума и чувствата на българите.

Цялата идейна обработка на българчетата в гръцките училища е силна основа за развитие на стремежа към експанзия. Той се появява с укрепването на националната буржоазия и нейните политически програми. Гръцкото кралство, независимо от временните конфликти с Цариградската патриаршия, на практика има нейната подкрепа за присъединяване на български територии и поглъщане на българския етнос. През 50-70-те години на XIX в. гръцката експанзия се насочва към учебното дело в Тракия и Македония, където се влагат много средства и морални сили за денационализация на българите и техните начални и основни училища. По това време започва рязко да спада броят и интересът на българите към гръцките средни и висши учебни заведения. Българската национална просвета се е отърсила от силното гръцко влияние, а и изострените гръцко-български духовни отношения и настроения срещу Цариградската

⁸⁰ БИС, кн. XIV, С., 1931, с. 28.

патриаршия отклоняват българите от училищата на Кралството.

През третата четвърт на XIX в. Сръбското княжество доразвива образователната си система. 1870 г. заварва в страната 446 училища (441 начални и основни) с над 21000 ученици. Успоредно с тях действа Белградският лицей с правен (1841 г.) и природен факултет (1853 г.), Богословско училище - Богословия, търговско, селско-стопанско, педагогическо и военни училища⁸¹. Още в десетилетието преди Кримската война се оформя идеята за превръщането на Сърбия в хегемон на балканските славяни. С помощта на Франция, Англия и поляците, Княжеството се обявява за обединител на южните славяни и техен защитник от Австрия и от домогванията на Русия. В изпълнение на политическите си цели, през 1856 г. сръбското правителство се опитва да повлияе на Високата порта като в меморандум предлага училищата на християните в империята да се освободят от контрола и влиянието на Цариградската патриаршия и да минат към Министерството на просветата. С този акт Сърбия се надява да наложи своето влияние върху българското образование⁸².

През 60-те години на XIX в. великосръбският държавен национализъм, целящ териториално разширение, се сблъсква с българското национално освободително движение, което довежда до събитията около боевете за Белградската крепост и Легията на Г. С. Раковски през 1862-1863 г. След 1866 г. на политическата сцена се издига идеята за обединение на всички южни славяни - сърби, черногорци, българи, хървати. Южнославянската федерация се тълкува обаче в Белград като създаване на държава под върховенството на сърбите. Сръбско-българското сътрудничество, което се поддържа от Г. С. Раковски, Л. Каравелов, Добродетелната дружина и др., претърпява пълен провал след откритите домогвания на Сърбия към българските земи⁸³.

Още след края на Кримската война се забелязват опити за ограничаване достъпа на българи до светските средни и до висшето училище в Сърбия. През 1856 г. Сава Доброплодни, който три години учителства в гимназията в Сремски Карловци, моли да бъдат приети в Карловачкото „Благодеяние“ (безплатно общежитие) няколко български юноши. Карловачкият патриарх Йосиф Раячич категорично отхвърля искането и

⁸¹ Димитров, А. Училището, прогресът и националната революция. с. 103.

⁸² Димитров, А. Училището, прогресът и националната революция. с. 211.

⁸³ Маждракова-Чавдарова, О. Национално революционни борби на българския народ 1828-1878. С., 1997, с. 131-135.

обявява, че свободните места в пансиона ще бъдат попълнени от бедни сръбски юноши⁸⁴. Наблюдава се отлив на българите от всички учебни заведения на Сръбското кралство, особено през 70-те години на XIX в., когато възрожденската преса престава да помества информации за тях.

Княжествата Влашко и Молдова, които след Кримската война се обединяват в една държава, са втора родина за много българи още от XVIII в. Колонистите създават и поддържат свои национални училища, които се ползват с протекцията на държавата⁸⁵. Почти всички са начални или основни, с изключение на Болградската гимназия, създадена след присъединяването на Бесарабия към Румъния⁸⁶. До към средата на 60-те години не са отбелязани опити на официалните власти за денационализация на българските училища в пределите на Румъния. От това време обаче, правителството започва да провежда денационализаторска политика най-напред в земите на Бесарабия. Най-силно от романизацията е засегнато Болградското централно училище⁸⁷. След приемането на единния закон за просветата в Румъния през 1865 г. българският език е силно ограничен в преподаването в гимназията, което нанася сериозен удар върху нейния характер.

Независимо от тенденцията за денационализация на училищата на българските колонисти и жители на Бесарабия, което се засилва през 70-те

⁸⁴ Бойчева, В. Българи, учители в Сърбия. ГСУ, Фил. ист. ф., кн. II, Педагогика, т. LXV, 1971, с. 81.

⁸⁵ Жечев, Н. Браила и българското културно-национално възраждане. С., 1970; Жечев, Н. Из историята на българското учебно дело в град Галац. - В: Сб. в чест на акад. Д. Косев. С., 1974, с.173-181; Люлюшев, М. Просветното дело на българската емиграция в Румъния през Възраждането. С. 1986; Сюпюр, Е. Българската емигрантска интелигенция в Румъния през XIX в. С., 1982; Сюпюр, Е. Българските училища в Румъния през XIX в. Документи 1858-1877. С., 1999.

⁸⁶ Радкова, Р. Към предисторията на Болградската гимназия. Векове, 1978, № 3, с. 41-45; Дундаров, И. Болградската класическа гимназия и нейното значение през Възраждането. - В: България 1300. Институции и държавна традиция. С., 1983; Дончев, Д. Болградската гимназия през 1858-1878. Изв. Пед.и-т, 1965, № 19. с. 203-233; Мыславский, К. А. Исторический очерк гимназии императора Александра III в Болграде. Т.1-2, Болград 1904; Фототипно издание, С., 1994; Челак, Е. Училищното дело и културно-просветния живот на българските преселници в Бесарабия (1856-1878). С., 1999 и пос. там л-ра; Вж. Сб. Просвета и промяна, посветен на чл. кор. Р. Радкова и 150 г. от Болградската гимназия. С., 2010.

⁸⁷ Димитров, А. Училището, прогресът и националната революция. с. 200.

години на XIX в., правителството продължава да привлича българи за получаване на средно образование в румънските гимназии и специализирани училища за разлика от Кралство Сърбия, в което не само се ограничават държавните помощи за българи, но и постепенно се изтласкват от сръбските учебни заведения.

Българското общество през 60-те и особено през 70-те години на XIX в. е вече с укрепнало национално съзнание, с разбирания за модерните идеи на новото време, с активни контакти с Европа и света и може да отличи как, защо и кой привлича неговата младеж в своите учебни заведения. Българите обаче се възползват от всички възможности, за да получат средно и висше образование, без да правят компромиси с вярата и етническата си принадлежност, и независимо от отделни случаи на ренегатство, запазват и развиват националното си съзнание.

Великите сили конкурентки в Източния въпрос си оспорват ожесточено всяка част от българските земи за влияние чрез образованието и понякога се поражда силно напрежение дори между отделни ордени на католическата пропаганда за откриване на начални и основни училища. Колкото до привличането на младежи и девойки в собствените си учебни заведения, всяка страна има отделна политика и специфика, която се определя от политическите условия. Русия, която не е добре приета в Османската империя, подпомага материално началните и класни училища, но не открива свои учебни заведения в българските земи или в Цариград. За разлика от нея, Франция чрез консулската си мрежа и особено чрез католическите мисии, които покровителства, създава учебни заведения в Тракия, Македония, Цариград, но не развива целенасочена дейност за привличане на българи в средните и висши училища на държавата. Дуалистичната монархия Австро-Унгария е сравнима с Франция. И двете Велики сили имат ясно изразени икономически, политически и културни интереси на Балканите и сред българите, но като инструмент за своята политика използват предимно финансирането на католическите мисионерски училища на територията на Османската империя. Тяхната официална политика не включва системно привличането на младежи чрез стипендии. Дори в приетия закон за образованието във Франция се забранява отпускането на държавни помощи за обучение на нефранцузи⁸⁸.

Щрихираните опити на държавите, заинтересовани от налагане на своето влияние чрез образованието, разкрива трудната обстановка, в която

⁸⁸ Прешленова, Р. По пътищата на европеизацията. с. 194.

се развива българското образование и, респективно, се формира новобългарската интелигенция. Непрекъснатата политическа и духовна инвазия, изострените конфликти и съревнование между Великите сили, които защитават своите интереси, подпомага, но и спъва свободния достъп на информация в българското общество за чуждите средни и висши училища, а приемането в тях се оказва в много отношения политически дирижирано.

УПРАВЛЕНСКИ ПОЛИТИКИ ЗА РАЗВИТИЕ НА МИННОТО ДЕЛО И МЕТАЛУРГИЯТА В СЛОВАКИЯ В ПРЕДИНДУСТРИАЛНИЯ ПЕРИОД

*Теодоричка Готовска – Хенце*¹

Словакия е между страните с изключително богати рудни находища в Европа, някои от които са използвани от най-древни времена. Счита се, че още в началото на четвъртото хилядолетие пр. Хр. при откриването на желязото, местното население е използвало залежите, които тогава са се намирали на повърхността. А добивът на злато, сребро и мед преживява небивал разцвет през Средновековието. От това време датира и монополът на краля върху добиването на благородните метали и специалното внимание, което короната отделя на тяхното производство.

С настоящето кратко изследване ще представим основните тенденции в развитието на минното дело и металургията в Словакия от Средновековието до началото на индустриалната ера, като обърнем внимание на управленската политика за развитие на тези важни отрасли. Известно е, че през този дълъг исторически период Словакия не е самостоятелна държава. След залежа на Великоморавия през 9 в. тя става неотделима част от земите на унгарската корона² и следователно през Средновековието развитието на металодобива се определя от политиката на унгарския крал.

След смъртта на крал Людовик II в историческата битка при Мохач през 1526 г. обаче, на овакантия унгарски престол се възкачва хабсбургският крал Фердинанд I. Завладяването на голяма част от унгарското кралство от турците на практика поставя останалите територии на това кралство – в това число и на словашките земи – под прякото управление на Виена и Хабсбургите са тези, които контролират металодобива в словашките земи. Това бележи и вторият период на развитието на минно-обработващите производства и съответно на политика на короната за тяхното развитие.

Хабсбургите в крайна сметка успяват да отблъснат турците от Централна Европа и да си отвоюват унгарските земи. Следва период на пълна централизирана монархия, когато и словашките, и унгарските земи са под прякото управление на Виена. Просветените монарси от средата на

¹ Доц. д-р в Институт за исторически изследвания – БАН

² Под името Горна Унгария.

18 в. обаче, в контекста на цялостната си политика на разпространяването на положителните знания сред всички свои поданици, обръщат специално внимание и на училищата, като насърчават и тяхната специализация.

През 19 в. се появява и още един важен обществен фактор, оказващ влияние върху металургичните производства - промишленият напредък набира сили. Най-сетне, след 1867 г., когато Хабсбургската империя навлиза в епохата на дуализма - която се характеризира с изравняването на австрийските земи с Унгарското кралство - словашките земи административно отново попадат под унгарска власт и Будапеща е тази, която поема контрола върху тези ключови за икономиката производства. Това бележи и последния разглеждан от нас период в развитието на управленските стратегии по отношение на металургичните производства в Горна Унгария.

Вече споменахме, че местното население познава металодобива още от най-древни времена. През ранното Средновековие този процес продължава, но все още по доста примитивен начин: рудата се топи в специално издълбани в земята пещи, като се загрява чрез огън на дървени въглища. Производството стагнира не само поради примитивната технология, но и поради постепенното изчерпване на повърхностните залежи. Кризата се задълбочава и от нестабилната политическа обстановка – татарските набези донасят икономическо разорение и човешки загуби, които създават обезлюдяване на цели райони.

Кризата и застоят започват да отшумяват в началото на 13 в. Освен постепенното преодоляване на материалните щети и обезлюдяването посредством вътрешната миграция, за развитието на металургията в словашките миннодобивни райони от ключово значение е външната колонизация, която започва също през 13 в. Съзнателната политика на привличане и заселване в тези райони на компактно население от Централна Европа (преди всичко от Долна Саксония) означава не само ангажиране на квалифицирани работници в минния добив, но и въвеждане на по-модерни чужди технологии в това производство. Всички тези благоприятни условия дават тласък на минното дело и именно по това време започва подземен добив на руда. Той се осъществява с помощта на дълги хоризонтални стълби или чрез прокопаването на вертикални шахти. За такова производство е необходимо и построяването на системи за проветряване, а където се налага - и за обезводняване. Макар и технически по-модерен, този начин на добиване поне в началото също не е особено ефективен, тъй като рудата не е особено богата и за

добиването на достатъчно метал се налага да се копае голямо количество руда.

Добивът на **желязо** започва да нараства след откриването на повече нови находища³. Производството му се стимулира, защото металът се прилага в някои занаяти. Разширяването на орната земя допълнително стимулира железодобива, тъй като железният плуг намира широко приложение в земеделието. Все пак, напредъкът на този отрасъл става очевиден едва към края на 13 столетие и то благодарение на въвеждането на механичния чук⁴ в това производство. Добивът на желязо продължава да нараства и през следващите десетилетия словашките изделия се продават не само из всички краища на страната, но и зад граница, а през 14 в. стават важно перо и във външната търговия. Те могат да се видят на тържищата в основните европейски градове и се изнасят и отвъд Ламанша. В същото време подем изпитва и местният ковачески занаят, който произвежда редица съоръжения за земеделието, колела, но също и оръжие.

Словашките планини крият и големи находища на **мед**. Разработването им също става благодарение на заселването на чуждестранни работници-миньори. През 14 в. център на добива на мед е Спишко-Гемерският рудодобивен район. Нека отбележим, че от находищата се добиват различни медни продукти. Бронзовата сплав напр. намира широко приложение при производството на котли, за покриването на сградите на градските съвети, много често и при строежа на внушителните катедрали от онова време, както и в редица други занаяти, в това число и в монетосеченето. В някои находища рудата е смесена със сребро. Точно тази рядка ценна сплав веднага след добиването си се изнася за Венеция, където със специална техника се постига разделянето на двата метала. Износ има и за други италиански градове-републики. Сребърномедната сплав от спишките находища се изнася и в Северна Европа. Първоначално с това се заемат прекупвачи от Торун и Краков⁵. Ценната слав се продава на тържищата във Вроцлав, Виена, Регенсбург, Нюрнберг. Тя достига и до Данциг, откъдето се отправя за Англия, Швеция и Фландрия.

³ Poniky, Lubietová, района на Tisovec.

⁴ Т.нар. hámor.

⁵ От такава посредническа търговия забогатява и бащата на известния полски астроном Николай Коперник.

През 13 в. се разработват и **златните залежи** на различни словашки находища. Такива се намират по долината на р. Римава с център Римавска баня, в Бзотин и в района на гр. Кремница. При Кремница обаче рудата е смесена с кремъкови скали, които трябва предварително да се мелят и това първоначално затруднява производството, което напредва едва през 14 в.

По същото време се разширява и добивът на **сребро** – главно в районите на Рожнява и Ясов, но и в северната планинска област Спиш, където залежите са преди всичко в района на Гелнице. Преработката на ценните метали естествено подпомага развитието на монетосеченето.

Известни находища на благородни метали има в Малките Карпати (района на Пезник, Злате Моравци), в района на гр. Рожнява, в областта Спиш (района на Гелнице) и в областта Гемера (около Смолник). Главният център за добиване на злато е гр. Кремница. През 14 в. годишно се произвеждат по 400 кг. злато, като се има предвид, че като цяло в унгарското кралство по това време средно годишно се добива между 2000-2500 кг злато. В добива на сребро начело са Банска Щявница, Банска Бистрица, Пуканце. През 14 в., когато добивът на благородни метали преживява своя най-голям разцвет, в унгарското кралство годишно се произвеждат около 10 000 кг сребро, което по тогавашните мащаби съставлява почти 1/4 от цялото производство на този метал в Европа. Това осъществява огромни приходи за унгарската корона.

През 14 в. се забелязва голям технологичен напредък на цялото металургично производство. Въведени са напр. механични устройства за отводняване на мините и нова технология за транспортирането на рудата до земната повърхност, като за най-радикално въведение от това време се счита използването на механичната сила на водното колело, което първоначално се използва за подпомагане дейността на механичния чук. За първи път такава система е използвана през 1344 г.

В същото време развитието на металургията стимулира и развитието на градовете. През 13 в. възникват най-важните **рударски селища** в Словакия, които се радват на специални привилегии. По това време вече има 30 градове, повечето от които са миньорски селища. През следващото столетие са основани нови 60 и в края на 14 в. общият брой на градовете достига дори до 100.

Рудодобивните селища се радват на специални привилегии – т.нар. градски права. Най-старото градско право получава Банска Щявница, но подобни права след нея получават и Гелница, Кремница, Нова Баня и пр. Градското право на почти всички е взаимствано от немските градове.

Прилага се т.нар. Саксонско право⁶ и австрийско или баварско право. Това не е случайно, като се има предвид, че именно саксонските заселници дават тласък на развитието на минното дело в тези райони.

14 в. е златният период в развитието на словашките градове, а словашките земи са най-урбанизираните в цялото унгарско кралство. По брой на населението по това време Банска Шявница, Търнава и Братислава са съпоставими със столицата Будапеща. Те обаче значително изостават от големите западноевропейски градове.

Стопанският разцвет повлиява благоприятно и на развитието на градската култура и просветно дело. Наред със старите училища, основани около манастирите, се откриват редица нови градски училища в миньорските селища. В тях се преподават граматика, логика, аритметика, геометрия, реторика, музика и дори астрономия, т.е. модерни за времето си дисциплини, които трябва да подготвят подрастващите граждани за стопанския живот.

Град **Банска Шявница**⁷ е сред най-ранните миньорски селища. Тя е първата, която през Средновековието получава градски права⁸. В началото на 13 столетие тя е център на най-големия миннодобивен район в Словакия. Тук се добиват сребро, злато и цветни метали (олово, мед и цинк).

Другият най-важен металургичен център по това време е **Банска Бистрица**⁹. Тя придобива градски права малко по-късно - през 1255 г. - и се превръща в укрепено селище през 14 в. Първоначално тук се развива добивът на мед и сребро¹⁰, като находищата се разширяват. През следващите векове се разработват и други мини в този окръг – главно около градовете Зволен и Липтов. Запазени са сведения за инвестиции на флорентински фирми в преработването на мед в Банска Бистрица. Най-голям разцвет производството на тези два метала получава през 16 в.

Добивът на злато и сребро през цялото Средновековие е **запазено право** на короната. Кралят е единствен и абсолютен собственик на

⁶ То прониква обаче не пряко, а през Силезия и Малополша.

⁷ Днешното селище има около 9000 души население и е разположено в окръг Жиар над Хроном.

⁸ Със сигурност те са документирани през 1240 г.

⁹ Регионален център на Централна Словакия с около 60 000 жители, разположен в северния край на Зволенската котловина на известната словашка река Хрон.

¹⁰ Най-важните находища са в Spania dolina, Staré Hory и Piesky.

рудните изкопаеми от благородни метали като злато и сребро, както и на мед, в по-малка степен и на желязо. Владетелят едновластно определя къде, колко и какъв благороден метал ще се добива, а предприемачите, които разработват минните находища, са длъжни да му плащат специален данък¹¹. През 13 в. са регистрирани и специални миньорски камари, които организират цялото производство в определени райони. Най-старата миннодобивна камара е основана в Банска Щявница.

През 14 в. напр. е открито ново находище на злато в района на Кремница. По правило кралят става собственик и на откритите нови находища, като откупува находището от предишния му собственик. Не е за учудване, че при това положение собствениците се стремят да укрият добива в земите си.

През 1327 г. това положение се променя с приемането на нов специален регламент¹², който дава право на градовете и на местната шляхта да разработват намиращите се на тяхна територия минни находища и да добиват руда, като са длъжни да изплащат на владетеля 1/15 част от целия добив. В сила остава също така правилото, че всички добити ценни метали, като злато и сребро, трябва да се предадат на кралските органи, които изплащат равностойността им в пари. При крал Карл Роберт напр. камарите ръководят не само добива, продажбата и събирането на данъка, но се занимават и с изкупуването на ценните метали и тяхното парично обезвъзмездяване. Отношенията на миньорските селища с короната не винаги са хармонични: напротив, през цялото Средновековие двете страни ревностно защитават правата си, като понякога се стига и до бунтове на градовете. През 1525 г. напр. словашките добивни центрове образуват своя уния, която открито протестира и желае предефиниране на правата на краля върху тези важни производства. Но въпреки тези търкания на богатите селища с короната, обемът на производството продължава да се увеличава и през 14-15 в. словашките земи се превръщат в „металното сърце“ на континента.

Край на този разцвет на словашката металургия слага османското нашествие към сърцето на Европа. През 1521 г. пада Белград, а с победата при Мохач през 1526 г. османците си разчистват пътя към плодородната Панонска долина, а оттам и към Централна Европа. Макар че, за разлика от Долна Унгария, в словашките земи нашествениците не

¹¹ *banská dan*, унг. *urbur*

¹² Т.напр. *Zemepanská banska sloboda*.

успяват да се установяват трайно, техните продължителни опустошителни набези нанасят удар върху икономиката и производството.

През този втори период Словакия се намира под прякото управление на Виена. Окончателното отблъскване на турците при третата обсада на Виена от 1683 г. е последвано от изтласкването им от Централна Европа и постепенното отвоюване на предишните хабсбургски владения. Краят на войните на Дунавската монархия с Османската империя е последван от период на мирно съзидание и развитие, в това число и в областта на металодобива. Напредъкът на този отрасъл е предопределен от развитието на техниката. През 16-17 в. постепенно са въведени т.нар. високи пещи, които позволяват непрекъснат процес на металопене. През 1735 г. дървените въглища са заменени от кокс и през следващите десетилетия отделни моменти в производството допълнително бележат напредък (1766, 1784 г.).

От целия период след отблъскването на турците до началото на индустриалната епоха, най-забележителни промени донася средата на 18 в. с управлението на просветените монарси Мария Терезия и Йозеф Втори. То се характеризира с отхвърляне на църковния монопол и насърчаване на развитието на природонаучните дисциплини, което пък от своя страна благоприятства и прилагането на техническите въведения в различните отрасли. Добивът на ценни метали продължава да се радва на специалното внимание на короната, но като цяло и металургията в словашките земи също има височайшата подкрепа. Техническото оборудване на минния добив в Банска Щявница през 18 в. напр. е едно от най-модерните в света по това време. При това, производството там се стимулира, като се разширява и в нови съседни райони¹³.

И през втората половина на 18 в. Банска Щявница и Кремница запазват славата си на главни центрове в производството на ценни метали, докато производството на мед и желязо е съсредоточено в Спиш и Гемера. По това време словашката металургия вече е крупен отрасъл в икономиката. Добивът на сребро, мед и желязо съставлява 70% от цялото производство на словашката икономика и тази позитивна характеристика се запазва до началото на 19 в.¹⁴

¹³ Напр. в района на Nová bana и Pukanec.

¹⁴ Тогава вследствие на Наполеоновите войни производството преживява период на известен упадък.

Подкрепата на Мария Терезия се чувства и в областта на професионалното образование. В съзвучие с просветителската концепция, че на държавата са необходими образовани и професионално подготвени държавни служители, короната предприема мерки за въвеждането на редица природонаучни дисциплини в програмата на училищата. Наред с това, под прекия неин контрол, но и субсидиране, са и специализираните училища за подготовка на кадри в областта на минното дело. Такова училище за подготовка на минно-геоложки кадри в Банска Шявница съществува още от 1735 г. С декрет на Мария Терезия през 1762 г. то е обявено за Висше училище, като обучението е разширено и са въведени още класове. Само няколко години по-късно - през 1770 г. - училището получава статут на Минна академия. Академията е под директния надзор на императрицата, която следи за устройството и ръководството му. Амбицията на Виена е тук да се изгради най-модерното за времето си специализирано учебно заведение по минно дело. В крайна сметка наистина е изградено престижно училище, чиято програма заимстват други подобни училища в чужбина, първото от които е откритото такова във Франция.

По същото време под протекцията на императрицата врати отварят и други специализирани училища в Словакия. В тях се подготвят специализирани технически, агрономически и мениджърски кадри, необходими за различни икономически отрасли.

През 19 в. минният добив и металургията продължават да са ключови икономически отрасли. През 1805 г. в миннодобивния район на Гемер действат 80 пещи за добив на руда. Известен металопреработващ център е и Покрон, където през 1815 г. в експлоатация са 6 големи пещи, в които се използват различни видове механични чукове и механичен цех, зародиш на бъдеща лаярна. Те са обслужвани от над 500 работници.

През следващите десетилетия в тези производства са включени технически нововъведения, които обуславят неговия по-нататъшен подем. През 1855 г. са въведени конвертори. През 1864 г. в производството са включени нови пещи, т.нар. сименсови пещи. Благодарение на нововъведенията производството се модернизира, но пък и нуждата от финансиране нараства - металургията си остава скъп отрасъл. Така се появяват големи акционерни дружества, които инвестират в словашките находища. През 1808 г., поради нарастващата нужда от капитали, необходими за по-

големи инвестиции в производството на желязо, е основан Муранският железарски съюз¹⁵, последван през 1811 г. от Римавското обединение¹⁶.

Трябва да отбележим обаче, че капиталите и инвестициите в рудодобива постъпват преди всичко от чуждестранни компании, поради което в крайна сметка това производство почти изцяло е в чужди ръце. Управлението на металургичното производство през този период се извършва от различни акционерни дружества: в Гемер това е Румамуранското дружество¹⁷, а ръководството на добива в спишките находища е поето от Похорнадското дружество¹⁸. Те организират производството на сурово желязо, по-голямата част от което се изнася и се преработва извън територията на Словакия. Все пак, известна част се преработва и в междинни продукти като стомана, ламарина и пр.

До средата на 19 в. Словакия си запазва доминантното положение в индустрията на унгарското кралство. Промени настъпват след 1867 г., когато започва ерата на дуализма в Хабсбургската монархия и промишленото производство се измества по посока на Будапеща. Словашките земи остават втори промишлен център, като производството е съсредоточено в Спиш, Гемер, Зволен, Липтов. На отделни места заетостта на работниците в тези производства достига 40%. Словашките находища продължават да дават 3/4 от производството на желязо в Унгария, което в рамките на цялата империя съставлява 25%.

От средата на 19 в. относителният дял на словашката металургия в национален мащаб започва да намалява, но добивът в районите на Спиш и Гемер все пак продължава да съставлява 31% от цялото промишлено производство. В началото на века тези два района се характеризират и с най-голяма концентрация на промишлени предприятия и наета работна ръка. В металургията и минното дело там са ангажирани най-много работници – около 18 500, като трябва да отбележим, че от тях 1/6 са жени и малолетни. Според статистиката, през 1910 г. там има 639 предприятия, в които обаче са наети 86 000 работника. В железодобивните предприятия в Подбрезова напр. работят 3250 души. Продължават да работят и предприятията за добив на злато и сребро в Банска Щявница.

¹⁵ Muranská želežiarska únia.

¹⁶ Rimavská koalícia.

¹⁷ Rumamuránska spoločnosť.

¹⁸ Pohornádska spoločnosť.

Продължава и производството на ценни метали в Словакия, макар че темповете са различни. Между 1849 и 1914 г. добивът на злато и сребро варира между 50 и 70% от цялата продукция в унгарското кралство. От началото на 20 в. обаче добивът на злато значително спада, свива се и производството на сребро. През 1900 г. годишният добив на злато е 341 кг, което е 10% от цялото унгарско производство, като добивът продължава да пада през следващите години. По-малко е намалението на добива на сребро: докато през 1900 г. се произвеждат 12 800 кг, което съставлява 63% от цялото унгарско производство, през 1913 г. то пада на 2875 кг, т.е. на 33%. Тази отрицателна тенденция в добива на злато и сребро се обяснява с падането на цените на благородните метали на международния пазар, но влияние оказват също нарастващите разходи по добива, които правят производството не само нерентабилно, но в някои случаи и губещо. Наред с това, самите находища започват да показват признаци на изчерпване. От средата на 19 в. се чувства недостатък на черни въглища, вложените капитали също не могат да осигурят пълноценно използване на находищата, проблеми създава и неразвитата транспортна структура¹⁹. Много от мините вече се оказват нерентабилни за използване. В Банска Бистрица напр. те спират да действат през 1888 г.

В началото на 20 в. се правят опити за оживяване на металургичното производство посредством концентрация на капитали. През 1905 г. е основано Минно и преработващо дружество²⁰, което се разраства до концерн-гигант. Повечето дялове са собственост на френската фирма Schneider-Creusot²¹. В началото на 20 в. под контрола на дружеството се намират 25% от производството на стомана, 25% от добива на каменни въглища и 40% от добива на кокс. Металургичното производство се осъществява преди всичко в два минни района – долен, с център Банска Щявница и горен, с център в Смолник. В началото на столетието в тях се добиват между 1500 и 1700 златни марки²² и между 70 000 и 74 000 сребърни марки, като добивът на мед е още по-голям.

¹⁹ През 1910 г. напр. в Словакия има 2974 км железопътни линии, през 1915 г. те нарастват до 3219 км, което съставлява обаче едва 15% от общия железопътен обем на Унгария.

²⁰ Banská a hutní spoločnosť.

²¹ Заслужава да се отбележи, че тази фирма има разклонения не само в Словакия, но и в Полша и България.

²² 1 марка се равнява на 280 614 грама.

Черната металургия също отбелязва напредък, не на последно място поради нарастващите темпове на въоръжаване в навечерието на Първата световна война. Влияние оказва и разрастването на железопътната мрежа. През 1913 г. в словашките промишлени области се произвежда повече от 1,2 тона първично желязо, което съставлява 58% от цялото производство на унгарското кралство. В сравнение с 1900 г. това означава нарастване с около 300 000 тона.

В **заключение** нека отбележим, че богатите залежи на словашките минни находища са благоприятна предпоставка за развитието на черната и цветна металургия, която от своя страна има важен дял в икономиката на унгарската държава. Първоначалният тласък в развитието на тези производства донасят чуждестранните заселници. Миньорските градове бързо се разрастват и забогатяват, като много от традиционните произведения са важно перо и във външната търговия. Същевременно, управленските политики отделят специално внимание на добива на скъпоценни метали, монополът върху които има короната. Добивът на словашките мини пълни хазната на унгарския крал и на хабсбургския монарх. В същото време, миньорските селища процъфтяват, като в тях се появяват и модерни училища. От времето на Мария Терезия и Йозеф II специално внимание се отделя и на подготовката на специализирани кадри за нуждите на металургичните производства.

Началото на индустриалната епоха се характеризира от една страна с ускорено въвеждане на технически нововъведения за усъвършенстването на тези производства, от друга – с концентрация на капитали. Инвестициите и управлението на словашките мини като правило се поема от чужди инвеститори. Производството все повече се ориентира към създаването на първични произведения и междинни продукти. В условията на международния пазар, някои от традиционните производства се оказват нерентабилни и западат, докато други са стимулирани от надпреварата във въоръжаването, обхванала Европа в навечерието на Първата световна война. Независимо от променливата конюнктура обаче, минното дело и металургията в словашките земи дават солиден дял в общата икономика на страната.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА:

1. Dějiny československa, (ed.) R.Kvaček a kol. Díl II (1648-1918), Praha, 1990.
2. Krátke dejiny Slovenska, (ed.) E. Mannová, Bratislava, 2003.
3. Kováč, D. Dejiny Slovenska. Bratislava, 1998.
4. Kučera, M. Slovenské dejiny, díl I. Bratislava, 2008.

ЗАБРАВЕНИЯТ/ЗАБРАНЕН ИТАЛИАНСКИ ТВОРЕЦ ЖОРЖ НУРИЖАН И НЕГОВАТА „САГА ЗА БЪЛГАРИЯ“

Ани Златева¹

*„Само това е вечно и безсмъртно,
което е желана жертва пред олтаря на общото народно дело.
Един жилав и челичен народ, какъвто е българският,
който даде велики апостоли за свободата си,
не умира!“*

Жорж Нурижан

Кой е човекът, който се е превърнал в истинско олицетворение на арабската дума *Нур-ел-Джихан*, означаваща *душа на вселената*?

Кой е този творец, който в безкрайния свят намира хиляди най-красиви думи за една малка точица на планетата Земя, наречена България, и гордо я признава за своя втора родина?!

За тези, които дори и бегло са се занимавали с българо-италианските културни отношения, Жорж Нурижан е невероятна енциклопедична личност. Той е символ на преданост към страната ни, в изстрадани мигове и велики победи, в борбата за нейното оцеляване в бурния океан на времето.

Роденият на 23.IX.1892 г. в Ливорно (Италия) Жорж Нурижан е не само филолог, литературен критик, писател, публицист, журналист, но и автор на над 50 книги. С тях той популяризира българската история и култура сред италианското общество и италианската - в България и по волята на съдбата става непосредствен свидетел, участник и летописец на три и половина десетилетия от нашата история².

Фамилното му име НУРИЖАН е свързано с брака на неговата баба Мария Станино, омъжена за Игнат Нурижан, (потомък на адютанта на

¹ Доц. д-р, Институт за исторически изследвания – БАН

² *Златева, А.* Забравеният приятел на България Жорж Нурижан - „рицарят на истината“ - В: 150 г. българска журналистика. С., 1994, с. 191-202; *Същата, Корабът*, който не вдигна платна (италианският интелектуалец Ж. Нурижан и българският „Кораб на изкуствата“. – В: Българи в Италия и италианци в България. Приноси. С., 1997, с. 508-552; *Същата, Жорж Нурижан*. - В: Алманах на българските национални движения след 1878 г. С., 2005, с. 593-594.

последния арменски крал Лузинян, починал през 1472 г. в Париж). През 1835 г. чичо му става първият арменски патриарх в Цариград, а след смъртта си е погребан в църквата „Св. Дух“.

Бащата на Жорж Нурижан - **Жак Нурижан** - е роден в Одрин през 1865 г. Останал отрано сирак, той е отгледан в семейството на чичо си Дон Паскуале в Пиза. Завършва успешно медицина в Ливорно и още по време на стажа си е приет като асистент на известния професор Гуидо Бачели в Рим. Именно той го запознава и препоръчва пред членовете на българската делегация, водена от д-р К. Стоилов, която обикаля европейските столици в търсенето на подходящ кандидат за българския престол. През 1893 г. заедно със съпругата си Елетра Бандетини и малкия Жорж, младият преуспяващ лекар пристига в България. По обективни причини се налага да приеме българско гражданство. Назначен е за лекар-ординатор при Пловдивската болница, а по-късно за карантинен лекар в Силистра. От 1894 г. е околийски лекар на Силистренска, Царибродска, Пловдивска, Новозагорска околии, а от 1901 г. - и в Старозагорска околия. По време на Балканската война 1912-1913 г., вече като градски лекар на Ст. Загора, е мобилизиран и работи във военните болници в Шипка, Мустафа паша /Свиленград/, около Одрин и в Ямбол. Към неговата болница в Стара Загора са причислени и изградените на р. Тунджа пленнически лагери за турски войници. Те често са посещавани с инспекционна цел от Царица Елеонора и началника на Германската санитарна мисия у нас д-р Голдамер. Те високо оценяват усилията на младия италиански лекар в самоотвержената му борба срещу избухналата в района епидемия от петнист тиф³. За съжаление, не след дълго и д-р Жак Нурижан сам става жертва на смъртоносна болест. След успешно лечение в чужбина той отново се завръща в своята болница и, изпълнявайки честно и самоотвержено професионалния си дълг, отново се заразява. След кратко боледуване д-р Жак Нурижан умира на 6.XI. 1913 г. едва на 48 г. Погребан е в католическите гробища на Стара Загора⁴.

³ *Златева, А.* Австрийските дарители за България. 1912-1918 г. Български традиции и чужд опит, С., 2004, с. 35-44.

⁴ *Златева, А.* Жорж Нурижан. - В: Алманах., цит. съч., с. 593-594; *Жорж Нурижан.* По случай 30-годишната книжовна и публицистична дейност на Жорж Нурижан (1913-143) - предговор от д-р Ан. Саламбашев, лектор при Мюнхенския университет., С., 1943, с. 188, Бълг. лекар (Пловдив), 1913, кн. 3, с. 8-11,

Във връзка с работата на баща си малкият Жорж се запознава с различни райони на България от Дунава до Родопите, но негова „родна стряха“ от 1901 г. става „градът на липите“ – Стара Загора. През 1911 г. Нурижан-младши е ученик в елитната мъжка гимназия заедно с Д. Б. Митов, Ив. Х. Христов, Гео Милев, Ив. Мирчев, Петко Стайнов, Ботьо Савов, Д. Гюдженов и Ник. Кожухаров (по-късно заслужили известни деятели на българската литература и изкуство). Данни за неподправения интерес на младия Нурижан към мелодичността, богатството и красотата на българския език се забелязват у него още от 1911 г. като ученик в Старозагорската гимназия заедно с група бъдещи интелектуалци на България, като литераторите Д. Б. Митов и Ботьо Савов, поетите Ив. х. Христов и Гео Милев, бъдещия пълномощен министър на България в Париж Ив. Мирчев, лирика Й. Йовчев, художниците Стефан Шанов, Б. Гюдженов и Ник. Кожухаров, композитора Петко Стайнов и др. Като всички любознателни младежи, Жорж и приятелите му се интересуват от всичко: събират марки, руди, насекоми, обожават строгите закони на физиката, опитват се да „докоснат звездите“ с помощта на астрономията. Всички те, млади и даровити, участват с плам в бурните литературни дискусии, спорят разгорещено и критикуват смело, но и с учудващо познание, представените реферати или творби. В Стара Загора Нурижан – „непълнолетният меценат“, в сърцето на когото най-силно гори огънят на литературата – организира силите им и започва да издава сп. „**Люцифер**“ и вестник „**Изгрев**“. В тях, освен авторските си материали, Нурижан превежда и публикува от италианските списания творбите на Кардучи, Данте, Ада Негри и др. Младите и влюбени в поезията и живота ентузиастично издават и своя стихосбирка със заглавие „**Под лунните сенки**“. Сам той по-късно изповядва: „Тук [Ст. Загора - б.а.] съм възпитан в традициите на българския дух и съм учил вашата история. Заедно с вас съм преживял всички най-добри и най-светли моменти на национално величие и гордост и заедно с вас съм свидетел на униженията и неправдите, на които българският народ бе подложен от войните насам. Всичко туй създаде у мен една втора природа, откърми у мен едно чувство на преданост и на любов към всичко, що носи името БЪЛГАРИН“⁵.

сп. Ескулап, бр.10, м. юни 1935 г., с. 2-3. в. Старозагорски окръжен вестник, бр. 5, 15.IX.1912 г.

⁵ *Кръстев, Ив.* Един час при Жорж Нурижан. – В: Жорж Нурижан... цит. съч., с. 140.

Завършил с отличие Старозагорската мъжка гимназия през 1911 г., жадният за знания, даровит, а и упорит младеж заминава за Италия, за да следва право в Римския университет. Там той е очарован от своите преподаватели, които с богатата си ерудиция щедро вливат в душата му мъдростта на вековете и разкриват красотата на настоящето. Започва да редактира списанието "Il progresso" („Напредък“), което излиза в 10 броя. По всеобщо мнение, това е повратният момент в живота на Нурижан, когато звездата му изгрява все по-ярко на литературния и политически небосклон. По време на Балканската война Жорж Нурижан пише първата си публицистична статия „Македония и българите“, цитирана като "La Bulgaria desolata" Bari, 1913 („Българското запустение“) и "I Bulgari e la Bulgaria nella guerra patricida" („Българите и България във войната за свобода“), публикувани в римското списание "Humanitas" („Човечност“), 1913 г.⁶ С борбените си статии, посветени на онеправданата Македония, той застава твърдо в защита на българския народ и привлича вниманието на тогавашния български пълномощен министър Дим. Ризов⁷. Дватамата започват обща борба в името на справедливостта и правотата на българската кауза. В спомените си Ив. Кръстев отбелязва, че в дебатите и работите му „законът на изключеното трето“ е бил категорично изявен у Нурижан. Според него младият публицист пише и говори без дипломатическа половинчатост и схоластика, предлага ясни и безкомпромисни решения, особено що се отнася до македонския въпрос. В тази тема като във фокус се концентрират и преплитат дълбоките му лични чувства, свързани със загубата на баща му във войните за национално обединение, и гражданско-професионалните, изискващи от младия мъж невероятна сила и воля и много богата за възрастта му ерудиция. Ето защо възгледите му по този въпрос се превръщат в едно дълбоко болезнено чувство, стигащо „до ръба на революционните възжеления“⁸.

През 1913-1915 г. Нурижан преподава в Морската висша академия в Ливорно и е назначен за възпитател – наставник на обучаващите се там

⁶ Жорж Нурижан. По случай 30-годишнина... цит. съч., с. 3-10. Статиите са цитирани от авторката според лично изработената от Ж. Нурижан библиография (с.203-207) на по-важните му трудове и студии., с. 5 и с. 205.

⁷ Нурижан, Ж. Моите спомени за Димитър Ризов, Зад кулисите на политиката, С., 1943, с. 74-83.

⁸ Ж. Нурижан, С репарационната комисия из България. – В: Зад кулисите... цит. съч., с. 155-159; виж бел.4, с. 139-140.

15 български морски офицери⁹. Той се завръща в Рим с оформено светоусещане и „избуял ръст“ сред италианската обществена мисъл. Талантливият и амбициозен правист извършва една огромна за своите възможности дейност в полза на втората си родина и успешното разгръщане на българо-италианските културни отношения. Развиващото се политическо и икономическо сближение между двете страни се явява не само като определящ, но и помощен фактор в това отношение¹⁰. Интензивната пробългарска дейност на Нурижан, изцяло подкрепяна от Д. Ризов, точно и успешно се вписва в ясно изявените интереси и цели на Италия спрямо Балканите - след края на Световната война, чрез сериозна инванзия, да заеме свое пространство сред доминиращото за момента в региона френско и немско културно присъствие. Известният славист и българист Енрико Дамяни набелязва основното направление на голямата стратегия на италианската културна пропаганда „За кратко време Италия трябва да спечели и навакса загубеното време“¹¹. От средата на 20-те години се полагат основите на системната работа за разпространение на италианската култура в България¹². И Ж. Нурижан умело се възползва от предоставените му в Италия възможности. Той неуморно работи върху преводи, пише беседи и изнася сказки, организира рецитали и концерти на различни творчески групи и индивидуални изпълнители с благотворителна цел за България. По време на всяка своя лична изява както в Италия, така и във всички европейски страни, които успява да посети, младият проспериращ творец извършва сериозна по мащаби пропагандна дейност в подкрепа на българската национална кауза. Името му, свързано с България и Балканите, става все по-популярно не само сред огромния и разнообразен по социален състав и професионални интереси кръг от негови почитатели и приятели, а и сред широката публика. Като студент, кореспондент, а по-късно и професор в Свободния университет – София,

⁹ *Зафиров, Д.* Подготовката на българските военни специалисти в Италия. - В: *Българи в Италия...* цит. съч., с. 419-428; *Жорж Нурижан*, Моите спомени от морската академия в Ливорно, - В: *Зад кулисите...* цит. съч., с. 127-129.

¹⁰ Виж *Димитров, Ил.* Българо-италиански политически отношения, 1922-1945, С., 1976 г.

¹¹ *М. Радева*, Италианско културно проникване в България. - В: *Италианци в България...* цит. съч., с. 364-384.

¹² *Нурижан, Ж.* Историко-културни връзки между Италия и България. – В: *Приятели на България.* С., 1940, с. 163-174.

той неуморно работи за побратимяването и опознаването на двата народа – твърде близки по отношение на морално-волевите си качества и най-вече по неугасимата воля за достоен живот!

Изяснил „до финост“ научните и политическите проблеми на своето време и моделирал точно и ясно своето отношение към света, Жорж Нурижан се завръща в България през 1919 г. като секретар по печата при италианското посолство в София. На този пост остава до 1929 г. По волята на съдбата задържането му съвпада с драматичната вечер след подписването на фаталния за България Ньойски договор. Ж. Нурижан попада случайно на спонтанния многохиляден митинг от тихо ридаещи хора, коленичили с горящи свещи в ръка пред дома на народния поет Иван Вазов. Той е потресен от невероятната гледка. И в първия си доклад отбелязва, че дори в този момент те, българите, са стояли „мълчаливи и горди в тишината, която крещеше от болката им!“¹³

И младият дипломат-правист поема доброволно тежкия жребий и дава обет да помага според възможностите си със *сърце, перо и слово* на тези онеправдани българи. Непосредствено след наложения на страната ни Ньойски диктат Жорж Нурижан написва първите страници на своята прочувствена и смела „**САГА ЗА БЪЛГАРИЯ И БЪЛГАРИТЕ**“.

Скоро след назначението си в италианското посолство Ж. Нурижан развива огромна обществено-публицистична дейност. Изявите му са в болшинството авторитетни столични вестници и списания. Изпраща свои кореспонденции в повече от 30 италиански издания, между които „*Кориере де ла Сера*“, „*Идея Национале*“, „*Трибуна*“ и др. Всички те са явно доказателство за твърдото му решение да следва докрай житейското си кредо: „Обичал съм винаги родината си, но над нея най-вече правдата, която няма народна принадлежност и е рожба на човешката съвест. Силата и обаянието на една идея са толкова по-трайни и естествени, колкото повече тя се налага по пътя на по-голяма човечност и правдивост. Не трябва да се забравя обаче, че всички принципи изхождат от едно първично начало: *истината*. А животът на отделната личност е дотолкова ценен, доколкото отразява доброто в по-голям размер“¹⁴. Със своите над 300 статии от „мястото на събитието“ като разследващ журналист той търси истината и доказателствата за нея, описвайки реалното положение в Македония, наречена „*Земя на сълзите*“.

¹³ Жорж Нурижан, 30 годишна... цит. съч., с. 111.

¹⁴ Ж. Нурижан, Зад кулисите на политиката, С. 1943, с. 3-5.

В изпълнение на това благородно дело през 1919 г. младият дипломат и искрен приятел на България публикува във в. „Радикал“ обновен и допълнен вариант на статията си **„Българиите и Македония“**. В нея със завидно умение той прави сериозен обзор и анализ на натрупания и известен от десетилетия фактологичен материал. Авторът убедително доказва българския произход на населението в областта и характеризира исканията на страната ни като напълно справедливи. По този начин, макар и малко необичайно, младият Ж. Нурижан публично оповестява свещения в своя живот **първи скрижал - честна рицарска борба в името на истината**.

В началото на 1921 г., по настояване на Изпълнителния комитет на Съюза на македонските братства, Ж. Нурижан от *„Джурнале де Италия“* заедно с колегите си Валтер Колинс от лондонския в. *„Таймс“* и Пол Жантисон, дописник на в. *„Тан“*, са поканени от българското правителство да участват от 17.IV.1921 г. в провеждането на анкета за документиране на сръбските издевателства над мирното население в западните погранични райони на България. За техен водач Съюзът определя Наум Томалевски. Това дава възможност на Ж. Нурижан да се запознае и с целите на *организациите на преселниците* от Македония, Добруджа, Тракия и Западните покрайнини. Резултатите от анкетата той обнародва в меродавния италиански вестник *„Идеа Национале“* в броя му от 15.V.1921 г. (вестникът е орган на Федерцони, бивш министър и председател на Сената). Европа, ужасена, научава за продължаващите в Македония глад, терор, издевателства, насилия и арести¹⁵.

На 24.IX.1928 г. Ж. Нурижан получава лична покана за среща с Иван Михайлов - водач на ВМРО. Именно тя дава повод Нурижан - като истински търсец журналист - да намери и трайно да се посвети на един нов, искрено вълнуващ душата и ума му актуален проблем на Балканите - *бежанският*. На 25.IV.1929 г., за своите пламенни материали в защита на българските страдалци и извършеното „благородно и доблестно дело“ да се яви на самото място на престъплението, Върховният комитет на Западните покрайнини е награден със специален благодарствен адрес, който завършва с думите: „Ние ви молим да не преставате да осветлявате италианското обществено мнение за страшната неправда, извършена по

¹⁵ Нурижан, Ж., Зад кулисите... цит. съч., с. 65; в. Мир, бр. 6266, 19.I.1921 г.

отношение на нашата измъчена Родина!¹⁶

Жорж Нурижан остава верен на своето решение. За Македония - „парещият въглен“ на Балканите - той пише прочувствено през всичките си творчески години. През 1933 г. Ж. Нурижан заминава на специална обиколка из Италия, където подготвя и издава в Рим книгата си *„La Macedonia nel pensiero Italiano“* (В италианската преса е цитирана като „Македония в италианската мисъл“, а у нас книгата излиза със заглавие *„Македонската трагедия, гледана от Рим“*, С., печатница „Едисон“ 1933 г., 123 с. - б.а.). С нея той трайно спечелва симпатиите не само на широката италианска общественост, но най-вече на българите. С тънък журналистически нюх и съзнание за историзъм той подбира изявленията на около 40 видни италиански политици, учени, държавници и журналисти като: сенатор Иноченцо Капа и Коррадо Дзоли, Камилло Калефи, Леонардо Азарита, И. Капа, А. Балдачи, Джузепе Бругиер, О. Ранди, Карло Вакаро, Дж. Мавер, Е. Парвис, Винченцо Морелло, Е. Мореале, У. Нани, Дж. Прециози, Вико Мантегаца, ген. Дж. Санджорди, Лоди, Кастели, К. Калефи, Ренато Петито, С. Ринела, Т. Силани, Арриго Солми и др. Всичките подчертават факта, че в своята книга-анкета Ж. Нурижан е „предал един историко-политически характер на македонския проблем с особена яснота и неоспорима научна обосновка“. За тях работата на Нурижан е „една документация и подкрепа на македонската кауза и един глас за осветяване на европейската дипломация, която се преструва, че не вижда вулкана на Балканите и не чува стона на поробена Македония и грохота на нейната величава борба“. Те призовават културна и хуманна Европа да обърне внимание на македонската трагедия¹⁷. В своите отговори по анкетата всички специално подчертават, че излезлите изпод перото на Нурижан материали в защита на българската кауза се отличават с *невероятна ерудиция*. В последствие тя става емблематична за работите му и полага основата на неговото *писмовно и словесно*

¹⁶ Нурижан, Ж. Моята първа анкета в Македония, Зад кулисите на политиката. С., 1943 г., с. 63-73.; М. Куманов, Македония. Кратък исторически справочник, София, 1993, стр. 191.

¹⁷ Нурижан, Ж. Македонската трагедия...цит. съч., с. 110-133; *Същият*, Сръбски терор над българите (Анкета на чужди кореспонденти), в. Мир, бр. 6266, 19.IV.1921 г.; сп. "Assegna Italiana", 1933, IV, италианското "Review," 1933 и телеграфна агенция „Атмо“; в. Западните покрайнини, бр. 212, 10.VII.1929 г. и др. в.

*българофилство*¹⁸. Но не липсват и недоброжелатели. Техните непроверени и тенденциозни писания срещу изтерзаната от решенията на Ньой България се налага да бъдат оборвани само със силата на словото, подкрепено с неоспорими факти и аргументи, чрез научни и публични статии или изяви както пред специализирана аудитория, така и пред широката публика.

Жорж Нурижан вярва, че „истинският журналист буди - това е неговият вик, зов в живота; той вълнува - това е неговата сила; той посочва пътя - това е неговият гений; той движи народа към върха - това е неговият път. И възкресява ритъма на живота - това е неговият жребий, неговата съдба. Журналистът трябва честно да изпълнява дълга си, „за да се превърне в знаме на съвест и борба, защото иначе сее мрак и пустота“¹⁹. Убеден в правотата на своето кредо, че „журналистът е ковач на общественото мнение, който бие със своя чук върху наковалнята на чувството, разума и съвестта, а искрите му могат да подпалват талаша на спокойното безразличие“, Нурижан се обръща към всички честни „рицари на перото“ у нас с призив за обединение в името на справедливостта. През 1920 г. Ж. Нурижан става и един от учредителите, а по-късно за две години и председател, на Дружеството на чуждестранните кореспонденти и журналисти в България²⁰. Според приетия устав, новото сдружение си поставя за задача да следи за *честното и обективно* отразяване на фактите, които се публикуват от акредитираните в страната ни чуждестранни журналисти. За пример може да се посочи позабравеният днес инцидент със сръбския полковник Люба Кръстич, станал на 3.XI.1923 г., който подлага на всеобщо изпитание приетото основно кредо на сдружението: „*докрай да се търси и защитава истината*“²¹. Направеното журналистическо блиц разследване от страна на Ж. Нурижан с факти и документи доказва несъстоятелността на грубите сръбски обвинения към България. „Инцидентът“ се оказва режисиран от самите сръбски служби, не без помощта на т.н. „дружбаши“, ползващи услугите им за преход към Западна Европа. Събраните неоспорими доказателства

¹⁸ *Кръстев, Ив.* Един час при Жорж Нурижан. - В: Жорж Нурижан По случай... цит. съч., с. 140.

¹⁹ *Нурижан, Ж.* Печатът и неговата роля, в. „Светоглас“, бр. 9-10, юли 1938 г., с.1.

²⁰ Пак там; *Жорж Нурижан.* 30 –годишнината... цит. съч., с. 9-10.

²¹ *Нурижан, Ж.* Инцидентът полковник Люба Кръстич, Зад кулисите... цит. съч., с. 46-48.

категорично отхвърлят отправените към българската страна искания за морално-парично обезщетение „в рамките на 24 часа“. Моралното изисква публично отдаване по чест на сръбското знаме от българска рота пред сръбската легация в София, а паричното е в размер на 300 000 лв. в брой. Резултатите от разследването Жорж Нурижан публикува във в. „*Дейли Експрес*“, излизащ на *Флиът стрийт* в Лондон три пъти дневно с 3 000 000 тираж. Резонансът сред политическия свят, дипломатическите мисии и кореспондентите в Лондон е огромен, а според редактора на външните новини, г-н Съткиф, се характеризира като „сензационно-потресающ“. В София сръбският журналист Ст. Якич отправя твърде неприлични хули и гневни заплахи за саморазправа и обявява дуел на Нурижан. На 1.XII. с.г. председателят на Дружеството на чуждите кореспонденти в България, Валтер Колинс, свиква извънредно общо събрание. Присъстващите порицават поведението на колегата си и го принуждават не само публично да се извини на Нурижан, но и сам да отмени обявения дуел. На същото заседание чуждите кореспонденти единодушно акламират статията на българския журналист Данаил Крапчев „*Юмручното право*“, публикувана във в. „Зора“ от 10.XI.1923 г., която фактически „провокира“ кореспондентите и дава тласък на извършения от тях рейд в името на истината и справедливостта²².

Това е времето, в което Нурижан, демонстрира изключителен нюх и професионално майсторство. Въпреки спуснатата пред България „златна информационна завеса“ той успява да докаже и най-вече да внуши на европейската общественост новото кредо на българите, че „**България иска да живее и ще живее**“, съществувайки чрез родолюбието си. Тя организира живите сили на настоящето и го е осъзнала като дълг и завет; а грижата за бъдещето превръща в цел и култ²³. Ярка демонстрация на желанието за това **ново начало** българският народ целокупно показва през 1929 г. по повод 10-годишнината от наложения ни Ньойски договор. Според изискванията на победителите това може да е само една мирна демонстрация. Българската общественост трескаво търси най-подходящата форма за общонационален протест, който да бъде ярък израз на клокочещия народен гняв срещу гнета на Ньой. По предложение на Съюза на българските учители, с подкрепата на Двореца, Българската

²² Пак там.

²³ Нурижан, Ж. България иска да живее и ще живее. в-к. „61 години свобода – 1878“, Нова Загора, юб. брой, 3. Ш. 1939 г., с. 3

православна църква, армията, местната власт и стотиците родолюбиви съюзи и дружества в страната, протестът в България се подготвя като едно грандиозно всенародно честване в навечерието на празника на двамата просветители-апостоли св. св. Кирил и Методий и по повод 1000 г. от Златния век на цар Симеон, 50 г. от Освобождението на България от османско иго и 10 г. от възкачването на българския престол на цар Борис III. За символичното свързване на „*двата върха на националния диагонал*“ – столиците Преслав и София - се подготвя общонационална щафета за пренасяне *Свещения огън на българските царе* от Златната църква на цар Симеон до столицата на Третото българско царство – София. Факелната щафета трябва да премине лъчеобразно през Северна и Южна България. Всяка точка в движението им се отбелязва с поэтапното запалване на нов сигнален огън от „огнената верига“, изградена по билото на Стара планина. Започналата трескава повсеместна подготовка надхвърля и най-смелите очаквания. Тя обхваща хората от най-бедните паланки до царския дворец, без разлика на възраст, пол, вероизповедание, социален статус или професионална реализация във всички сфери на живота²⁴.

Жорж Нурижан не остава встрани от събитието и наред с българските интелектуалци дава своя личен принос в неговото провеждане, като издава книгата си „*Dieci anni di vita bulgara (1920-1930)*“ („*Десет години от българския живот*“). Книгата излиза у нас през 1929/1930 г. на италиански език с цел да бъде представена България пред по-широк кръг читатели в чужбина²⁵. В книгата Нурижан умело и ненаатрапчиво, с изключителен усет

²⁴ Виж подробно *Златева, А.* Свещеният огън на българските царе. - В: Алманах на цит. съч., с. 413-414.; *Същата*, Свещеният огън на българските царе 1928-1941 - искрен патриотизъм или подражание във времето между разочарованието и надеждата. – В: Надежда и разочарование в историята. Сб. в чест на проф. М. Лалков, Благоевград, ЮЗУ, 2005, с. 135-157; *Същата*, Свещеният огън на българските царе, Съюзът на българските писатели и празника на книгата, 28.IV.1929 г. - В: Сб. За буквите. О писменах..., С, 2006, с. 85-115.; *Същата*, Свещеният огън на българските царе, в. България от 1-3.III.2005 г. с. 21; *Същата*, В името на обединеното отечество. (Пренасяне Свещения огън на българските царе.) 1929-1941 г., в. Алма Матер, Свищов, г. XIV, бр. 3, 2006 г., с. 2.

²⁵ В написаната лично от Ж. Нурижан библиографска справка на публикуваните му книги, по-важни статии и есета той отбелязва като издател на книгата Casa Editrice "Pravo", Sofia, 1930. В Научната библиотека при ВА „Г. С. Раковски“ авторката издири съхранено друго издание на книгата на италиански език,

на политик и журналист, успява да обедини най-добрите си публицистични статии, анализиращи филигранно обществено-политическия и културен живот на България през 20-те и 30-те години на ХХ в. Чрез тази интересна и много точна „панорамна снимка“ той пише с разбиране и обич за България, оцеляла „между розата и лъва“, като се стреми да изтъкне най-доброто от нейния нов живот - „загърбила военолюбието“ и поела по мирния път на своето развитие²⁶. Звучи парадоксално, но и до днес специално издадената преди 84 г. книга на Ж. Нурижан в защита на българския народ и националната ни кауза остава непозната както за широката българска публика, така и за специалистите, поради „липса на средства“! Тя все още стоически чака реда си, захвърлена и изоставена някъде в БЪЛГАРСКАТА ГАЛЕРИЯ НА ЗАБРАВЕНИТЕ, за да бъде представена пред поколенията за справедлива и достойна оценка. Тази книга има своето своеобразно продължение във времето със следващите работи на Ж. Нурижан. Те се превръщат в жалони по пътя на неговото невероятно желание и положен труд да разкрие **могъществото на българския дух**²⁷. Това става **вторият скрижал** по пътя на обществено му служене в името на човешкия напредък, в съчетаването на европейския дух с пламения патриотизъм, който изпитва към двете си отечества - България и Италия. „Славянският дух, тракийското въодушевление и пламък, прабългарският ум и воля са непоколебимите творчески двигатели, които са създали и създават българските подвизи и слава“. Това е веруето, което Нурижан смело и неуморно защитава във

направено през 1929 г. в Пловдив, спонсорирано и издадено от Пловдивската община и г. Плочев. За съдействието авторката дължи сърдечна благодарност на зав. Научната библиотека С. Радоева и Г. Бойова.

²⁶ Виж по-подробно *Чезаре Спеланзон* Източният въпрос. Победени и победители на Балканите., т.1 [Варна], 1930, с. 65-66, издадена с участие на Варненския гарнизон; сп. „Итало-български отношения за литература, история, изкуство“, 1931, т. 1, кн. 3-4, с. 171-172.

²⁷ *Нурижан, Ж.* Могъществото на българския дух, С., 1938 г., с. 1; *Същият*, Българският дух. Българското племе в десет образа, С., 1940, с. 45-47; *А. Златева.* „Душата на вселената“ - Жорж Нурижан пред Европа в омаята на българското слово и силата на българския дух“ - В: Кирилицата в духовността на европейската информационна система. V нац. конференция СВУБИТ, С., 2007, с. 201-212.

всички свои публикации²⁸. Той искрено се стреми да осветли правдиво и аргументирано пред приятели и неприатели историческата съдба на България, нейното културното развитие, „невероятно красивия и звучен език и богата литература“, неизменно свързана с българския дух. „Българинът обича свободата над всичко. Той мъчно се отдава на униие, понася мъжествено всички несгоди и с достойнство извоюва все побляскави достижения в своя духовен живот. Той търси сближение с всички балкански народи, зачитане и лоялност към Великите сили. НепокOLEбим е в нещастията, твърд в решенията си, последователен в това, което той смята за искрено и справедливо, изпълнен с жива вяра“²⁹.

С невероятна енергия Ж. Нурижан търси и успешно издирва, превежда или сам пише книги, посветени на българската земя, забележителни събития, личности и творци в нейната хилядолетна история. „Обичта ми към България и българския народ – изповядва Нурижан, – дължа преди всичко на духовните му водачи, които ми откриха неговите добродетели и народностни ценности, достойни за възхвала и почит“³⁰. Доказателство за това са книгите му: *От олтара на Св. Франциск до българския трон*, София, 1930 г, 24 с.; *Dieci anni di vita bulgara (1920-1930)*, („Десет години от живота на България“), Sofia, 1931, 224 p; *Македонската трагедия, гледана от Рим*, София 1933, 135 с.; *Il paese delle rose Bulgaria*, („Селото на българската роза“), Sofia, 1936, 34 с; *Могъществото на българския дух*. Сказка, София, 1937, 32 с.; *Българското племе в десет образа*, София 1940, 112 с.; *Българската майка*, София, 1940, 48 с.; *Приятели на България*, София, 1940, 400 с.; *България пред утрешния ден*, София, 1941, 32 с.; *Миражът на славяните*, София, 1941, 32 с.; *Glorie bulgarie* („Славата на българите“), София, 1942, 207 с.; *В страната на Испериховите потомци*, София, 1942, 120 с.; *Зад кулисите на политиката*, София, 1943, 160 с.; *Криспи и България*, София, 1943, 54 с.; *Сто града ме слушаха*, София, 1943, 195 с.; *Вечното у българина*, София, 1943; *Корабът на изкуствата*, София, 1945 г.; *Великата мъченица – българската майка*, Пловдив, 1945 г. и др. Оригинали на своите книги, както и копия от материалите и изданията си, авторът сам приживе подарява и предава на съхранение във Ватиканската библиотека - Рим преди

²⁸ Нурижан, Ж. Вечното у българина, С., 1963 г., с. 6.; *Същият*, Българският дух, цит. съч., с. 45-47.

²⁹ Нурижан, Ж. Вечното у българина.... цит. съч., с. 13.

³⁰ Нурижан, Ж. Стожери на българската литература, т. I, С., 1939, с. 5.

номинацията му за Нобелов лауреат през 1980 г.³¹

Темата, пред която свещенодейства италианският писател и журналист Ж. Нурижан, е *земята на България и българската майка*. Земята на България, която според Нурижан, след Швейцария, Италия и Норвегия смело може да заеме своето място в световната класация³². Чужденецът Нурижан благоговее и пред образа на *българската майка*, тази „свята създателка и кърмилница на българския дух“, „закрилница, мъченица и борец за свобода и човешки правдини“; „*единствената* жена в света, която отива на нивата с хурка в ръка и пеленаче на гърба“³³. Нурижан се прекланя пред подвига на смелия и непобедим *български воин* - този „дивен, безподобен храбрец, който няма равен на себе си в света“, защото „в боя българският войник не претърпя поражение, нигде не бе бит, навсякъде мъжествено отстояваше своите права срещу неизменно силните противници“³⁴. В тях Нурижан проследява отделни ключови събития от древната българска история и свързаните с тях изявени личности, „изкачили се до върха на лестницата на безсмъртните с делата си в полза на българското племе и силата на българския дух“³⁵.

Особен интерес в родната му Италия предизвиква книгата му „Glorie bulgare“ („Славата на българите“), (Sofia, 1942) на италиански език, посветена на „великаните на България“ (с. 67-119): най-бележитите личности от нашата история като цар Симеон Велики, поп Богомил, Пайсий, З. Зограф, В. Левски, Хр. Ботев, Г. С. Раковски, П. Славейков, Ст. Стамболов, Ив. Вазов, ген. Ив. Колев и др. За извайването на техните

³¹ *Златева, А.* Отшелникът от Урвич, (Животът и дейността на родолюбивия габровски търговец и меценат Ботьо Барakov, гледани от Рим, - В: „Модернизацията на България и Габрово“ 1878-2006 г., В. Търново, 2007, ИИ-БАН и РИМ - Габрово, с. 457-473).

³² *Боев, А.* Жорж Нурижан и България, в. Родина, бр. 442 (1106), 4.VI.1941 г., с. 2; *Ж. Нурижан*, Сърцето ми принадлежи на България, сп. Златоструй, Плевен, кн.2, 1941 г., с. 18-20; *Същият*, „Вечното у българина“... цит. съч., с. 29-31.

³³ *Нурижан, Ж.* Българската майка, С., 1940 г.; *Същият*, Подвигът на българската майка, в. Светоглос, 1940 г.; *Същият*, Фани Попва - Мутафова, България пред утрешния ден, Рим, 1963 г, с. 65-66

³⁴ *Нурижан, Ж.* Българското племе... цит. съч., с. 39-43; Това е и лийтмотивът в негови книги „Могъществото на българския дух“ (С., 1938 г.); „В страната на испериховите потомци“ (С., 1942 г.); „Българското племе в десет образа“ (С., 1943 г.)

³⁵ *Същият*, В страната на испериховите потомци, С., 1942, с. 9-32, 33-38, 39-47.

портрети Ж. Нурижан използва свои статии, публикувани вече в българския периодичен печат, които актуализира и обогатява, като умело добавя непознати за италианската публика щрихи от българската история, обвеяна от невероятната българска душевност.

Ж. Нурижан се опитва да улови невидимото, но свързващо звено между хората - **езикът** „който представлява древната история на една нация, свещеният склад на духовни ценности, на нрави, на традиции, спомени, които възплътяват опита във вековете и създават човека. Езикът е формата и пълното възплъщение на националното съзнание и националната индивидуалност.“ България вече го е омаяла не само с прекрасната си природа, а и с невероятно мелодичния, „звънтящ като камбанка“ език, с уникалното си звучене и с неповторимата палитра на литературното наследство. И италианецът Ж. Нурижан разкрива пред широката аудитория същността - главната цел - на своя **трети скрижал: преклонение към древната българска култура, бисерът в световната духовна съкровищница**. Важен момент за осъществяване плановете му в това направление става поканата, отправена му от Ректората на *Свободния университет за политически и стопански науки (Балкански близоизточен институт) - София* (дн. УНСС) за доброволен преподавател (за учебната 1928-1929 г.) и назначението му като щатен преподавател по италиански език и литература (за учебната 1929-1930 г.)³⁶.

Като признат ерудит и вече професор по италиански език и литература Жорж Нуриан успява да подготви и издаде множество българо-италиански и италианско-български речници и помагала за изучаване на италиански език и литература. Като негов нетленен паметник остават за поколенията издадените самостоятелно или с български колеги, речници и учебници като: *Grammatica bulgara ad uso degli italiani*. Con pref. di S. Mladenov, Sofia, 1920 (в книгата: Giorgio Nurigiani); *Grammatica italiana ad uso dei Bulgari*, 1921; *Grammatica italiana ad uso dei Bulgari* (Италианска граматика за използване от българи), София 1932, 233 с. (първо издание от 1921 г., Хайделберг, трето издание – София, 1940); *Итало-български речник*. Лайпциг, 1921; *Българо-италиански речник*. С., 1926; *Grammatica bulgara ad uso degli italiani con prefazione del prof. Dott. St. Mladenov*. Milano, 1928

³⁶ Велева, Л. Свободен университет за политически и стопански науки (Балкански близоизточен институт) 1920-1940 г. - В: 90 години Университет за национално и световно стопанство 1920-2010 г., С., УНСС, с. 51-52=

(Българска граматика за използване от италианци с предговор от проф. д-р. Св. Младенов. Милано, 1928; *Българо-италиански речник*, София 1928, 528 с., второ издание – Пловдив, 1943, 672 с.; *Grammatica bulgara: ad uso degli italiani; con prefazione del Prof. Dott. St. Mladenov.* - Milano: Hoepli (Българска граматика: за използване от италианци, с предговор от проф. д-р Ст. Младенов. - Милано: Hoepli), 1930 (в книгата: Giorgio Nurigian); *История на италианската литература*, София, 1939, 432 с.; *Италианско-български речник*, Пловдив, 1942, 506 с.; *Речник на чуждите думи в българския език*, Пловдив, 1944 г. и др. Всички те претърпяват множество издания и в наши дни вече са библиографска рядкост³⁷.

Обширна е тематиката за душевността на нашия народ, станала лайтмотив в множеството негови творби. Сред специалистите и широката културна общественост у нас с изключителен интерес и авторитет се ползват книгите му, посветени на **българската литература** и най-изтъкнатите нейни представители. В тях италианецът Ж. Нурижан демонстрира завидно познание на материята. Статиите му са написани с многопланов критичен разбор и задълбочен спектрален анализ на българското литературно наследство. Ж. Нурижан „извайва невероятно точни творчески портрети на известни писатели и поети“ от различни поколения, като с това допринася за изграждане на една по-вярна и точна представа в Европа за българската култура. „Уверен съм, че не ще закъснее денят, когато и културна България, подобно на скандинавските страни, ще бъде предмет на особено внимание от всички ония ценители на художествената мисъл, които ще се убедят, че и в творбите на Вазова, на Славейкова, Йовкова, Страшимирова и други светила на българското племе се крие не малко красота и човечност, които редом с големите европейски творци еднакво доизграждат общата духовна съкровищница на човечеството...“³⁸.

Под перото на неуморимия българофил Ж. Нурижан излизат книгите „*Стожери на българската литература*“. т. I-II, С, [1939], 1940-1941, с предговор от М. Арнаудов - призната като енциклопедична за нашата

³⁷ В. „Литературен глас“, бр.157, 29.V.1932 г. Италианската граматика на Ж. Нурижан, - отзив; Виж Български книги 1878-1944. Библиографски указател, том IV, София, 1979, с. 303-304.; Български книги 1878-1944. Библиографски указател, том VI, София, 1983, с. 353.

³⁸ Нурижан, Ж. „Българският писател“, - В: Сборник послучай 30-годишната му книжовна, публицистична и обществена дейност. С., 1943, с. 31.

литература и „Творци и литература (Литературни силуети)“, София, 1943 г., с които Нурижан изважда от забвението бисерите на българския творчески гений. В книгите си той прави паралели и успява да извае едни от най-точните житейски и творчески характеристики на българските творци Ст. Михайловски, К. Величков, Д. Немиров, К. Христов, П. Славейков, Тр. Кунев, А. Страшимиров, Й. Йовков, Е. Багряна, Н. Лилиев, Д. Габе, Ст. Чилингиров, Ф. Попова-Мутафова и др. Нурижан не само пише за тях и техните произведения, но с любов и себеотдаване превежда, презентира и популяризира творбите им. Благодарение на неговата неуморна дейност, широката общественост в Италия и Европа открива звездите на българския литературен небосклон: Хр. Ботев - ослепителната светкавица; Ив. Вазов - Сезифът на поетичното дело; Ст. Михайловски - водачът на благородния граждански протест; Петко Славейков - певецът на интимната българска поезия, Пенчо Славейков - жрецът на огромната философска дълбочина; П. Яворов - със стиховете-писък на ранена птица; К. Величков - рицарят на мъченичеството за правдата; Ц. Церковски - с поезията с дъх на полски цветя; Дим. Бояджиев - трубадурът на трепетната човешка нежност. Ж. Нурижан успява да извлече най-ценните зрънца от творчеството на всеки един писател и поет и да извае от пъстроцветна мозайка един прекрасен образ на българска литература. Книгата си „Български критици“, издадена в София през 1940 г. (160 с.), Нурижан посвещава на 27 утвърдени български литературоведа като Н. Бончев, д-р Кръстев, Б. Пенев, д-р Б. Йоцов, Г. Константинов, Д. Б. Митов, Ст. Младенов, Мих. Арнаудов, Ник. Атанасов, В. Павурджиев, д-р М. Тихов, Цв. Минков, Т. Хавлов, Дим. Подвързачов, д-р К. Гълъбов и др. Особено внимание обръща на българския литературен критик и преводач от френски и италиански език Никола Дончев и на Симеон Радев, за когото пише с чувство на преклонение: „Един рядко просветен българин,... далновиден политик и общественик, дълбок мислител, голям художник и естет... Европейец, в най-хубавия смисъл на тази дума, по вътрешна култура и ерудиция, изумително разнообразен и изтънчен“³⁹.

„Българинът е ценял винаги достойно усилията на другите народи по пътя на човешкия напредък, но той е бил винаги в състояние да създаде обаяние и у другите народи пред неговото историческо творчество“ - отбелязва Нурижан. Във всички свои работи той, като истинска „душа на вселената“, доказва майсторството си на творец, който умее увлекателно

³⁹ Пак там, с. 241.

и емоционално да разкрие пред читателите си неизвестни светове, сближавайки хора от различни паралели и меридиани, прескачайки езикови бариери и граници, търсейки, подобно на Рьорих, пресечните точки между тях във Вярата, Доброто и Красотата⁴⁰.

Ж. Нурижан работи всеотдайно и с невероятен плам за осъществяването на мечтата си за единение на интелигенцията от целия свят в името на прогреса. След учреденото през 1919 г. в София Итало-българско дружество, през 1929 г. е сформирана секция „Данте Алигиери“ и е открит институтът „Леонардо да Винчи“, представящ „Опера италиана Про Ориенте“ (ръководител Дон Франческо Галони). Така в първата половина на 30-те години, заедно с политическото сближение, официалната италианска културна пропаганда оформя и своите институции, прилагайки успешно стари и нови форми за работа в тази сфера. Към утвърдените вече у нас италиански печатни културни поредици, издавани в Рим (като: „Италиано-българско списание“ за литература, история и изкуство с две библиотечни поредици „Малка италианска библиотека“ и библиотека „Италианска култура“ от 1931-1932 г.), се включват бюлетинът „Djiovane Bulgarie“ („Млада България“) под редакцията на директора на „Про Ориенте“ дон Франческо Галони и сп. „Нови хоризонти“ (1932-1933) с редактор Стефан Караджов. В тях участват едни от най-големите литератори, публицисти, културолози и българисти като Е. Дамиани, Луиджи Салвини, Джовани Боргезе и др. Тяхната работа има изключителен успех у нас⁴¹.

Но Ж. Нурижан си поставя една още по-смела задача: да организира и концентрира силите на всички изявени вече приятели на България, като пропагандира делото им не само у нас, но и по целия свят. Създаденият от него вестник „Светоглас“ излиза от м. май 1936 г. до м. юли 1943 г.⁴² Той поема още една трудна и отговорна задача - да издигне самочувств-

⁴⁰ Златева, А. „Душата на вселената“ - Жорж Нурижан пред Европа в омаята на българското слово и силата на българския дух. - В: Кирилицата в духовността на европейската информационна цивилизация. 2007, СУБИТ, с. 201-212.

⁴¹ Радева, М. Проникване... цит. съч.; Същата, Ж. Нурижан. - В: Модерният историк, С., 1999 г., СУ, с. 124-136.; Ж. Нурижан, Българо-италиански културни връзки.приятели на България. С., 1940, с. 163-

⁴² Златева, М. Вестник „Светоглас“ на Жорж Нурижан - една европейска мярка за българската култура. - В: Българи в Италия и италианци в България. Приноси... цит. съч., с. 525-539.

вието на нашия изстрадал народ, като пропагандира достойните дела на българите по света. Именно затова Нурижан насочва усилията си **към печата и пропагандата - четвъртият скрижал** в стратегическата му цел за изграждане на нов имидж на България, неговата втора родина пред света. Една нелека задача, която да бъде осъществена чрез светоусещането на чуженеца, живеещ в страната ни, и на българина в странство, дръзнал да се мери с европейските и световни стандарти. За него „печатът изразява общественото мнение, създава национално настроение, повдига народностния дух, буди самосъзнание и гордост и развива въобще родолюбива национална дейност...Той е мощното средство на свободата и двигател на обществения напредък, светилният знак в тъмата, олицетворение на истината“⁴³. В началото на 30-те години на ХХ това се оказва доста сложен и отговорен въпрос след започналите сериозни политико-икономически и идеологически промени, поставили началото на тоталното реструктуриране и разпределение на света, които неизменно засягат и духовната сфера⁴⁴. И въпреки това Ж. Нурижан успява. По негова инициатива на 30.I.1936 г. в София се учредява Дружество на чуждестранните публицисти и писатели в България, на което той става и председател⁴⁵. То обединява за съвместна работа над 70 члена от 14 нации. Между тях изпъкват личности като проф. д-р Жорж Десбон, Болио, Й. Волман, Ласкарис, С. Каснер, Й. Пата, Балдачи, Фасмер, М. Дентиас, графиня Мария Фиуми, Моро, Мазон, В. Тотомянецв, Джорджио дел Векио, Е. Дамиани, Линденберг, Луиджи Салвини, А. Цоки (изписва се и Дзоки - б.а.), Леон Ламуш, Ал. Фьодоров, българските професори К. Гълъбов, Л. Владикин, Г. П. Генов и др. Според първата уводна статия *целите* на дружеството са да следи и проверява всички неверни и тенденциозни съобщения в чуждия печат против България и навременно да ги опровергава; да устройва чрез своите редовни и

⁴³ Нурижан, Ж. Печатът и неговата сила, в. Светоглас, бр. 9-10, юли 1938 г., с. 1.

⁴⁴ А.Златева, Под сянката на „Вилхелмштрассе“. Федерацията на българските журналисти по време на Втората световна война. – В: Професионализъм и традиции. (110 г. организирано журналистическо движение в България), С., 2006, СУ- ФЖМК, с. 87-116.

⁴⁵ Златева, А. Дружество на чуждестранните публицисти и писатели в България, - В: Алманах на българските национални движения след 1878 г. С., БАН, 2005, с. 402. (подробно за неговата дейност пише Ив. П. Плачков в статията си, посветена на Ж. Нурижан, от 19.V.1939 г. във в. Мир от 19.V.1939 г.).

почетни членове сказки за България, които да се представят тук и в чужбина. Печатен орган на дружеството става вестник „Светоглас“ с директор и главен редактор Ж. Нурижан⁴⁶. Вестникът бързо се утвърждава като сериозна трибуна на българската интелигенция, преди всичко поради *актуалността* на поставяните проблеми и стриктното спазване на едно важно изискване към всеки автор - *ясно изразена позиция*. Личен пример за това дава неговият главен редактор, който не се страхува да сложи „пръст в раната“. В началото на 1936 г. вестникът провежда *анкета*, засягаща: насоките в бъдещото развитие на българския театър; определяне границата на разумния баланс между поставяните на сцената на националния ни Народен театър - София чужди и български пиеси; „пригодността на българския език за художествено възпроизвеждане“. В анкетата участват над 25 български писатели и критици, между които Тр. Кунев, Л. Стоянов, А. Страшимиров, Ст. Чилингиров, Т. Траянов, Дим. Бабев, Тихомир Павлов и др.⁴⁷

Еднаквата по същество цел прави особено близко сътрудничеството на Дружеството и в „Светоглас“ с издателство „Древна България“, чиято плодотворна дейност е благословена лично от Негово Светейшество Папата⁴⁸. В своето послание по повод юбилея му през 1939 г. той с искрено преклонение отбелязва: „Българският народ е имал славно минало и България е била разсадник на голяма наука и висока култура, от която широко са взаимствали днешните европейски народи“⁴⁹.

Дружеството и лично Жорж Нурижан активно се включват в обществения и културен живот на страната. Те участват в организирането на бенефиси и юбилейни тържества на артисти, художници, певци, музиканти, инструменталисти, на творчески колективи и колеги-журна-

⁴⁶ Нурижан, Ж. Печатът и неговата роля, в. Светоглас, бр. 9-10, юли 1938 г.; в. Западните покрайнини, бр. 212, 10.VII.1929 г.

⁴⁷ Виж подробно в. Светоглас, год. I, 1936 г., бр. 1, с. 6.

⁴⁸ Златева, А. Делото на книгоиздателство „Древна България“ 1927-1939 - златно зрънце в културното многообразие на Европа - В: България в културното многообразие на Европа. С, 2009, СВУБИТ, с. 213-224.

⁴⁹ д-р Дянков, Цв. За величието на българския народ. Задачите на „Древна България“, в. Юбилеен лист „Древна България“, 1927-1938 г. 10 г. българска историческа литература“, безплатно издание на художествената библиотека „Древна България“ и библиотека „Български исторически романи“, 1939 г., София, [без дата] 40 с.

листи (посветени на П. Райчев, Ив. Мърквичка, Роза Попова, Майя Икономова и др). Дружеството традиционно подкрепя големите благотворителни акции на БЧК и други съюзи и комитети в помощ на инвалидите от войните, на туберкулозно болните, на бежанците от Западните покрайнини, Тракия и Добруджа, на бедните войнишки семейства, на децата-сираци от сиропиталищата или леговищата на Дружеството „Любов към Родината“ с председател Ф. Попова-Мутафова, на жертвите от англо-американските бомбардировки над София и др.⁵⁰

Посятото семе попада в благодатна почва...

Активната дейност на Дружеството с председател Ж. Нурижан реално подпомага усилията на обществеността у нас България да запази неопетнено своето име и да съхрани достойнството си пред европейската общественост в следвоенна Европа. Нещо повече, с рицарската си борба дори успява да привлече нови свои симпатизанти. За това свидетелстват поставените в работния кабинет на Ж. Нурижан специални табла на приятелите на България, върху които са прикрепени писма от 72-ма академици на науката от 16 нации. Посочвайки ги на удивения посетител, Нурижан неизменно отбелязва, че „България винаги е имала нуждата от широката подкрепа на своите приятели. Приятели праволинейни, убедителни, безкористни и правдиви“⁵¹.

С обич за България - това е **петият скрижал** на италианския писател Жорж Нурижан.

В тревожното време на започналата нова световна война, Нурижан се стреми да очертае бъдещето на втората си родина чрез една анкета с най-добрите български поети и писатели. Отговорите той обобщава в книгата си „*България пред утрешния ден*“ (София, 1941 г.). Като „душа на вселената“, Ж. Нурижан искрено подкрепя отправления от Ф. Попова-Мутафова към всички творци по света призив-пожелание „Нека думите мир, свобода, истина, братство, любов да престанат да служат за пара-

⁵⁰ Сб. Деня на Роза Попова и Майя Икономова, С., 1926; Юбилеен лист 25 г. артистична дейност на П. Райчев (1913-1938), С., 1938, 20 с. ед. бр.; сп. Отечество, бр. 872, 13.I.1940 г.; в. Нова вечер, бр. 299, 10.IV.1941 г.

⁵¹ *Златева, А. Ж. Нурижан. Алманах. цит. съч., с. 593-594.*

вани залъгалки, а действително да се развяват като чисти и неопетнени знамена – между хората, между народите“⁵².

Плод на неговите усилия са стотици преведени и публикувани книги, студии и статии, разкриващи пред българската публика невероятното богатство и красота на италианския език, литература и култура. Ежегодно се провеждат дни или седмици на италианската култура; учредяват се българо-италиански културни дружества, организират се курсове за изучаване на италиански език, пряк обмен на литература и творчески групи на всички нива. Благодарение подкрепата на Дружеството Жорж Нурижан, в рамките на пет години, успява да посети по-важните градове и селища в България и изнася над 500 лекции. Нурижан оставя за поколенията българи една изключително ценна книга, „Сто града ме слушаха“, излязла в София през 1943 г. В нея италианецът Ж. Нурижан прави, макар и кратка, но много точна и интересна, характеристика на облика и нравите на всеки посетен град, традициите и нравствените добродетели на хората от българското село, дава данни за съхранените до момента техни обичаи и традиции. Спокойно можем да наречем тази книга енциклопедия или справочник за селищния облик от 40-те години на ХХ век. В нея публицистът Ж. Нурижан, като изтънчен дипломат на перото, успява внимателно и тактично да „коригира“ тенденциозно написаните материали за България и българите след Ньой. За съжаление, с едно-две изключения, тази така интересна и ценна книга все още убягва от полезрението на краеведите⁵³.

През 1943 г., в знак на дълбока почит и благодарност за искреното му и непоколебимо преклонение и любов към България, по инициатива на група изтъкнати интелектуалци, се чества неговата 30-годишна книжовна и публицистична дейност. По повод на тържествата скулпторът Тодор Дунев изработва „бюст на приятеля Жорж“, а съставеният инициативен комитет подготвя и издава в София сборник от подбрани негови творби под заглавие „Жорж Нурижан. Юбилеен сборник по случай тридесет-

⁵² Нурижан, Ж., Фани Попва-Мутафова, България пред утрешния ден, Рим, 1963 г., с. 64-65; Вж. по-подробно отзивите и рецензиите, написани за творбите на Ж. Нурижан, изказванията за него и библиография на творбите му; Нурижан, Ж. Български критици. цит. съч., с. 58, 64-65.

⁵³ Нурижан, Ж. Сто града ме слушаха, С., печ. „Нови камбани“, 1943 г.; Цонева, Н. Павликени през погледа на един чужденец. - В: Павликени античен и вечен, С., 2006, СУ, с. 181-183. (за Павликени в книгата на Нурижан виж. с. 117).

годишната книжовна и публицистична дейност 1913-1943“. В стихотворението си „Наздравница“, посветено на юбиляра, поетът Кирил Христов пише:

„Награда? Стига нам дълбока вяра, с време
Че ще се чудят те, потомците ни, как
Посред несгодите, в кои живеем и мреме,
И туй немного ний създали сме все пак.“*

С „Кораба на изкуствата“ през Сцила и... Държавна сигурност

Политическите промени от септември 1944 г. правят Ж. Нурижан пряк свидетел и летописец на една нова, по-друга България. На 10.XII.1944 г. в София той, като искрен българофил, става един от учредителите на новата надпартийна организация *Общество за изкуство и култура*, в което се обединяват част от независимите български творци⁵⁴. В усилията си да изведе страната ни от наложената международна изолация, *Обществото* предлага да бъде осъществен един грандиозен, но за съжаление нереалистичен за следвоенното време проект за построяване на специален „Кораб на изкуствата“ - една интересна и смела идея на Ботьо Бараков, подкрепена от Ж. Нурижан с книгата му „Корабът на изкуствата“ (София, 1945 г.) За по-голяма достоверност авторът публикува отговорите на Б. Бараков от проведената блицанкета относно „налудничевата идея“, както я характеризират част от съвременниците. Идеята на Бараков прогнозира бъдещата обществена потребност корабите да служат и за културни цели в името на мира и светлото бъдеще на човечеството, но дори поставя на обсъждане и избор тези възможности⁵⁵.

⁵⁴ Нурижан, Ж. Корабът на изкуствата, С., 1945 г.; А. Златева, Творческите организации и отечественофронтонската власт, от 1944 г. - В: Страници от българската история. Събития, размисли, личности, т. 2, С., 1993; *Същата*, Славянският събор в София през 1945 г. и художественотворческите съюзи. - В: Славянски летописи. (Втората световна война и славянския свят), С., ИИ-БАН, ФС, С., 1998, с. 317-332.

⁵⁵ Златева, А. Корабът, който не вдигна платна (Италианският интелектуалец Жорж Нурижан и българският „Кораб на изкуствата“ - В: Българи в Италия, италианци в България. Приноси. С., 1997, с. 508-524.; А. Златева, „Корабът на изкуствата“ – или премълчаваните усилия на независимите творци у нас за преодоляване на международната изолация 1944-1947 г. - В: Историята - начин на употреба. Черно море между Изтока и Запада, Варна, 2006, с. 138-164;

Поради все по-засилващата се сталинизация над страните от съветския блок и възприетата от правителството на ОФ политика на конфронтация с бившите съюзници, през втората половина на 1947 г. и началото на 1948 г. Ж. Нурижан иска разрешение да напусне страната и да отпътува за родината си. Цената на свободата се оказва твърде висока и безкомпромисна. Държавна сигурност налага на Ж. Нурижан да подпише декларация за сътрудничество.

Същата година Ж. Нурижан се завръща в Италия. След „напомнания“ от страна на ДС той изпраща в София няколко незначителни по същество информации от италианската преса за сбирки на българите-емигранти в Рим. С това Нурижан приключва „сътрудничеството си“ с Държавна сигурност, която чрез специално изпратен при него в италианската столица агент изразява недоволството си от работата му. По-късно „институцията на реда“ не забравя тази негова публично демонстрирана „нелоялност“. Използвайки познатия вече в българската практика метод, властта спуска върху името му плътна информационна завеса, като заключва книгите на Жорж Нурижан в отдел „специална“ или „забранена литература с профашистко съдържание“⁵⁶. Властта не допуска в България появата на новите му изследвания или преиздаването на търсените все още у нас изключително ценни негови стари творби.

И въпреки това „българинът в Италия“ Ж. Нурижан неуморно обикаля и пропагандира българската култура и изкуство, подпомага наши млади творци и не пропуска да разкаже пред своята огромна аудитория от цяла Европа за големите традиции на българското просветно и културно дело. В темите на научните си доклади по време на постоянните си командировки из целия свят командор-академикът Ж. Нурижан не забравя да включи българска тема. Само през 1964 г. той представя възрожденската и новата ни литература и изкуство в цяла Италия – Сардиния, Калабрия, Сицилия, във Франция, Швейцария, Испания, Германия, Белгия, Гърция и др. Нурижан започва да пише книга за романтизма в българската литература, но усилията му се сблъскват със спуснатата от Държавна сигурност плътна завеса на мълчанието. Направените от негова страна

Същата, Варненският „Кораб на изкуствата“ 1944-1947 - храм и символ на новото човечество. (Български вариант на една германска идея), сп. Историческо бъдеще, С., 2007, кн. 1-2, с. 159-176; *Ив. Алексиев*, Българската мечта за „Кораб на изкуствата“ (1944 г.), в. Морски вестник, Варна, 18 и 20 март 2011 г.

⁵⁶ Виж по-подробно *А. Златева*, Отшелникът... цит. съч., с. 457-458.

официално опити за възстановяване на старите делови контакти с държавните институции, професионални сдружения, съюзи или отделни личности са „замразявани“ от верни служители от ДС още в зародиш, на първите етажи на властта⁵⁷.

И въпреки всичко, в подкрепа на тези усилия, Ж. Нурижан с невероятна всеотдайност, енергия и упоритост публикува своите книги и студии, посветени на втората си родина. През 1963 г. в Рим Нурижан издава новата си книга „Вечното у българина“, с която продължава своята сага за България и българите. С нея италианецът Ж. Нурижан с две родини не желае и не измерва българските духовни постижения с балкански аршин. Той е убеден и вижда мястото на „своята България“ в рамките на Европа и се стреми да го докаже на дело със силата на своето перо. „Воден от най-хубавите чувства за творческите възможности на българския гений, всеотдайно проявен във всички отрасли на човешката мисъл, написах настоящия труд, подтикнат от съкровено желание да покажа пред света остроумието на българина, в своята съществена глъбина и всеобхватност, неговата сила и обаяние, които с право му отреждат да заеме челно място наравно с другите културни и напредничави народи“, пише Нурижан⁵⁸.

Това е лийтмотивът на последната му книга. Тя може да бъде приета като подадена приятелска ръка или своеобразен компромисен реверанс пред властта за опазването на старите българо-италиански връзки и отношения. Властта у нас отново запазва мълчание. Но книгата за България и българите намира изключително топъл прием сред италианската общественост. За това научаваме от кореспонденцията на Ж. Нурижан с приятеля му Ботьо Бараков – бивш габровски търговец, банкер и меценат на изкуствата, а от 1949 г. политически затворник „по грешка“ по делото на Трайчо Костов, лежал в Софийския и Плевенски затвор и Белене, реалбилитиран, освободен и станал „доброволен“ отшелник в крепостта Урвич край София⁵⁹. В писмата си до Б. Бараков Ж. Нурижан пише: „Моята книга „Вечното у българина“ всички я харесаха. Изпратих я на много мои приятели и [но – б.а.] мнозина се оплакват, че не са я

⁵⁷ Златева, А. Зловещото ехо. Ждановските постановления от 1946 г. в България. - В: Следвоенна България между Изтока и Запада, Нац. научна конференция в г. Хасково, С., 2005, с. 340-366; A.Zlateva, Die übernahme des sowjetischen kultur modells in Bulgarien // Fst-dokumentation 4, 1999, 21-36.

⁵⁸ Нурижан, Ж. Вечното... цит. съч. Вместо увод, с. 3-4.

⁵⁹ Виж подробно Златева, А. Отшелникът от Урвич. цит. съч.

получили⁶⁰.

Жорж Нурижан мечтае и се бори да види, дори само да зърне, отново България! Той с искрена гордост, но и с болка, съобщава на своите приятели у нас, че част от книгите, с които е номиниран от Римската академия на науките за Нобелов медалист, са посветени на България. Звучи парадоксално и абсурдно, но е вярно. Страната, която той приема за своя втора родина, на която подава безкористно приятелската си ръка в тежките следвоенни години и посвещава едни от най-значимите си отличени трудове, се дистанцира от случая и... запазва пълно мълчание⁶¹. Нещо повече, след решение на ЦК на БКП и висшите органи на властта, по чисто конюнктурни причини, името и творчеството на Жорж Нурижан попадат изцяло в забвение⁶².

От Зоната на мълчанието към „Разни го... или... Осанна!“

Средата на 60-те години става повратен момент в живота на Ж. Нурижан. След дълги колебания, поради пълното мълчание от българската страна и неуспешни усилия да „разбие ледовете“, той е принуден да вземе едно съдбовно в живота и професионалната си кариера решение. Под бремето на твърде сериозни за момента причини от личен и здравословен характер, българският „рицар на истината“ отстъпва пред нестихващи към него от страна на сръбските служби открити атаки и натиск за „творческо сътрудничество“. Цената скоро става ясна. Той трябва *официално и коренно само да промени своите становища по отношение на българите и най-вече по т.н. Македонски въпрос*, които в продължение на 40 години е отстоявал неотстъпно. Скоростно, в огромен тираж, субсидиран от сръбска страна, в Рим се издава "Vocabolario delle

⁶⁰ РИМ - Габрово, ф. Б. Бараков, Писмо на Ж. Нурижан до Б. Бараков от 15.01.1965 г., Рим., РИМ - Габрово, Инв. № 7708, ННИ.

⁶¹ Виж по-подробно *Златева, А.*, Художествено-творческата интелигенция в защита на българската национална кауза. - Във: Втората световна война и България 1939-1947 г., Сливен, 2006, с. 89-111; *Същата*, „Корабът на изкуствата“ - или премълчаваните усилия на независимите творци у нас за преодоляване на международната изолация 1944-1947 г. – В: Историята - начин на употреба. Черно море между Изтока и Запада. Варна, 2006 г., ВСУ, с. 138-164.

⁶² *Златева, А.*, Художествено-творческата интелигенция в България между Народния съд и Славянският събор в София, 1945 г. В: Научни приноси. Славянският свят вчера, днес и утре. (език, литература, история). С., 2006, с. 275-324.

lingue italiana e macedone”, Roma 1967, 751 p („Италиано-македонски речник“ в 751 с.), подготвен за по-малко от година! За него официално Нурижан съобщава за първи път на Б. Бараков с картичка от 25.IV.1966 г. и допълва, че „засега няма намерение да идва в България, но подчертава, че очаква с нетърпение трети том на „История на българската литература“ (писмо)⁶³. В началото на 70-те години в големи тиражи в Сърбия излизат „пооправените“ негови стари издания, посветени на Македония, напр. ”The Macedonian genius through the centuries” (1972)⁶⁴. Нурижан е избран за почетен член на почти всички писателски и журналистически съюзи в Югославия. Театрите в столиците на федеративните републики поставят неговата комедия „Свръхчовеци“; семейството му получава безплатна медицинска помощ и дългосрочно лечение в най-добрите балнеосанаториуми на Югославия, безплатна почивка в партийните правителствени станции и „опознавателни“ пътешествия из страната. Посочените данни са от запазената част от кореспонденция на Ж. Нурижан с Б. Бараков, съхранявана в РИМ и ДА – Габрово, фонд Б. Бараков⁶⁵. Болшинството от старите му български приятели (П. Тихолов, Мих. Кремен, А. Миланов, К. Терзиев) са шокирани и покрусени. Те са убедени, че в Рим техният Жорж е продал скрижалите на своята душа за „30 сребърника“, припомняйки казаното от него през 1943 г.: „Обичал съм винаги Родината си, но над нея, най-вече правдата, която няма народна принадлежност и е рожба на човешката съвест...“. И завинаги забравят името му⁶⁶. Малцина са българите, които разбират неговата душевна трагедия, както и безизходното му положение, за което не малко допринеса и „дългата ръка“ на ДС защото те самите вече са преминали през горнилото на властта и клещите на ДС⁶⁷.

В Италия до 1980 г. Ж. Нурижан се радва на голяма популярност и успех. Книгите му се преиздават и той получава извоюваното с много труд признание в своята родна страна. Той е удостоен с титлата и званието

⁶³ Виж РИМ. Писма, № 7712 от 25.I.1967; № 7096, 12.I.1968.

⁶⁴ За съжаление тези издания доскоро бяха недостъпни за автора.

⁶⁵ Авторката искрено благодари на колегите за достъпа до тези архивни материали. - б.а.

⁶⁶ Виж Нурижан, Ж., Вместо предговор, Зад кулите на политиката, С, 1943 г.; А. Златева, Отшелникът от Уривич... цит. съч, и писмата от кореспонденцията му с Б. Бараков.

⁶⁷ Златева, А. Отшелникът... цит. съч., с. 464-465.

Senstore Accademico con "Grand Collare d'Oro" dell'Accademia internazionale di Pontzen-Vice Presidente dell'Accademia internazionale di Propaganda culturale - dell'Accademia Tiberina - Membro Accademico di Paestum - Accademico benemerito della Accademia "Guglielmo Marconi" - Accademico Honoris Causa dell'Accademia iblea-Accademico internazionale della Burckhardt-gia Professore Universitario-gia Direttore del Gornale "La Voix du Monde" e Presidente della Societa degli Scrittori Esteri in Bulgaria.

През 1980 г. за цялостното си творчество, голяма част от което е посветено на България, той е номиниран от тях за Нобелов лауреат⁶⁸. Жорж Нурижан умира преди обявяване на наградите и съобразно условията не е класиран от журито.

Ненапрасно Р. Фльорике пише: „Българският народ има много приятели чужденци, но най-заслужили от тях са онези, които във време на българска всенародна радост са били искрени и във време на скръб и нещастие са били смели в готовността си да му бъдат полезни!“

До смъртта си през м. май 1981 г., поради пречки от чисто политически характер, Жорж Нурижан не успява да се върне и види своето обичано, възпято във всички негови творби и признато от него, второ отечество. Но и в последните си самотни дни той се опитва да завърши с „много обич и думи, изтръгнати от сърцето“, невероятната си патетична „САГА ЗА БЪЛГАРИЯ И БЪЛГАРИТЕ“ за бъдещите поколения...

* * *

„Времето проектира истината“ – тази всеизвестна сентенция на Калвин винаги води към размисъл, обвеян в нетленната мантия на доброто или злото, относно житейската и творческа съдба на „рицаря на истината“ Жорж Нурижан. Въпреки лутанията и допуснатите „корекции“ спрямо България в последните години от живота си, смятаме, че е настъпило времето, когато не само тесен кръг специалисти, а широката ни общественост трябва да бъде запозната с живота и делата, с огромния принос на италианеца Жорж Нурижан към втората му родина България, както и с края на неговата лична житейска сага. Защото той заслужава да бъде оценен трезво, реално, и най-вече *честно* - без излишни емоции и конюнктурни люшкания. Не може и не трябва да забравяме или с лека ръка да игнорираме неоспоримия факт, че **и** нему се пада огромен дял при

⁶⁸ Пак там, с. 467.

изграждане на успешните и плодотворни българо-италиански културни връзки и отношения между двете световни войни. Трябва да отбележим ролята му за успешното нахлуване на следвоенния нов европейски полъх у нас и повишената популярност и интерес към българската култура на Запад. А отговора можем да открием в неговата неприкрита вяра в силата и таланта на българския народ, което ясно показват и доказват писмата му до Б. Бараков, за съжаление все още неиздадени у нас. А тях можем да ги наречем *писма-изповеди*, направени пред една сродна и особено близка душа. Написаното там трудно подлежи на съмнение „*Поздрави всички мои познати, които все още си спомнят за моята преданост и любов към доблестния български народ!*“ – пише на 27.XI.1975 г. с видима болка трудноподвижният след сериозна операция на крака Жорж Нурижан до Ботьо⁶⁹. И това ни кара да вярваме, че независимо от появилите се официално просръбски писания, Ж. Нурижан не спира да обича България и българите и да търси възможност да се доближи до нея дори в най-близката географска точка на границите и... Нещо повече, през същия този период Нурижан използва всяка възможност при многобройните си изяви из цяла Италия и цивилизована Европа, пред приятели и неприятели на България, да твърди, че „българският народ, който е дал доказателства, че умее да защитава своето право и със себеотрицание да посреща неумолимите удари на съдбата, крие в себе си силата и вярата, които го правят еднакво достоен за своята свобода, и е способен за по-високи стремежи“⁷⁰.

Искрено се надявам, че словата и книгите на Ж. Нурижан - тази открита и всеотдайна „душа на вселената“ - са оставили своя дълбока и блестяща следа върху духовния български небосклон. И именно поради това - в „името на истината“, чийто рицар винаги се е стремил да бъде Ж. Нурижан - в скоро време творчеството му трябва да бъде осветено от „звездата на правдата“, в която този искрен, верен и голям приятел на

⁶⁹ РИМ - Габрово, 27.XII.1975 г., Инв. № 7696, ННИ.

⁷⁰ РИМ - Габрово, ф. Б. Бараков. Писмо на Ж. Нурижан до Б. Бараков от 15.I.1965 г., РИМ.; Пак там, писмо на Ж. Нурижан до Б. Бараков от 22.01.1964 г.; *Златева, А., Л. Велева*, Новите европейски коридори за сътрудничество и актуалното приложение на позабравените български традиции в международния културен и стопански обмен. – В: Известия на Историческия музей Стара Загора, Ст. Загора, 2008, с. 269-293.

родината ни е вярвал до последния си дъх... Само тогава можем с поклон и благодарност да допишем последната страница от негова Сага за България и българите.**

* Христов, К. Наздравица, (в чест на Ж. Нурижан), В: Ж. Нурижан 30 г... цит. съч. с. 131.

** На 16.1.2006 г. сътрудниците на института доц. д-р Теодоричка Готовска-Хенце и А. Златева внесоха предложение до директора на Института по история – БАН, акад. Г. Марков, за организиране на Международна научна конференция, посветена на живота и творчеството на Ж. Нурижан, което получи неговото одобрение и съдействие. Съвместно с РИМ - Ст. Загора, с директор доц. д-р Св. Димитрова, бяха предприети и първите стъпки към осъществяване на мероприятияето. За съжаление, поради настъпилите административно-структурни преобразования и промени в БАН, конференцията остана нереализирана - б.авт.

II. ЕЗИКОЗНАНИЕ

LIKE като самостоятелна лексикална единица

Милена Първанова¹

В настоящата статия предлагаме обзор на думата LIKE като самостоятелна лексикална единица. Проследява се развитието и промяната в значението на тази дума от староанглийски до съвременен английски език след задълбочено проучване на единици от Оксфордски речник на английския език (The Oxford English Dictionary, 1961, 283-286), Етимологичен речник на английския език (Etymological Dictionary of the English Language, 1958, 341), Съвременен етимологичен речник на английския език (A Comprehensive Etymological Dictionary of the English Language, 1967, 889) и др.

За целите на настоящото изследване, LIKE не се обсъжда и като наставка, и като дума. Във връзка със суфиксалната му природа, комбинаторните способности на LIKE с различни семантични класове основи могат да станат обект на друга подробна разработка.

Обикновено в езикознанието основният подход към анализирания лексикален материал в съвременния английски език е синхронен. По отношение на LIKE като самостоятелна дума обаче, изместваме синхронията видимо с данни в диахронен план. С други думи, основният приложен подход е диахронията. Освен това, прилагаме и семантичен и синтактичен подход. Очевидно е, че такъв подход е сложен, ето защо не са избегнати и се разглеждат и други езикови аспекти, като например морфология и прагматика.

Проучването на въпросната единица в различните източници проследява историята на нейното значение. LIKE е дума, която принадлежи на основния речников фонд на английския език. Още през староанглийския период съществува съставна дума (ст. англ. *g e l i c*), която функционира в езика като прилагателно име със значение „ПОДОБЕН, РАВЕН, СХОДЕН, НАПОДОБЯВАЩ“. *L i c* в ст. англ. *g e - l i c* е идентично със ст. англ. *l i c*, означаващо „ТЯЛО, ФОРМА“, което е сродно с фризийското и готското

¹ Старши преподавател по английски език в кат. „Чужди езици“ при ДЧЕС, МГУ „Св. Иван Рилски“

leik, означаващи „ТЯЛО, ТРУП“. Староанглийското *ge-līc* е имало еквиваленти в староисландски, датски и шведски - във всички тези езици значението е било „НАПОДОБЯВАЩО ПО ФОРМА, ИМАЩО СЪЩОТО ТЯЛО ИЛИ ФОРМА“ и е било производно от старогерманското (или тевтонско) съществително **līkom*, означаващо „ФОРМА“.

Що се отнася до частта *ge* от ст. англ. *ge-līc*, тя функционира в староанглийския като перфективен префикс, първоначално означаващ „СЪС, ЗАЕДНО С“. В продължение на дълъг период частта се запазва във вид на слабите форми *i* - и *y* - в средноанглийския.

Интересто е да се отбележи, че в съвременния английски език всички прилагателни, завършващи на -LY, са приели това окончание от староанглийското *līc*, променяйки значително първоначалното му значение. Освен това в съвременния английски език наречията на -LY са взели този суфикс от староанглийското - *līce*, което е същата онази староанглийска дума *līc* с добавено краесловно - *e* за наречие.

С течение на времето староанглийското *ge-līc* дава голям брой производни: наречieto LIKE („ПОЧТИ, ТАКА КАКТО“), съществителното (или субстантива) LIKE („НЕЩО ПОДОБНО/ЕДНАКВО/РАВНО“) и LIKE, функциониращо като предлог („КАКТО, КАТО“) или съюз.

Староанглийското *ge-līc* оцелява в ранния средноанглийски като *y-like*, от което пък произлиза *alike* в съвременния английски език. В ранния средноанглийски думата означава „В ПОДОБНА СТЕПЕН, ЕДНАКВО“. При Джефри Чосър *ylīche* се появява като наречие.

По-типичното развитие на староанглийската дума, обаче, е следното: ст. англ. *ge-līc* вероятно към края на староанглийския период се съкращава до нерегистрираната форма **līc*, която в началото на средноанглийския период поражда два еквивалента - думата в северните части *līch* и думата в южните части *līk*. В средноанглийския период са регистрирани няколко писмени форми на наречieto LIKE: *līk*, *lyk*, *alīk* и *like*. По този начин значението на първоначалното прилагателно се разширява, докато една форма се употребява и като прилагателно, и като наречие - второто вече носи значението „ПО СЪЩИЯ НАЧИН КАТО; В СЪЩАТА СТЕПЕН КАТО; ПО НАЧИН, ХАРАКТЕРЕН ЗА; ПО МАНИЕРА НА“. Според Оксфордския речник на английския език (1961, 285), първата регистрирана употреба на думата LIKE като наречие датира от началото на XIV век: Джефри Чосър я използва многократно в такава функция в своята творба „Кентърбърийски разкази“. Горепосоченото значение на наречieto LIKE е първоначално за тази дума и се е запазило и в съвременния английски език.

С развитието на езика думата LIKE започва да се появява в текстове като съществително в комбинация с квалифициращи притежателни местоимения със значението „СЪОТВЕТСТВИЕ, АНАЛОГ, ПОДОБЕН ПРЕДМЕТ, ЕШ“. Друг семантичен елемент, който думата постепенно придобива и който в съвременния английски език се използва главно в пословици, е следното: „НЕЩО, КОЕТО СЕ РАЗГЛЕЖДА ПО ОТНОШЕНИЕ НА ПРИЛИКАТА МУ С НЕЩО ДРУГО; ПРОЯВА НА СХОДСТВО/ПРИЛИКА“. Например:

Like begets like² = Like breeds like - Търкулила се тенджерата, та си намерила похлупака

Like cures like - Клин клин избива (етимология: от лат. similia similibus curantur)

Like attracts like = Like draws to like = Like will to like - Което си прилича, се привлича

To give like for like = To return like for like - Плащам със същата монета; Око за око, зъб за зъб.

В израза "...and the like", означаващ „и други подобни“, употребата на LIKE е стеснена до съюз главно в негативен контекст. Въпреки това обаче, е изразено понятието „НЕЩО ПОДОБНО; СЪЩИЯТ ВИД НЕЩА“. Следователно, семантичният елемент, който изпъква в съвременната употреба на LIKE като субстантив, е този на „ПОДОБИЕ“.

Основната употреба на LIKE като самостоятелна дума обаче, задълго остава тази като прилагателно име. Най-старото значение на думата, регистрирано още в началото на XIII век, е следното: „ИМАЩ СЪЩИТЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ ИЛИ КАЧЕСТВА като някой друг човек или като някое друго нещо; С ПРИБЛИЗИТЕЛНО ИДЕНТИЧНА ФОРМА, РАЗМЕР, ЦВЯТ, ХАРАКТЕР; ПОДОБЕН, ПРИЛИЧАЩ НА, АНАЛОГИЧЕН, СХОДЕН“. Тази употреба е главно предикативната. Напр., в израза "Things which seem to be like may be different" значението на LIKE като прилагателно е „ИМАЩ СЪЩИТЕ ИЛИ СЪВСЕМ СХОДНИ ХАРАКТЕРИСТИКИ, ВЗАИМНО ПОДОБНИ, ЕДНАКВИ“. В Оксфордския речник на английския език се отбелязва, че някои фразеологични употреби на прилагателното в предикативни конструкции имат силата на идиоми. Въпросът "What is he like?" може да се перифразира като "What sort of a man is he?" и означава „Какъв човек е той?“. Очакваният отговор на въпроса е описание, а не

² Всички илюстриращи примери за съвременния английски език са взети от Оксфордския речник на английския език

съобщение за прилика с друг човек. Подобни изрази са прояви на десемантизацията на първоначалното прилагателно, която води до разширяване на значението на прилагателното в съвременния английски език. В същата насока е и изречът “He looks like a clever man”, който понякога означава “He has the appearance of being so and so”, т.е. „На вид прилича на такъв и такъв; на вид създава впечатлението за такъв и такъв“. Други прояви на идиоматична употреба на прилагателното LIKE в съвременния английски език са глаголите “feel” и “sound”, които, последвани от споменатото прилагателно, образуват изразите “feel like” и “sound like” съответно със значенията „ИМАМ СКЛОННОСТ ДА“ и „ОБЕЩАВАМ ДА СТОРЯ НЕЩО“.

В съвременния английски език в изрази с атрибутивни отношения общото значение е „ПРИЛИЧАЩ НА НЕЩО ВЕЧЕ ПОСОЧЕНО ИЛИ НА НЕЩО, КОЕТО СЕ ПОДРАЗБИРА“, като например в “They cause disease and poverty and other like evil”, т.е. „Причиняват болести, бедност и други подобни на тях злини“.

В заключение ще кажем, че счетохме за необходимо да опишем LIKE като самостоятелна дума, тъй като на ниво синхрония, в съвременния английски език, LIKE съществува и като дума, и като словообразуващ суфикс. Анализът в диахрония е полезен, тъй като чрез него се установи, че думата LIKE е много стара лексическа единица, принадлежаща към основния речников запас в английския език и произхождаща от старонемския. Проследена е и историята на значението на думата: основният ѝ семантичен елемент („ПОДОБИЕ ПО ФОРМА“) се проявява още през староанглийския период в употребата на думата като прилагателно име. Това първоначално значение, както доказва анализът в диахрония, се е запазил и в семантичната структура на думата в съвременния английски език.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА:

1. A Comprehensive Etymological Dictionary of the English Language. Vol. II. Ed. Ernest Klein. Amsterdam, London, New York: Elsevier Publishing Company, 1967.
2. An Etymological Dictionary of the English Language. Ed. Walter W. Skeat. Oxford: Clarendon Press, 1958.
3. Cassell's New English Dictionary. Ed. Ernest A. Baker. London, Toronto: Cassell and Company, Ltd., 1939.
4. The Oxford English Dictionary. Oxford: OUP, 1961.

5. The Random House Dictionary of the English Language. Ed. Jess Stein. New York: Random House, 1966.
6. Webster's New World Dictionary of the American Language. Ed. David B. Guralnik. New York: Simon and Schuster, 1982.
7. Английско-български фразеологичен речник, ИК „МАГ-77“, 1995.

ИМЕНА НА МЕСТНОСТИ (ТОПОНИМИ)

Маргита Спирова¹

Всеки край, град или село има своите естествени природни дадености, които го отличават от другите. Отличават го и чрез името си, което често пъти характеризира ясно природните му особености. Има обаче имена, които не са свързани с природните характеристики на местностите. Задачата на настоящото проучване е да хвърли известна допълнителна светлина върху местностните характеристики, свързани с имената.

Обект на проучването е планинското крайгранично кюстендилско село Кутугерци. Село със старинно име и от затънтен край, където са запазени доста старинни наименования и думи. Неговите ридове са част от Чудинската планина и заграждат Каменишката котловина от североизток, като граничат със Сърбия. Този избор на обекта дава основание за очакване на подобни имена и обяснението им и в други сродни райони.

Имената на местностите в селото имат доста разнороден произход - като се почне от неговото име и се свърши с това на последната местност. В езиково отношение обаче, само с няколко изключения, те са български, което потвърждава установеното от известния изследовател на Каменишкия район Й. Захариев за имената на географските и стопански обекти (Й. Захариев, 1935, стр. 108). Изчезването на имената от древните траки той обяснява със запустяването на този район за известно време след завладяването му от турците.

Кутугерци е име, свързано с богомилското движение в този край през X-XI в. (Й. Иванов, 1906, стр. 320), а думата „кутугери“ като богомилска секта се споменава по-късно, през XV в. (Й. Захариев, 1935, стр. 307). Според П. Добрев самата дума „кутугери“ на прабългарски език означава „просветени хора, жреци“ (П. Добрев, 1994, стр. 117).

Що се отнася до местностните имена, по своя произход те могат да се групират в шест групи:

- имена с исторически произход;
- такива, свързани с някогашни неизвестни заселници и собственици, и имена, свързани с известни родоначалници на съвременните жители;

¹ Доц. д-р - БАН

- имена, отразяващи орографските, геоморфоложките, почвени и други особености;

- имена, характеризиращи естествената растителна покривка или земеделския културен вид земя, а също и такива, произлезли от земеделска дейност, видове културни растения, отглеждани в далечното минало или сега, животновъдни практики;

- имена, имащи отношение към други някакви места;

- имена с неразбираем произход.

С исторически произход са имената **Селище, Мачибаба, Манастиро, Спаиско (Спахийско) гумно, Асанов кладенец**.

Селище идва от действително съществувало такова през Средновековието, следи от което, като дупки и валове от основи на сгради, личат и сега (В. Геннадиева, Ст. Чохаджиев, 2003, стр. 26). По предание, *Манастиро* е далечен спомен от съществувал там манастир с още два други в селото през Средновековието, свързани с „манастирски пат“ и със сега действащ такъв едноименен с казания - „Св. Яким Осоговски“ - в Крива Паланка в Македония. Пътят всъщност е планинска пътека, почти заличена от обраслата я трева. За този манастир обаче досега не съм срещала исторически сведения. Името *Спаиско (Спахийско) гумно* се подразбира от само себе си - там се е вършало спажийското² жито през турското робство. Същото се отнася и за името на местността *Асанов кладенец*, произлязло от името на някой си турчин Асан. Интересен е произходът на името *Мачибаба (Мъчибаба)*. Според преданието, на върха Гулёмото чуклё на този склон на планината Лисец имало наблюдателна кула, а на по-малкия връх югозападно от него - крепост (Градище) (Й. Захариев, 1935, стр. 355), която била под пълна обсада от турците при нашествието им тук. Крепостта обаче била непревземаема. Трудността идвала от неизвестността на водопроводните тръби за снабдяване с вода на укрепилите се в нея. За да ги открият, обсаждащите отвлекли от близките села една баба и жестоко я измъчвали, докато им ги разкрила. След това я затворили в една каца, която търкулили от върха към реката в основата на склона. Според местната версия бабата не е издала източника, затова са я търкулили в кацата, което е по-правдоподобно.

² Спация - в султанска Турция - притежател на владение, който бил длъжен във време на война да се яви с определено число конници

Това мнение се поддържа и от П. Спиров, Хр. Сп. Никова (2003, стр. 26) и Бл. Анастасов (2011, стр. 177).

Доста местности носят имена на хора - някогашни и съвременни жители на селото. Има исторически сведения, че Каменишката котловина е обезлюдена през XVII в. по неизвестни причини (Й. Захариев, 1935, стр. 114). Очевидно имената на местности от имена на неизвестни хора са отпреди XVII в. Такива са: **Баба Петрина ка̀ща**, **Тамбурина ка̀ща**, **Шаламаново ка̀щище**³, **Ана̀киина жижница**⁴, **Цветаново нъивче**, **Янъ̀вица**, **Цветанов рид**, **Мариина др̀жава**⁵ (държава), **Малинов угар**, **Видина круша**, **Марково тръ̀лище**⁶, **Марково гумно**, **Ивановски рид**, **Велкови ливади**, **Величкова падина**, **Вранско пла̀днище**⁷, а също и **Врански пат**. В последните две имена прозира връзката на някогашните жители със сегашните, защото два от сегашните най-големи родове в селото - Кюрчинци и Цоцинци - произхождат от Вранско (П. Спиров, Хр. Сп. Никова, 2003, М. Спиров, 2005). В потвърждение на това споделям напълно хипотезата на М. Спиров за произхода на Кюрчинския род, а тя сигурно е валидна и за Цоцинския. Според него предците на рода са избягали от родните си места по време на Карпошовото въстание (1689 г.) в Поморавието в подкрепа на Австрия през Австро-турската война в края на XVII век и са се заселили в с. Кутугерци. След нормализиране на обстановката са се върнали към предишното си местожителство. По-късно техни наследници със семействата си отново се преселват в с. Кутугерци (М. Спиров, 2005, стр. 26). Безспорно, тук не може да става дума за цялостно повторно преселване на рода, вероятно това са отделни семейства с конкретни причини. Но това е друга тема, по която има и може още да се каже. А доколкото с тази доста правдоподобна хипотеза може да се обясни произхода и на други родове в селото е въпрос на бъдеще. От нея обаче, възниква друг въпрос по-далеч назад в миналото, а именно: защо тъкмо в това село са се заселили - то нито е богато, нито много уютно за живеене. Възможно е някогашните жители на селото - богомили „кутугери“ - при преследването им от православната църква и официалната власт да са избягали и да са се заселили във Вранско. След

³ Ка̀щище - място, където е имало къща

⁴ Жижница - място, където се правят дървени въглища

⁵ Др̀жава - имот, имение

⁶ Тръ̀лище - място, където е имало тръ̀ли (кошари)

⁷ Пла̀днище - място, където добитъкът пла̀днува (почива на обяд, по пла̀дне)

спирането на гоненията им, вече под турска власт и при новата беда - Карпошовото въстание - е възможно отново да са потърсили убежище в някогашната си родна стряха. Това предположение кореспондира с факта, че богомилите „патарени“ в Босна са известни също и под името „кутугери“ (Й. Иванов, 1906, стр. 320), което означава, че вероятно от нашия район тази секта по време на преследването и се е разпространила чрез преселнически движения към Моравско и Босна. Затова и обратният път е бил известен на потомците. Имена от сегашни жители, т.е. от XVIII-XIX в. насам, са тези на местностите: **Цвѐтково нъивчѐ, Цвѐтково ливадчѐ, Петрѐви нъиви, Стоянкино пер̀алище⁸, Йованово нъивчѐ, Тр̀нѐвска нъива**. Възрастните хора, родени в началото на първата половина на XIX в., знаеха лицата от посочените два рода, чиито имена са увековечени в местностни такива. Към тази група спадат също и имената на места, свързани с някаква трудова или друга човешка дейност, като: **Фур̀ня, Кук̀ята, Туп̀ано, Горѐтина(та)**.

Към третата група имена се отнасят имената **Ридо, Вучѝ** (Вълчи) **рид, Чук̀арка Вр̀ляко⁹, Брег̀о, Шиявѐец, Пад̀ина (Горна и Долна), Пад̀ини, Висто, Седлото, Пр̀слapo¹⁰, Ар̀тината¹¹, Ковачка ар̀тина**, които се покриват със своето орографско определение, с изключение на Седлото - място, дето се сливат два дола. От тази група са и имената **Осойна** (Усойна) и **Присѐе** - поради местоположението си. Тук са и имената с известни забележителности, като: **Изв̀оро, Езерото, Бар̀ите, Гь̀оло, Свет̀ата вода, Студената вода, Стуб̀лица¹², Ша̀мако, Вир̀ове, Су̀у вир̀ове** (Сухи вир̀ове) поради наличието на вода в тях или по причина, че самите те са източници на такава. От забележителни природни образувания носят имената си **Бу̀ов** (Бухалов) **ка̀мик, Висок ка̀мик, Тър̀новски ка̀мик, Ка̀мико, Орл̀ешки ка̀мик, Язовски дупки**. По-рядко е името **Цр̀вената зѐмня** поради наличието на червена глина в тази местност, а също така и **Широк пат, Кр̀кульицата¹³, Разкр̀сье¹⁴**.

⁸ Пер̀алище - място, където се пере

⁹ Вр̀ляко - стр̀мнина

¹⁰ Пр̀слap - ниска част между два съседни склона или две съседни височини, падина

¹¹ Ар̀тина - рид, рът

¹² Стуб̀ел - извор

¹³ Кр̀кульица - остър завой

¹⁴ Разкр̀сье - пътно разклонение, кръстопът

Интересни са имената от тази група **Кръстато дръво**, **Дабо** и **Самѝ бука**, произлизащи от наличността на самотни стари дървета от тези видове сред земеделски земи - указание за превръщането на гориста местност в обработваема земя в далечното минало.

Доста местносни имена са свързани с естествената растителна покривка на местността или с липсваща такава, като: **Густѝ габерье**, **Лещѝро** (от леска), **Лещѝрльѝва лака**, **Корѝята**, **Бресьето**, **Трънльѝвичье**, **Цръна траѝва**, **Суѝчо (Сухѝчо)**, **Копрѝва**, **Гѝлинките**¹⁵, **Гѝлинката**. Други отразяват какъв вид земеделска земя са те, съобразно с използването им. Такива са: **Долната нѝва**, **Средната лѝвада**, **Гулѝмата лѝвада**, **Лѝвадата**, **Околчѝста (кръгла) нѝва**, **Гулѝмата нѝва**, **Нѝвчѝто**, **Орищѝто**¹⁶, **Орнѝцата**¹⁷, **Орничките**, **Цръна орнѝца**. По-голяма заградена площ земя наричат **Огранье**, а **Зѝедниѝца** вероятно някога е била земя за общо ползване. В тази група са и имената, произхождащи от културния вид растения, с които са били засявани или се засяват. Такива са: **Лещѝвината**, **Пчѝнѝчищѝто**, **Просѝята**, **Граѝвищѝе**¹⁸, **Компѝрищѝе**¹⁹, **Конопѝще**. За разлика от изброените с ясна връзка с отглежданите растителни видове, по-неясни са имената **Лѝмчищѝе** и **Брѝчищѝе**. Първото произхожда от лимец - два вида примитивна пшеница (*Triticum monosocsum* L. и *Triticum dicocsum* L.). Второто е свързано също с отглеждането на пшеница, известна още с името брица. Има даже местна шега за спор в семейството какво да се сее: „Ръж, чѝвече, ръж, ръж - куѝя²⁰ дръж“, рекла жената, а мъжът - в отговор - „Брица, жено, брица.“ Но права излязла жената, защото брицата (пшеницата) при суровите планински условия измръзнала. Според Й. Захѝриев **Брѝчищѝе** произхожда от място, изложено на силни ветрове (б.а. които като че ли го брѝчат, бръснат) (Й. Захѝриев, 1935, стр. 108). Със селскостопанската дейност са свързани и имената, произлизащи от

¹⁵ Гѝлинка - затревена поляна сред гората

¹⁶ Орище - угар, необработена земя, оставена да „почива“ няколко години за възстановяване на плодородието ѝ

¹⁷ Орница - орна земя

¹⁸ Граѝвищѝе - граховищѝе, място, където се сее грах

¹⁹ Компѝрищѝе - картофищѝе, място, където се сѝдят комѝпи (т.е. картофи), картофѝена нѝва

²⁰ Куѝя - къща

животновъдната практика, като: *Говедарници, Бачията*²¹, *Пладнище*.

В петата група са имената, които имат отношение към друго някакво място, като: *Спроти́ва* (отсреща), *Под па̀то*, *Под висто*, *Над па̀то*, *Над ка̀щи* и др.под. Те не са описани подробно, защото са лесно разбираеми. Тук спадат и имената, произлизащи от наличността на някакво овощно дърво в даден имот, като: *Сипкавата киселица*, *Горчивите киселици*, *Жътите круши*, *Високата круша*, *Пресната круша*, които също се разбират от само себе си. Поради това тук не е дадено цялото разнообразие от имена, често на много дребни и малко известни участъци земя.

На последно място са трудноразбираемите имена с неясен произход, като: *Баратлика*, *Смлака*, *Врътешка*, *Телёбушица*, *Разбоище*. В пояснението на тази малка група от имена Й. Захариев пише, че те „по форма са български, само че произходът им е турски - свързан с лични турски имена или нарицателни такива“. Местността Баратлика е чудесна дъбова гора с югоизточно изложение под Цръна Орница. Думата „баратлика“ не намерих в нито един речник, не можах да ми обяснят произхода ѝ и най-възрастните в момента хора с произход от Кутугерци. Според обяснението в Речника за местни имена в Кюстендилско, „баратлика“ произлиза от „баратлия“ (м.р.)/„баратлика“ (ж.р.), или „байрактар, -ка“ (б.а. - байрак значи знаме), което в говоримия език звучи като „баратар“. Окончанието -ка в този и подобни случаи означава притежание, т.е. тази местност е нещо като „знаменосец“, нещо отличаващо се в положителен смисъл от околните (Ив. Умленски, Г. Ковачев, 2008, стр. 56 и 153). За другите местностни имена от тази група не бяха намерени обяснения.

В заключение може да се каже, че резултатите от изложеното проучване дават допълнителни сведения за характеристиката на местностите, които са с познавателен характер.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА:

1. Анастасов, Благой, София, 2011. Същинска Каменица.

²¹ Бачия - място за колективно преработване на овчето мляко с ползване на получените продукти (масло, сирене, извара) съобразно с броя на овцете, с които участват членовете.

2. Генадиева, Венета, Стефан Чохаджиев, В. Търново, 2003. Археологически паметници от Кюстендилско.
3. Добрев, Петър, София, 1994. Светът на прабългарите.
4. Захариев, Йордан, София, 1935. Каменица.
5. Иванов, Йордан, София, 1906. Северна Македония.
6. Спиров, Мире, София, 2005. Чудният шепот на Стублица.
7. Спиров, Павел, Христина Сп. Никова, София, 2003. Село Кутугерци. Минало и настояще.
8. Умленски, Иван, Георги Ковачев, София, 2008. Местните имена в Кюстендилско, речник, т. I - А-Г.

НЯКОИ ОСОБЕНОСТИ НА ФРАЗЕОЛОГИЧНИТЕ ЕДИНИЦИ С НАИМЕНОВАНИЯ НА РАСТЕНИЯ ВЪВ ФРЕНСКИЯ И БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК

Галина Райчева¹

Елементите, които определят езика, не са само думи. Това са и фиксирани групи от думи, чийто общ смисъл често остава непредвидим. Именно тези начини на изразяване са предмет на фразеологията. Особеният интерес, който те представляват, е обусловен от факта, че чрез тези езикови елементи прозират някои особености на менталитета и психологията на един народ.

Като езикова дисциплина, фразеологията сякаш не притежава, все още, стриктно дефинирани критерии за това какво представлява нейният предмет. Поради това ще се опитаме да обърнем внимание на някои общи проблеми, касаещи естеството на фразеологичните единици, като се консултираме с творби и се позоваваме на трудове на автори и лингвисти, изследващи и изучаващи в дълбочина теорията на фразеологията.

Ще се опитаме и да отбележим някои от различните механизми, за които се смята, че водят до зараждането на тези особени начини на изказ. За тази цел използваме проучванията и трудовете на автори и изследователи, които търсят обяснение за смисъла на някои фразеологични изрази и проследяват развитието на тяхното значение.

Фразеологията е относителна млада наука и като автономна езикова дисциплина се е формирала през последните 60-70 години. Смята се, че голяма част от теоретичните проблеми на фразеологията остават все още нерешени. Такива са проблемите, свързани с естеството на предмета, който изучава тази дисциплина. Лингвистите не са обединени около категорично определение на фразеологичната единица. Различните подходи и гледни точки правят невъзможно изграждането на методологични принципи, които да служат като основа. Предметът на фразеологията е комплексен и противоречив.

Особеността на фразеологията се концентрира във факта, че в съзнанието ни винаги изниква генетичният и източник – група думи, от който винаги е лесно да се абстрахираме. В този ред на мисли се вписва тезата на А. Назарян, който твърди, че изучаването на

¹ Магистър френска филология

фразеологична единица се основава на съпоставки, съзнателни или неосъзнати, на тази единица с нейния прототип. Тези съпоставки екстериоризират особеността на тази единица. Същият автор забелязва, че по-голяма част от теоретичите на фразеологията отреждат най-важната роля на особената семантика на тези единици.

Различни определения се опитват да обяснят и да формулират особеността на фразеологичната единица. Шарл Бали (*Charles Bally*) първи забелязва съществуването им в езика. Той противопоставя свободните съчетания от думи на фразеологичните структури, като отбелязва, че в една фразеологична единица думите губят своята автономия и придобиват смисъл единствено в това си съчетание, като му дават общо значение.

Бабкин (*Babkin*), цитиран в трудовете на К. Ничева, отбелязва критериите, на които трябва да отговаря едно струпване на думи, за да бъде определено като фразеологична единица:

1. Единство на смисъл, което идва като резултат от семантичното отслабване на думите в състава на израза;
2. Неразрушимост на това групиране на думи;
3. Преносен смисъл.

Пиер Гиро (*Pierre Guiraud*) говори за «единство от множество думи, които образуват синтактична и лексикална цялост», като извежда на преден план три критерия:

- Единство на форма и смисъл: изразът запазва смисъла си и своята идентичност единствено в тази устойчива, непроменима форма;
- Отклонение от граматическата и лексикална норма: в състава на изразите участват думи и конструкции, които са или архаични, или маргинални (жаргонни, диалектни, емоционални, технически), оцелели в езика;
- Особени метафорични стойности.

Една от най-отличителните характеристики на фразеологичните единици е тяхната семантика. Тя е резултат от спойката на думите, които влизат в състава и синтактичната структура на единицата и на свой ред водят до преобразяване на смисъла на градивните елементи на фразеологичната единица.

Тези единици принадлежат към кода на езика и съществуват като устойчиви форми. Целта им, от една страна, е да изразят по словесен начин определена емоция и, от друга страна, да предизвикат афективно

поведение. Образът, който те пренасят, е експресивен и това им придава специфична, изразителна стойност.

За да обобщим тези концепции, бихме могли да кажем, че фразеологичната единица е устойчива съвкупност от думи, предаващи експресивна картина със значение, което е частично или изцяло ново по отношение на прототипа на единицата.

Границите на онова, което фразеологията изучава, остават бегло определени. Необходимо е да се обърне внимание на мястото на няколко елемента, за да се разбере дали тяхното естество представлява интерес от гледна точка на фразеологията. Става дума за сложните предлози и наречия, както и за пословиците.

- Сложните предлози и наречия не са считани за фразеологични единици, защото функционират като граматически думи.

- Проблемът с пословиците остава спорен. Няма единно и категорично езиковедско мнение по този въпрос. Лингвистите, които считат, че паремиялогията е в тясна връзка с фразеологията, разглеждат пословиците като стабилни изрази с поучителен характер, чиято форма представлява затворено изречение с експресивен характер. Един от привържениците на тази теория е А. Назарян. Авторът отбелязва, че пословиците се появяват в разговорния език като смислово преобразени единици и посочва Средните векове като време, изключително благоприятно за зараждането на пословици и поговорки, които са отговаряли на нуждата на някои модели на разсъждение от онова време. Той изтъква, че средновековните пословици и поговорки не са имали поучителна цел, а са изпълнявали ролята на средства за опознаване на факти и явления от социалния живот.

Наименованията на растения, участващи в строежа на фразеологични словосъчетания, са интересни поради широкия спектър от асоциации, които тези лексеми извикват.

От гледна точка на формата, фразеологичните единици представляват струпване на думи, които образуват синтактично и лексикално единство. Стабилността на тези словесни комбинации определя фразеологичните единици като функционални. Структурата на фразеологичните единици е подчинена на промените на граматическите значения за брой, род, лице, време и т.н. Кр. Чолакова определя и парадигматичния характер на фразеологичните единици. Някои от изразите са парадигматично дефектирали, защото функционират като фразеологични единици

единствено и само в определени форми на структурата им: «Босилек да ти занесат!»; «На огнището му трева да поникне!» (в тези два случая употребата на глагола е ограничена до 2 и 3 лице единствено число); «Не ми увира кратуната».

Понятието „*значение*“ в рамките на фразеологията заслужава особено внимание.

Някои лингвисти говорят за лексикално значение на фразеологичните единици, но голяма част от фразеологичните единици не са равнозначни на лексикалните единици, от семантична и от функционална гледна точка. Според К. Ничева, значението на фразеологичните единици е качествено различно и по-сложно от значението на лексикалните единици заради сложната им семантика. Някои фразеологични единици включват в себе си особености на различни части на речта: «зобя думите като череша». Поради тази причина «терминът *«лексикално значение»*, приложен към фразеологизмите, не е напълно коректен» и езиковедите приемат термина *«фразеологично значение»*, за да определят семантичната особеност на фразеологизмите.

При семантичното структуриране на фразеологизмите, езиковата абстракция играе значителна роля. С нея се означава отклонението на първоначалния образ или картина на фразеологизма от неговото общо значение. В резултат на тази абстракция се формира една понятийна структура, която не съвпада с денотативната, аналитична структура на думата. *Семантичната промяна* е израз на езиковата абстракция. А. Назарин отбелязва, че тази промяна на смисъла може да засегне част от единицата или цялата фразеологична единица. Вследствие на тази промяна, вътре в групата думи се забелязват семантични зависимости между лексикалните елементи. Смисълът и значението на израза не е директно изразен, а чрез образ. Спайката между отделните елементи е обусловена от някои тропи като метафора, метонимия, хипербола, сравнение. Вътрешната семантика на тези изрази е изградена от конотативни стойности на отделните елементи и именно конотативните семи доминират семантичната структура на фразеологичната единица. Това поражда една друга особеност на фразеологичната единица: чрез нея вече не се назовава феномен или предмет, а се изразява преценка, оценка на онова, което вече притежава своето наименование.

В този смисъл, езиковедите разглеждат фразеологичното значение в два плана: ораторът осъзнава семантиката на образа, който изразът носи,

и същевременно – общото значение на този израз. Събеседникът не елиминира денотативния (прекия) смисъл на елементите, които образуват израза, и не ги счита за съвкупност от думи, лишени от смисъл. Именно това двустранно осъзнаване поражда експресивността на фразеологичната единица.

Полисемията на изразите е друг аспект, касаещ фразеологичното значение. Изследванията на С. Спасова показват, че два фактора обуславят многозначността на тези изрази: 1) паралелно метафорично пренасяне («костелив орех», т.е. твърдоглав човек или нещо, което създава неприятности) и 2) вторично метафорично пренасяне, като при паралелното пренасяне едно от значенията на израза остава по-близко до първоначалния образ.

Експресивността на фразеологичната единица е нейна отличителна черта. К. Ничева определя няколко фактора, на които се дължи тази експресивност:

- Семантика на фразеологичната единица;
- Стилистичните средства, използвани при формирането на общото значение на израза;
- Стилистичната употреба на израза.

Често фразеологичните изрази са синоними на думи с по-неутрално значение, което допълнително подчертава тяхната експресивност.

От друга страна, негативните качества намират в езика доста по-образен израз отколкото положителните качества. Това обяснява защо повечето фразеологични изрази с експресивен характер назовават отрицателни качества и явления.

Иронията и хиперболата се радват на относително често приложение при създаването на образни изрази, с което подсилват тяхната експресивност.

Сблъскването на несъпоставими и алогични реалности вътре в един фразеологизъм придава допълнителен експресивен характер на същите. Парадоксът е още един начин да се придаде допълнителна експресивност на образа, предаван от израза. Антонимите вътре в израза също подчертават експресивността му: «Див глог питомно грозде не ражда».

Всички тези фактори принадлежат на семантичния слой на израза. Освен тях, още един сбор от фактори предопределя експресивността на фразеологизмите – това са факторите извън значението. Касае се за структурни елементи или за чисто акустични особености на израза.

Римата, така характерна за фразеологизмите, идващи от народното творчество, е друг начин да се придаде особена изразност на израза: «Кой? – Тиква с лой.»

Лингвистите отбелязват, че понякога изразността на фразеологизма се дължи на акустичния образ на формалната му структура. Алитерацията е широко употребявана в тези случаи: «На дърт гъз - зелен бъз» - алитерация на съгласната [з].

Образните изрази отразяват начина, по който народът възприема външния свят. По този начин те носят в себе си информация за менталитета и психологическите особености на даден народ. «Действителността поражда образи», отбелязва П. Гиро, и често образуването на един израз е свързано с епохата и обстоятелствата, които са допринесли за появата му.

Смята се, че при етимологичния анализ на изразите понякога се злоупотребява с търсенето на корена му в анекдот или история. Вярно е, че еволюцията и произходът на повечето изрази остават неясни заради невъзможността да се идентифицира образът, който ги е породил. Но успехът и честата употреба на даден израз често се дължи на липсата на яснота по отношение на корена му, както твърди П. Гиро.

Изразът преследва двойна цел – от една страна, да предаде определено афективно поведение (това на говорещия), а от друга страна, да предизвика емоция (у слушащия). Изследователите в тази област установяват, че голяма част от изразите се раждат във всекидневната дейност, предизвикани от необходимостта да се пресъздаде по-пълнен и нюансиран начин едно явление или обект от реалността. Други изрази са родени в книгите и появата им е мотивирана от образи, които принадлежат към културното наследство на един народ. В двете групи изрази лингвистите откриват такива, които се отнасят към социалната и културна действителност.

В българския език, както и във френския, се срещат изрази, които произлизат от образи в социалната действителност. Така изразите, породени от наблюдения в ежедневието, са предимно ясни и еднозначни: «C'est un roseau qui plie à tout vent» (букв. превод: «Тръстика, която се огъва на всички страни» - използва се за някой, който лесно се влияе от мнението на останалите), «Спи като пън». При тях степента на семантично преостойностяване на съставните елементи е различна, както са различни и механизмите, довели до тяхното образуване.

Много по-представителни изглеждат изразите, които не откриват еквивалент в други езици. При тях глаголната форма съществува единствено във 2-ро или 3-то лице единствено число и се ограничава до заповедна форма. Такива примери са проклятията и клетвите: «Да живееш от боб до череша», «Да живееш от карпуза до грозде». Същата структура притежават и изрази, изразяващи пожелание: «Цветя и рози».

Антифразата, изразяваща ирония, се появява в сравнения от типа: «Пожълтял като диня», «Повяхнал като върба във вода», «Бял като маслина», а във френския език: «Haut comme trois pommes» (букв. превод: «висок като три ябълки», т.е. нисък), «Aimable comme un chardon» (букв. превод: «мил като бодлив трън», т.е. недружелюбен).

Изследванията на езиковедите изтъкват и друга група фразеологизми, които се характеризират с преминаването от една система на знаци към друга. В тези случаи значението представлява словесен израз на определен жест: «Toucher au bois», «Да чукна на дърво», «Tirer à la courte paille», «Изтеглям късата клечка».

Семантично преостойността, но този път от по-различно естество, е наблюдавано и при образуването на фразеологични единици, произлизащи от сферата на занятията и занаятите. А. В. Кунин отбелязва, че предмет на това преостойността не са свободни групирания, а устойчиви конструкции с нефразеологичен характер. При тях пренасянето на метафората действа като основен механизъм за образуването им.

Църквата и нейните обичаи са в основата на няколко изрази със съществително, наименование на растение. При тях нарицателните имена от флората носят особена символика. «Jeter son froc aux orties» (букв. превод: «Захвърлям расото в копривата», т.е. освобождавам се от някаква пречка). Възможно е изборът на «коприва» да не е случаен, тъй като често тя се асоциира с места, потънали в забрава, като по този начин извиква идеята за желанието да бъде обречено на забрава някакво твърде ограничаващо настояще.

Езиковата абстракция би могла да придаде на едно групиране от думи характеристиките на образен израз. Често при преминаването от една система от образи към друга, ставаме свидетели на заместването на един от елементите в състава на израза с друга дума, която по-добре да отговори на общото значение.

Изрази в българския език, произлезли от църковните обичаи, се характеризират с особеностите на българската православна църква.

Наименованията на растения в тези изрази са в центъра на образа: «Нося си житото в устата», «Житото ми е на носа». И двата израза означават, че някой е на прага на смъртта и образът, който носят, е свързан с обичая да се носи варено жито на погребалната церемония. Житните зърна символизират гибелта на тленното и вечния живот на душата, така както посятото зърно умира в земята, за да даде живот на житния клас.

Правните обичаи от далечното минало са оставили следа във фразеологията на френския език. «*Avocat dessous l'orme*» (букв. превод: «адвокат под бряста») и «*Juge dessous l'orme*» (букв. превод: «съдия под бряста») са изрази, които произлизат от правен обичай, съгласно който в миналото заседанията и някои публични актове са се провеждали под бряст, засаждан пред черквите. В сянката на дървото заседавал магистратът на населеното място. Оттам идва и обезценяващата стойност на тези два израза, с които се назовава посредствен адвокат или съдия.

Народните вярвания са считани за друг извор на изключително експресивни фразеологизми с наименования на растения. Качествата, приписвани от хората на растенията, често са заимствани в езика, за да бъдат създавани асоциации. При тях логическата връзка от причина към следствие се явява основен механизъм за създаването на такива изрази. По този начин денотативното ядро в наименованието на дадено растение се разширява и придобива допълнителни, конотативни, стойности. Благодарение на тези стойности съществителното-наименование на растение се асоциира с лексикалното поле на абстрактното понятие. Така например емблематичната стойност на амаранта се асоциира с лексикалното поле на безсмъртието; тази на бръшляна – със семантичната мрежа на приятелството.

Понякога конкретните наименования на растенията са избягвани и са използвани обобщаващи термини като «*les herbes de la Saint-Jean*» (билките на Св. Йоан). Изразът «*Employer toutes les herbes de la Saint-Jean*» (букв. превод: «Използвам всички билки на Св. Йоан») означава «да използвам всички възможни средства, за да доведе едно начинание до успешен край». Тази фразеологична единица води началото си от вярването, че билките, брани в навечерието или при изгрев слънце на 24 юни, датата на която се чества този светия, са надарени с лечебни свойства.

В българския фолклор се открива аналог: на 24 юни се чества Еньовден. Същото народно вярване придава на тревите и цветята, откъснати в навечерието на празника, чудотворни качества.

Мотивът за прокълнатите дървета в българската митология също поражда интерес. Изследователите в тази област смятат, че той възниква под влиянието на апокрифните евангелия. В тях Светата Дева и Св. Йоан проклинат някои растения и дървета, които не са отдръпнали клоните и стръковете си от пътя на светците, или пък са благословили други (маслиновото дърво, черешовото дърво), които са им казали истината. Вероятно е именно този образ да е мотивирал избора на наименованията на растения в израза: «Върбата маслини родила», който се използва в отговор на някой, който разказва малко вероятни истории.

Народните обичаи са изтъкнати като друг източник на фразеологизми, в които експресивността е старателно и целенасочено търсена. Така например, изразът «*homme de paille*» (букв. превод: «човек от слама») е двузначен. Първото му, вече остаряло, значение на «човек без социално значение, без финансови средства» идва, вероятно от асоциация с плашилата, лишени от утилитарно значение. Но второто значение, на «човек, който действа като посредник в съмнителна афера», е далеч от тази асоциация. Твърде възможно е този израз да идва от ритуална практика, разпространена в централна Франция, при която е била изработвана сламена кукла, пренасяна до най-старото ябълково дърво в селото в тържествена церемония в края на месец април. Куклата оставала прикрепена към това дърво до настъпването на периода за бране на ябълки, след което била хвърляна във водите на реката. Ролята на тази кукла е била да измоли божествената благословия за добра реколта. От една страна куклата представлява метафоричното възкръсване на природата през април, а от друга страна играе ролята на застъпник на растителното царство пред небесната сила. Може би именно този статут на посредник между земния свят и божията воля е подет от езика, за да се създаде образа, към който се отнася и самият израз.

Във фразеологията на българския език, изразите с наименования на растения, които водят началото си от народни обичаи, не са много, но са изключително експресивни. Такъв пример са: «Гушвам босилека», «Босилек да ти занесат!», «Гушвам букета»; «Връщам китката». «Гушвам босилека» и «Гушвам букета» (умирам) подемат един и същи ритуален мотив: поставянето на цветя в ковчега на мъртвец. Изборът на босилек се

обяснява със значението на това растение при церемонията на погребението. Счита се, че «Босилек да ти занесат!» води началото си от обичая да се засажда дърво или босилеков стрък на гроба на млад, неженен човек или неомъжена жена като израз на култа към предците. Това дърво или стрък е трябвало да служи като посредник между света на смъртните и света на душите. Тази ритуална практика в България съществува до края на XIX век (Иваничка Георгиева, «Българска народна митология»).

Срещат се изрази, произлезли от буквални преводи на устойчиви словосъчетания в други езици. Френският език е заимствал от романските езици (предимно от италиански) изрази като следния: «Vête comme chou» (букв. превод: «глупав като зелка»).

Езикът има своите извори в литературата, най-вече в литературата на древните, чрез която се предават културни факти. Многобройни са изразите, идващи от образи в културната действителност. Гръко-римската цивилизация има фразеология, базирана на своите нрави, на своята история. Някои от изразите са преминали във френския под формата на калки, чиито произход е труден за установяване. Други са напълно асимилирани от френския и/или българския език и се отнасят към една универсална мъдрост. Такива са «Pomme de discorde» / «Ябълката на раздора» - произходът на този израз трябва да бъде търсен в легендата за отсъждането на Парис.

«Маслиновата клонка на мира» е още един израз с корени в митологията. Легендата разказва за спора между Нептун (Посейдон) и Минерва (Атина) за това кой да даде име на града на цар Кекропс. За да докаже силата си, всяко едно от тези две божества трябвало да предложи на жителите на града ценен дар. Нептун ударил с триножника си в една скала и така се появил конят, който станал символ на войната. Минерва, на свой ред, сътворила маслиновото дърво, чиито плодове станали предмет на значителна търговия и по този начин маслината се оказала знак за мир.

Освен митологията, голяма част от метафоричните изрази са плод на мисловната дейност на човека и идват от Библията. Така казваме «Забранен плод», «Корона от тръни», «Да се отдели житото от плявата».

Литературата е друг източник, който храни фразеологията. На басните и на Ла Фонтен (La Fontaine) фразеологията дължи различни типове изрази. Това са често реплики на някои герои: «Зелено е гроздето»

(«Лисицата и гроздето», Ла Фонтен), «Вадя кестените от жаравата» («Маймуната и котката», Ла Фонтен). Тези изрази притежават неразбираема вътрешна форма, защото остават неясни за онзи, който не познава историята, разказана в анекдота, от който произлизат.

Фонични средства са също в основата на фразеологични изрази. Способността да се извика определен образ е често обусловена от фоничните, звукови ефекти, които изразът произвежда. Така например, алитерацията играе съществена роля: «Присмяла се кука на крива бука».

Фразеологизмите са безценно богатство за един език. Тяхната образност издава психични механизми, до които прибегва въображението, за да създаде експресивен и емоционален изказ. В структурата на тяхното значение, в образите и картините, които тези изрази пренасят, прозират особеностите на историческата съдба на един народ, на ежедневието му, на културното му наследство. Именно това прави трудно предаването им на друг език с всички семантични и стилистични нюанси, които сложната природа на една фразеологична единица съдържа в себе си.

Особена трудност представлява преводът на изрази, в които образът почива на игра на омоними или каламбур: «На дърт гъз - зелен бъз». В тези случаи денотацията е жертвана в полза на конотацията.

Подходът на В. Гак и на Рецкер към този проблем сякаш най-добре обобщава тънкостите при превода на фразеологизми. Двамата лингвисти разпределят фразеологичните съответствия на преведените изрази в три категории:

1. Еквиваленти: синонимни съответствия в двата езика.
2. Варианти при превода, които да съответстват на един и същи фразеологизъм.
3. Обяснителни перифрази, в случаите, в които даденият език не притежава еквивалент или вариант на израза.

В тези категории, единствено еквивалентът би могъл напълно или частично да покрие значенията на един фразеологизъм: «*Toucher au bois*» - «Да чукна на дърво»; «Див глог питомно грозде не ражда» - «*L'ormeau ne peut donner des poires*»; «*Sur quelle herbe avez-vous marché?*» - «С левия крак ли си станал? / С коя част нагоре си станал?».

Към обяснителни перифрази се прибегва в случаите, в които остава невъзможно да се намери точен еквивалент: «*Se mettre dans ses bois*» (разг.) - «обзавеждам квартирата си със собствени мебели»;

«S'accrocher aux branches» - «опитвам да се избавя от сложна ситуация».

Броят на фразеологични изрази с наименования на растения, както във френския език така и в българския, е сравнително голям. Твърде възможно е това да се дължи на широкия спектър от асоциации, които тези наименования предизвикват. Общото значение на тези изрази не може да бъде директно дедуцирано от денотативното значение на елементите в състава им. Някои изрази произтичат от ясен на вид образ, но други изглеждат доста по-странни и неясни поради сложното им значение.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА:

1. **Duneton D., Claval, S.** 1990, *Le Bouquet des expressions imagées. Encyclopédie thématique des locutions figurées de la langue française.* Paris: Seuil.
2. **Eman M.** 1928, *Deux cents locutions et proverbes. Origine et explications,* Paris: Librairie Delagrave.
3. **Guiraud. P.** 1973, *Les locutions françaises, Que sais – je?,* Paris: Ammareal.
4. **Grandjean, L.-M.-E.** 1889, *Dictionnaire de locutions proverbiales,* Romain, Toulon: LIAUTAUD & Cie.
5. **Rat, M.** 1957, *Dictionnaire des locutions françaises,* Paris: Larousse.
6. **Rey, A.** 1990, *Dictionnaire des expressions et locutions,* Paris: French & European Pubns.
7. **Robert P.** 1993, *Le nouveau PETIT ROBERT, Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française.* vol. I, Paris: Le Robert.
8. **Арnaudов, М.** 1971, *Студии върху българските обреди и легенди.* том I, София: БАН.
9. **Влахов, С.** 1998, *Съпоставителен речник на пословици – български, руски, английски, френски, немски (и латински),* София: ЕТО.
10. **Гак, В., Кунина А., Лалаев, И., Хортик, О., Мовтович, Н., Рецкер, Я.** 1963, *Французско – руский фразеологический словарь,* Москва: „Государственное издательство иностранных национальных словарей“.
11. **Георгиева, И.** 1983, *Българска народна митология.* София: „Наука и изкуство“.
12. **Григоров, М., Кацаров, К.** 1986, *Български пословици и поговорки,* София: „Наука и изкуство“.
13. **Кун. А.** 1967, *Старогръцки легенди и митове,* София: „Наука и изкуство“.

14. **Кунин А.** 1971, *Пути образования фразеологических единиц // Иностранные языки в школе.* № 1, 8-21.
15. **Ласкаров, С.** 1994, *Френско – български речник на разговорната и жаргонна реч*, София: „Колибри“.
16. **Назарян, А.** 1965, *Образные сравнения французского языка*, Москва: „Наука“.
17. **Назарян, А.** 1981, *История развития французской фразеологии*. Москва: „Висшая школа“.
18. **Ничева, К.** 1982, *Българска фразеология*, София: СУ „Кл. Охридски“.
19. **Ничева, К., Спасова–Михайлова, Чолакова, К.** 1974, *Фразеологичен речник на българския език*, Том I, II, София: БАН.

III. ОБУЧЕНИЕ

РАБОТАТА НА СТУДЕНТИТЕ ОТ МГУ „СВ. ИВАН РИЛСКИ“ СЪС СПЕЦИАЛИЗИРАНИ НАУЧНИ ТЕКСТОВЕ НА ЧУЖД ЕЗИК ПРЕЗ 2017 Г. И КАК СЕ ПОВИШИХА ЧУЖДОЕЗИКОВИТЕ ИМ УМЕНИЯ краен отчет

***Милена Първанова¹, Моника Христова¹, Велислава Паничкова¹,
Цветелина Вукадинова², Екатерина Балачева³, Елена Давчева⁴***

Проектът на катедра „Чужди езици“, реализиран през 2017 г., е по научно направление „Филология“ в научна област „Хуманитарни науки“, по-конкретно в областта на методиката на чуждоезиково обучение по специализиран чужд език. Осъществен е по реда на Наредбата за условията и реда за оценката, планирането, разпределението и разходването на средствата от държавния бюджет за финансиране на присъщата на държавните висши училища научна или художествено-творческа дейност, приета с ПМС № 233 от 10.09.2016 г., в сила от 01.01.2017 година. Работата по проекта започна през м.ІV.2017 г (т.е. през летния семестър на академичната 2016/2017 г.) и приключи през м. ноември 2017 г. (т.е. през зимния семестър на академичната 2017/2018 г.).

Проектът е логично продължение на задълбочени предходни изследвания на 2/3 от участниците в екипа, а 1/3 от изследователската група са нови колеги, които се включиха в дейностите само през първата половина на проекта. Налице е приемственост в тенденциите на работа, наложени от предни наши научни дейности. Започнахме със създаване на условия за приложение на съвременни методи за ЧЕО (2005 г.), поставихме началото на изграждане на мултимедийна езикова лабора-

¹ Старши преподаватели по английски език в кат. „Чужди езици“ при ДЧЕС, МГУ „Св. Иван Рилски“

² Старши преподавател по немски език в кат. „Чужди езици“ при ДЧЕС, МГУ „Св. Иван Рилски“

³ Преподавател, д-р по френски и испански език в кат. „Чужди езици“ при ДЧЕС, МГУ „Св. Иван Рилски“

⁴ Преподавател, д-р по руски език в кат. „Чужди езици“ при ДЧЕС, МГУ „Св. Иван Рилски“

тория (2008 г.), въведохме нови информационни и комуникационни технологии в обучението по чужд език (2011 г.), а конкретно за обучението в модула по специализиран чужд език разработихме, апробирахме и започнахме да използваме нови учебни материали, развивайки презентационни умения у студентите от МГУ „Св. Иван Рилски“ (2014 г.). Настоящият проект бе с определена практическа насоченост към студентската страна в процеса на обучение. Насочен бе към по-активното включване на студентите от всички специалности в МГУ „Св. Иван Рилски“ при извличането на термини от оригинални научни текстове на съответния език и идентифицирането на точния български еквивалент на термини от различните области – минно производство, компютърни технологии, геология, екология, електроенергетика и т.н.

Ето какво бе *състоянието по проблема*, чието разрешаване целяхме с тазгодишния си проект:

Всички студенти в МГУ „Св. Иван Рилски“ в образователно-квалификационна степен „Бакалавър“, редовна форма на обучение, изучават чужд език, като в повечето специалности има възможност да избират между английски, френски, испански, немски и руски език. Изключение правят специалностите „Компютърни технологии в инженерната дейност“ (КТИД) и „Геология и геоинформатика“ (ГГИ), чиито учебни планове предвиждат обучение само по английски език. За всички специалности обаче, учебните програми предвиждат изучаването на техническа терминология като част от общия хорариум за чужд език. Техническата терминология е особено важна, тъй като голяма част от материалите, които студентите използват в процеса на обучение и по-нататък в процеса на професионална реализация, съдържат между 30 и 80% термини, т.е. терминологията е основното средство за предаване на факти и знания. Познаването на точните термини намалява двусмислието и повишава яснотата на изказа – с други думи, качеството на комуникация на инженерите-специалисти в различни области зависи до голяма степен от качеството на използваната от тях терминология.

През последните две десетилетия светът е в процес на непрекъсната и особено интензивна глобализация. Много често производството и добивът на суровини, създаването и разпространението на различни продукти, включително и научни разработки, включват както мултидисциплинарни екипи, така и специалисти от различни държави. Бързото технологично развитие и появата на нови индустрии и комплексни производства водят до необходимостта от бърза и ефективна комуникация, която се улеснява

от съвременните компютърни и телекомуникационни технологии. В съвременния свят информацията е един от най-важните фактори, редом с наличието на капитал, собственост и работна сила, а контролът на всички тях се превръща в приоритет. Ето защо, в индустриален план, придобиването на познания за терминологични понятия на чужд език в съответните специалности, изучавани в МГУ „Св. Иван Рилски“, е от значителна важност за последващото обучение и професионално развитие на студентите в образователно-квалификационна степен „Бакалавър“. По този начин още на етап обучение започва и участието на преподавателите в гореспоменатата приоритетна контролна дейност.

Обект на изследването ни бяха студентите от всички специалности в МГУ „Св.Иван Рилски“ при работата им по извличането на термини от оригинални научни текстове на съответно изучавания чужд език.

Причината за този ни интерес към обекта бе, че предаването (в най-съвременен смисъл наричано и комуникиране - защото комуникацията е двустранен процес) на специално познание и информация, особено в чуждоезикова среда, е неизменно свързано със създаването и разпространението на терминологични ресурси и с управление на термините в най-общ смисъл. Терминологията позволява създаването и разпространението на научни продукти, ефективно представяне на различни знания и постижения. Работата с инженерни терминологични текстове включва използването на различни методи и подходи, свързани с идентифицирането, извличането, подредбата, превеждането и съхраняването на термините. Настоящият проект бе насочен към по-активното включване на студентите от всички специалности в МГУ „Св.Иван Рилски“ при извличането на термини от оригинални научни текстове на съответния език и идентифицирането на точния български еквивалент на термини от различните области - минно производство, компютърни технологии, геология, екология, електроенергетика и т.н.

Задачите, които проектът си постави, бяха следните:

- студентите да извлекат термини от подбрани тясно специализирани научни текстове за различните специалности;

- студентите, подпомагани от преподавателите, да се опитат да установят етимологията на съответния термин;

- студентите самостоятелно да намерят точния български еквивалент на извлечените термини съобразно контекста на съответния научен текст;

- студентите самостоятелно да изготвят списък с устойчиви словосъчетания, в които участват извлечените термини;

- въз основа на самостоятелната работа на студентите трябваше да бъде направено съпоставително изследване на трудностите, които обучаемите срещат при работа със специализирани текстове на съответните езици. В изследването трябваше да се направи опит за определяне на актуалните тенденции и степента на влияние на чуждата върху българската терминология.

До приключването на проекта извършихме следните *дейности*, планирани и в работната програма на проекта:

Най-напред, в рамките на около 2,5 седмици, през м. март и м. април 2017 г., преподавателите-участници в проекта подбраха технически текстове на английски, немски, френски, испански и руски език. Първоначалната идея на колектива беше на студентите да се дадат по два текста, по-лесен и по-труден, еднакви за всички изучавани езици в специалностите. Целта беше по този начин, определяйки наличните термини в двата текста, по-лесно да направим накрая съпоставителен анализ и чисто статистическа обработка на резултатите от студентската работа по езици и по нива на владееене на съответния език. Но взехме предвид факта, че процедурата по оценяване на предложенията за проекти беше продължителна, че вече бяхме навлезли почти във втората част на летния семестър и че до края на учебните дейности за академичната 2016/2017 г. оставаха броени седмици, а за студентите от IV курс спец. КТИД аудиторните занятия по английски език дори вече бяха приключили към момента на старта на проекта. Ето защо приехме, че няма да разполагаме с достатъчно време да уеднаквим двата работни текста. Последвалото решение беше най-правилното: всеки от преподавателите-участници в проекта самостоятелно да подбере текстове за групите си. Основните критерии за подбор бяха: актуалност на материалите и ниво на трудност на текстовете. Вторият критерий бе от съществено значение с оглед на диференцираното разпределение на студентите, изучаващи английски език, по нива на владееене на чуждия език, но също и в групите по останалите чужди езици, а така също и за студентите извън „потока“, обучавани по английски език в спец. КТИД и в спец. ГГИ, където студентите са в смесени групи, а не са разпределени по нива.

Активна съвместна работа със студенти реализирахме и при ЧЕО в „поток“ в трите факултета на МГУ (от м. IV.2017 г.), и при обучението извън „потока“ за специалностите КТИД и ГГИ (през м. V и VI.2017 г.). През

летния семестър на учебната 2016/2017 г. в работата по проекта се включиха 89 студенти, както следва от:

- групите по английски език, II ниво на изучаване:

○ от Минно-технологичния факултет (МТФ) - 8 студенти от спец. „Маркшайдерство и геодезия“ (МиГ);

○ от Геологопроучвателния факултет (ГПФ) - 6 студенти от спец. „Геология и проучване на минерални ресурси“ (ГПМЕР), от спец. „Сондиране, добив и транспорт на нефт и газ“ (СДТНГ), от спец. „Екология и опазване на околната среда“ (ЕООС) и от спец. „Биотехнологии“ (БТ);

○ от Минно-електромеханичния факултет (МЕМФ) - 5 студенти от спец. „Газова, горивна и пречиствателна техника и технологии“ (ГПТТ) и от спец. „Електроенергетика и електрообзавеждане“ (ЕЕЕО);

- групите по английски език, III ниво на изучаване:

○ от Минно-електромеханичния факултет (МЕМФ) - 5 студенти от спец. „Автоматика, информационна и управляваща техника“ (АИУТ) и от спец. „Електроенергетика и електрообзавеждане“ (ЕЕЕО);

○ от ГПФ - 9 студенти от спец. „Хидрогеология и инженерна геология“ (ХИГ), от спец. „Геология и проучване на минерални и енергийни ресурси“ (ГПМЕР), от спец. СДТНГ, от спец. „Приложна геофизика“ (ПГ), от спец. ЕООС и от спец. БТ;

- групите по немски език:

○ от МТФ - 7 студенти от спец. „Подземно строителство“ (ПС) и от спец. МиГ;

○ от МЕМФ - 3 студенти от спец. ЕЕЕО и АИУТ;

- групите по френски език :

○ от ГПФ - 1 студент от спец. СДТНГ;

○ от МТФ - 1 студент от спец. МиГ;

- групите по испански език :

○ от МТФ - 1 студент от спец. МиГ;

○ от МЕМФ - 2 студенти от спец. ЕЕЕО;

- групите по руски език:

○ от МЕМФ - 4 студенти;

○ от ГПФ - 7 студенти;

- групите извън „потока“, изучаващи английски език:

○ от МЕМФ - 27 студенти от спец. КТИД: 10 студенти от спец. КТИД I курс, от които: 3 студенти от групата с ниско ниво на владеене на английски език и 7 студенти от групата с високо ниво на владеене на английски език; 2 студенти от спец. КТИД II курс; 3 студенти от спец. КТИД

III курс; 12 студенти от спец. КТИД IV курс;

○ от ГПФ - 3 студенти от спец. ГГИ, от които: 1 студент от I курс; 2 студенти от II курс.

През зимния семестър на учебната 2017/2018 г. работата по проекта продължи, като се включиха само студенти, изучаващи английски език в „поток“ и извън „потока“, и студенти, изучаващи немски език. Общият им брой бе 14, както следва от:

- групите по английски език, II ниво на изучаване:

○ от ГПФ - 2 студенти от спец. „Хидроинженерна геология“ (ХИГ);

- групите по английски език, III и IV ниво на изучаване:

○ от МТФ - 5 студенти, изучаващи английски език в III ниво, от спец. МиГ и от спец. „Управление на ресурси и природни суровини“ (УРПС)

○ от ГПФ - 2 студенти, изучаващи английски език в IV ниво, от спец. ХИГ и от спец. СДТНГ;

- групите по немски език:

○ от ГПФ - 2 студенти от спец. „Приложна геофизика“ (ПГ) и от спец. „Геология и проучване на минерални и енергийни ресурси“ (ГПМЕР);

- групите извън „потока“, изучаващи английски език:

○ от МЕМФ - 3 студенти от спец. КТИД от които: 1 студент от II курс от групата с ниско ниво на владеене на английски език и 2 студенти IV курс;

Тъй като съгласно учебната програма през летния семестър на 2016/2017 г. и през зимния семестър на 2017/2018 г. в групите се изучава терминология на чужд език, свързана със специалностите, които се преподават в трите факултета, бяха избрани специализирани текстове, които са съобразени с нивото на студентите от групите. Изхождахме от гледна точка на това какъв набор от знания се очаква студентите от съответния курс да притежават по специалната дисциплина в този етап от следването си. Текстовете бяха подбрани съобразно следните критерии:

- сложност;

- брой на понятията;

- обем.

Студентите трябваше да извлекат термини от подбрани тясно специализирани научни текстове за различните специалности, да се опитат да установят етимологията на съответния термин, да намерят точния български еквивалент на извлечените термини съобразно контекста на съответния научен текст и да изготвят списък с устойчиви словосъчетания, в които участват извлечените термини.

Уточнен бе форматът за съхраняване на извлечените терминологични

данни: таблица, съдържаща информация за основните термини, дефинициите им, номинални и глаголни колокации с откритите термини, преводни еквиваленти, етимология. За да улесни работата на студентите, екипът на проекта подготви и предостави в електронен вариант на всеки участващ в проекта студент таблица с примерно анализиране на термин (на английски език, тъй като студентите, имащи предпочитания към този език, са най-много). Примерната таблица е приложена по-долу:

ТЕРМИН	ДЕФИНИЦИЯ	БЪЛГАРСКИ ТЕРМИН ЕКВИВАЛЕНТ	ЗНАЧЕНИЕ В ОБЩОПОТРЕ- БИМИЯ ЕЗИК	ПРОИЗВОДНИ ДУМИ	КОЛОКАЦИИ (СЪЧЕТАНИЕ С ГЛАГОЛ, ПРЕДЛОГ И Т.Н.)	ЕТИМОЛОГИЯ (ПРОИЗХОД)
oil	a naturally occurring, yellow-to-black liquid found in geological formations beneath the Earth's surface	нефт	олио	-	Noun collocations with "oil" - heavy light crude refined offshore engine, fuel, heating, lubricating, motor linseed, paraffin Verb collocations with "oil" - extract, obtain, produce drill for	word oil comes from Old French oile, from Latin oleum,[2] which in turn comes from the Greek <i>elaion</i> (elaion)

Някои от студентите предпочетоха да изпълнят задачата в час, докато други работиха вкъщи. Студентите самостоятелно изпълниха заданието, като имаха достъп до библиотека, терминологичен речник и речник по общ чужд език (книжно тяло или в електронен вариант) и електронни източници.

Анализирахме резултатите от работата на студентите в различните

групи. Без да омаловажаваме усилията на обучаемите при изпълнението на задачите, направихме общ анализ на резултатите от работата им и по отношение на срещаните затруднения при работа със специализиран технически текст. Заслужава да се отбележи големият брой на студентите от различните езикови групи, изявили желание да се включат в проекта и показали старание и усърдие при изпълнението на задачите - към момента на приключване на проекта обхванахме общо 103-ма бакалаври. За повечето от тях участието беше по желание, като само за завършващите специалността КТИД четвъртокурсници, явявящи се на изпит по английски език, задачата беше поставена като изпитен задължителен елемент, тъй като при стартирането на активна работа по проекта тяхната група вече беше завършила последния си, осми, семестър. Предлагаме общ анализ с примери на резултатите от самостоятелната работа на студентите със специализиран технически текст. Тъй като не е възможно да илюстрираме с текст и студентска разработка работата в групите по всички езици и във всички нива, тук прилагаме само по един пример за ниво или език или група (за студентите, изучаващи чужд език извън „потока“ в четири различни курса).

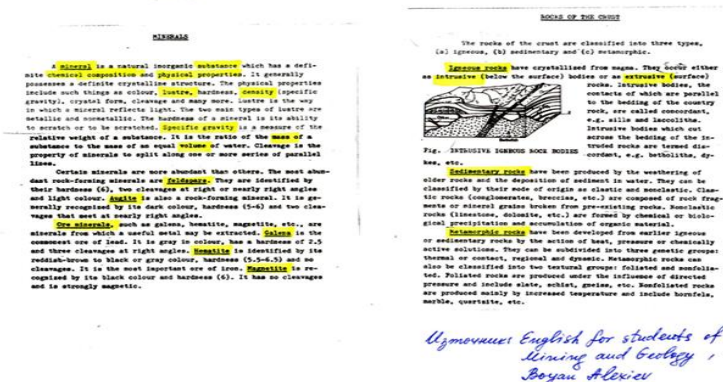
На студентите, изучаващи **английски език II ниво** в трите факултета бяха предложени оригинални текстове със средна към лека степен на трудност предвид нивото на обучаемите. Задачата беше да се запознаят със съответния текст и да открият в него думи, определяни като технически термини. Като цяло в текстовете в това ниво не се срещаха много термини, които да имат различно значение в техническия и общоупотребимия български език. В текстовете със средна трудност очакваните за разпознаване термини бяха 15 на брой, а в този с лека трудност очакваните за разпознаване термини бяха 5 (вж. фиг.1). Напр., на студентите от ГПФ, изучаващи английски език II ниво, бяха предложени текстове с терминология в областта на геологията (минерали и скали в земната кора). Студентите са се справили без проблеми с разпознаване на технически термини в непознат текст от областта на специалността, която изучават. Открили са тяхната дефиниция и превод на български език. Не са срещнали особени затруднения по отношение на установяването на етимологията на думата. Срещнали са затруднения при намирането и представянето на производни думи и съчетания на съответния термин с глаголи, предлози и т.н. Няколко от студентите с позадълбочени познания по английски език обаче са се справили с откриването на единични такива думи. През зимния семестър на

2017/2018 г. участниците в заданието от спец. ХИГ II курс имаха сравнително високо ниво на владеене на английски език и отношението им към задачата бе сериозно. Затова като цяло са се справили успешно и получените резултати са много добри. Те са успели да открият значителна част от очакваните термини, да посочат дефиниция на всеки термин, да дадат превод на термина на български език, да посочат производни думи и конкретни словосъчетания с глагол, предлог, прилагателно име, както и да изяснят произхода на всеки термин. На фиг.2 предлагаме един добър отговор на задачата от това ниво.

На студентите от МТФ бе предложен текст от сферата на геодезията и маркшайдерството. Всички студенти от групата са се справили със задачите да открият в текста думи, които са технически термини, да дадат определение на съответния термин на английски език и да преведат термина на български език. Преобладаващата част от студентите са се справили с установяване на етимологията на съответния термин. Студентите са срещнали затруднения по отношение намирането на производни думи и колокации на термина.

На студентите от МЕМФ бе предложен текст, свързан с темата за нефт и газ. Разпознали са част от техническите термини и повечето са се справили с дефинирането им и с превода им на български език. Повечето са срещнали затруднения с производните думи, колокациите и етимологията.

ГПФ

Фиг. 1. Текстовете по английски език за II ниво, ГПФ

ГМО II курс, илеч. Кат

В. Лазарова

ТЕРМИН	ДЕФИНИЦИЯ	БЪЛГАРСКИ ТЕРМИН ЭКВИВАЛЕНТ	ЗНАЧЕНИЕ В ОБЩОПОТРЕБИМИЯ ЕЗИК	ПРОИЗВОДНИ ДУМИ	КОЛОКАЦИИ (СЪЧЕТАНИЕ С ГЛАГОЛ, ПРЕДЛОГ И Т.Н.)	ЕТИМОЛОГИЯ (ПРОИЗХОД)
oil	a naturally occurring, yellow-to-black liquid found in geological formations beneath the Earth's surface	нефт	олио		Noun collocations with "oil" - heavy light crude refined offshore engine, fuel, heating, lubricating, motor linseed, paraffin Verb collocations with "oil" - extract, obtain, produce drill for	word oil comes from Old French oile, from Latin oleum, [2] which in turn comes from the Greek ἔλαιον (elaion)
hematite	a mineralized in colour. It is built from the ore of iron	хематит гематит	железен руда железен цитеник за руден материал	хемоглобин	Verbs - extract, obtain, produce, found	word comes from Greek colour of the fire.
Magnetite	mineral black in colour, strong magnetic, we can produce iron	магнетит гематит	минерал с магнетит магнетит	магнит magnet magnetism	Noun - magnet, black, iron, steel verb - extract, found, discover	from german magnet + ite
Augite	is of rock forming minerals with dark colour	авгит	авгит езици от древността звучи минерал	авгит	verbs - found, discover, discover, obtain, produce Noun - dark, small piece, rock, hardness	world comes from latin, aucto + ite precious rock
Mineral	natural inorganic substance with definite chemical composition	минерал	минерал-тема с кристални структури	mineralogy mineralogist	Noun - organic, liquid, is, blue, refined verb - found, discover, obtain, extract, destroy	world comes from Greek, minera, that mean small piece of rock

Feldspars	the most abundant rock forming mineral (KAlSi3O8)	фелдспат	Осмоловит серапорупитиу иликран	-	Noun - rock, minerals hard, heavy verb - build, found, extract	HD from German feld (see field) + spar
hardness	quality of being hard respects of this quality	твърдост	твърдост твърдост твърдост твърдост твърдост твърдост	hard harder, the harder	Noun - strength, hard, hard, mineral, test, verb - test, found, calculate	Middle English
structure	the way the composition of a rock is constructed with its parts	структура	структура структура структура структура структура структура	structure Structural geology microstructure	verb - describe, see, create noun - massive, strong, heavy, massive	Latin structurā equivalent to Structural
магма	molten material beneath or within the earth's crust	магма	магма магма магма магма магма магма	magmatic rocks igneous rocks magmatism	Noun - hot, red, verb.	Greek μάγμα x heated mass, solve equivalent to mag- cause of magellan.
igneous rock	rocks formed by the cooling of magma	магматични скали	магматични скали магматични скали магматични скали магматични скали магматични скали магматични скали	igneous	Noun - granite intrusive, extrusive verb - heat, discover found, extract	from Greek igneous - fire
Sedimentary rock	rocks produced by the weathering of older rocks	седиментни скали	седиментни скали седиментни скали седиментни скали седиментни скали седиментни скали седиментни скали	Sedimentology Sedimentogenesis sediment	Noun - verb - found, discover extract	Latin - sedimentum equivalent to sedi- mentum
Metamorphic rocks	developed from earlier rocks by the action of heat pressure or chemically	метаморфни скали	метаморфни скали метаморфни скали метаморфни скали метаморфни скали метаморфни скали метаморфни скали	metamorph nonmetamorphic metamorphic	Noun - hard, strong verb - discover, found	first recorded in 1810-20 meta + morphic

Фиг. 2. Таблица с термините по английски език за II ниво, ГПФ, спец. ХИГ, II курс

През летния семестър на 2016/2017 г. на студентите, изучаващи **английски език III ниво** в два факултета, бяха предложени оригинални текстове със средна към висока степен на трудност предвид нивото на обучаемите. За групата от МЕМФ подбраният текст бе с повече от 30 термина, пряко свързани с електрониката и електротехниката. Студентите от МЕМФ бяха с по-ниска степен на владеене на езика и по-несериозно отношение към учебния процес и петима от тях са идентифицирали между

2 и 4 термина от раздадения текст. Трудности са срещнали с попълването на данните в таблицата. Например, нито един от тях не е потърсил/открил етимологията на съответния термин, както и не е предложил колокации с тези термини. Затруднили са се и с идентифицирането на значенията в общоупотребимия език и терминологията, както и с посочването на производни думи. Представянето на дефинициите на съответния термин също е затруднило студентите.

За групата от ГПФ преподавателят подбра текст “Какво са минералите?“, в който фигурираха повече от 35 термина, пряко свързани с геоложката наука (вж. фиг.3). Студентите са се справили значително по-добре поради по-високата степен на владеене на езика и по-активната работа в час през семестъра. Идентифицирали са между 4 и 13 термина от раздадения текст. На фиг.4 предлагаме най-добрия отговор на задачата от това ниво.

Всички студенти са се затруднили с образуването на производни думи, някои от тях не са успели да намерят информация за етимологията на думата. Повечето студенти не са се постарали да открият дефиницията на съответния термин.

През зимния семестър на 2017/2018 г., в работата по проекта се включиха студенти от групите по английски език от МТФ и ГПФ. Групата от МТФ изучава английски език на III ниво, а групата от ГПФ е от най-високото, IV ниво. Макар и с по-ниска степен на владеене на езика, студентите от МТФ бяха с много активна и задълбочена работа по време на семестъра. Петимата студенти са идентифицирали между 5 и 12 термина от раздадения текст “Какво са минералите?“, в който фигурират повече от 35 термина. Затруднили са се с посочването на производни думи и етимологията на термините. Студентите от ГПФ са се справили добре поради по-високата степен на владеене на езика, но са се отнесли по-несериозно към задачата. Двамата студенти са идентифицирали единадесет термина от раздадения текст. Те са се затруднили с образуването на производни думи, единият от тях не е посочил информация за етимологията на думата.

За трите групите и в трите факултета от III ниво, както и в тази от IV ниво, прави впечатление, че студентите не са идентифицирали термини, които вече са изучавани в час, както и че в някои случаи са посочвали термини в множествено число, а не в основната им форма, единствено число.

На студентите, изучаващи **немски език** в I курс в два факултета - МТФ и МЕМФ - през летния семестър на 2016/2017 г. бяха предложени следните оригинални текстове: за студентите в „поток“ от МТФ специализираният текст е от сферата на минералогия и земна структура (*Das Baumaterial der Kruste. Die Minerale*) от христоматията на ст. пр. Мария Кетибова (вж. фиг.5), а текстът, по който работиха студентите от МЕМФ, е по темата „Електричество и как да го пестим“ (*Energiesparung*), взет от интернет сайт <https://de.wikipedia.org/wiki/Energieeinsparung>. Трина от участниците в проекта от МТФ успешно са попълнили първите 3 до 4 графи от таблицата. Останалите 4-ма студенти са попълвали данни във всички графи, но не навсякъде информацията е пълна. Анализът на резултатите от изследването показва както много добро владение на понятийния апарат, така и не толкова добро. Това се дължи на смесените групи в часовете по избираем чужд език „немски“, в които нивото на владение на съответния чужд език е различно сред студентите в „поток“. Резултатите от изследването сред студентите от МЕМФ са сходни по отношение на смесените постижения. Най-добрите резултати тук са представени от студента в специалност АИУТ.

През зимния семестър на 2017/2018 г., изследването продължи със студенти от „потока“ от II курс в ГПФ. Броят на студентите, взели участие в тази фаза на проекта, бе 2-ма, като единият бе от специалност „Приложна геофизика“ (ПГ), а другият бе от специалност „Геология и проучване на минерални и енергийни ресурси“ (ГПМЕР). И двамата участници успешно са попълнили първите 3 до 4 графи от таблицата (т.е. до графа „Производни думи“). В графи „Колокация“ и „Етимология“ е попълвал само единият студент, за когото немският език е матерен. На фиг.6 предлагаме неговия отговор на задачата като по-добрият от това ниво. Именно поради факта, че курсистите не са с еднакъв произход по отношение на чуждия език, се наблюдава различно владение на езика при двамата обучаеми. Анализът на резултатите от изследването отново показва и много добро, и не толкова добро владение на понятийния апарат. Това се дължи на смесените групи в часовете по избираем чужд език „немски“, в които и през този семестър нивото на знания по съответния чужд език варира сред студентите в „поток“.

WHAT ARE MINERALS?

Minerals are the foundation of industries ranging from construction to manufacturing to agriculture to technology and even cosmetics.

We Use Minerals Many Times Every Day!

Every person uses products made from minerals every day. The salt that we add to our food is the mineral halite. Antacid tablets are made from the mineral calcite. It takes many minerals to make something as simple as a wooden pencil. The "lead" is made from graphite and clay minerals, the brass band is made of copper and zinc, and the paint that colours it contains pigments and fillers made from a variety of minerals. A cell phone is made using dozens of different minerals that are sourced from mines throughout the world.

The cars that we drive, the roads that we travel, the buildings that we live in, and the fertilizers used to produce our food are all made using minerals.

What are Minerals?

To meet the definition of "mineral" used by most geologists, a substance must meet five requirements:

- naturally occurring
- inorganic
- solid
- definite chemical composition
- ordered internal structure

"Naturally occurring" means that people did not make it. Steel is not a mineral because it is an alloy produced by people. "Inorganic" means that the substance is not made by an organism. Wood and pearls are made by organisms and thus are not minerals. "Solid" means that it is not a liquid or a gas at standard temperature and pressure.

"Definite chemical composition" means that all occurrences of that mineral have a chemical composition that varies within a specific limited range. For example: the mineral halite (known as "rock salt" when it is mined) has a chemical composition of NaCl. It is made up of an equal number of atoms of sodium and chlorine.

"Ordered internal structure" means that the atoms in a mineral are arranged in a systematic and repeating pattern. Halite is composed of an equal ratio of sodium and chlorine atoms arranged in a cubic pattern.

The Word "Mineral"

The word "mineral" is used in many different ways. The definition given above is a formal definition preferred by geologists.

The word also has a nutritional meaning. It is used in reference to the many inorganic chemicals that organisms need to grow, repair tissue, metabolize, and carry out other body

processes. Mineral nutrients for the human body include: iron, calcium, copper, sulphur, phosphorus, magnesium and many others.

The word "mineral" is also used inconsistently in geology. In mining, anything obtained from the ground and used by man is considered to be a "mineral commodity" or a "mineral material." These include: crushed stone, which is a manufactured product made from crushed rocks; lime, which is a manufactured product made from limestone or marble (both composed of the mineral calcite); coal which is organic; oil and gas which are organic fluids; rocks such as granite that are mixtures of minerals; and, rocks such as obsidian which do not have a definite composition and ordered internal structure.

Mineral Commodities in Industry

The construction industry is the largest consumer of mineral commodities. Crushed stone is used for foundations, road base, concrete, and drainage. Sand and gravel are used in concrete and foundations. Clays are used to make cement, bricks, and tile. Iron ore is used to make reinforcing rods, steel beams, nails, and wire. Gypsum is used to make drywall. These are just a few of the many uses for these commodities in construction.

In agriculture, phosphate rock and potash are used to make fertilizer. Lime is used as an acid-neutralizing soil treatment. Mineral nutrients are added to animal feed.

The chemical industry uses large amounts of salt, lime, and soda ash. Large amounts of metals, clay, and mineral fillers/extenders are used in manufacturing.

Physical Properties of Minerals

There are approximately 4000 different minerals, and each of those minerals has a unique set of physical properties. These include: colour, streak, hardness, lustre, specific gravity, cleavage, fracture, magnetism, solubility, and many more. These physical properties are useful for identifying minerals. However, they are much more important in determining the potential industrial uses of the mineral. Let's consider a few examples.

The mineral talc, when ground into a powder, is perfectly suited for use as a foot powder. It is a soft, slippery powder so it will not cause abrasion. It has the ability to absorb moisture, oils, and odour. It adheres to the skin and produces an astringent effect - yet it washes off easily. No other mineral has a set of physical properties that are as suitable for this purpose.

The mineral halite, when crushed into small grains, is perfectly suited for flavouring food. It has a salty taste that most people find pleasing. It dissolves quickly and easily, allowing its flavour to spread through the food. It is soft, so if some does not dissolve it will not damage your teeth. No other mineral has physical properties that are better suited for this use.

The mineral gold is perfectly suited for use in jewellery. It can be easily shaped into a custom item of jewellery by a craftsman. It has a pleasing yellow colour that most people enjoy. It has a bright lustre that does not tarnish. Its high specific gravity gives it a nice "heft" that is preferred by most people over lighter metals. Other metals can be used to make jewellery, but these properties make gold an overwhelming favourite.

Фиг. 3. Текст по английски език за III ниво, ГПФ

Термин	Дефиниция	Български термин Еквивалент	Значение в общоупотре- бимия език	Производни думи	Колокация (съчетание с глагол, пред- лог и т.н.)	Произход
oil	A naturally occurring, yellow-to-black liquid found in geological formations beneath the Earth's surface	нефт	олио	-	Noun collocations with "oil" - heavy light crude refined offshore engine, fuel, heating, lubricating, motor linseed, paraffin. Verb collocations with "oil" - extract, obtain, produce drill for	The word oil comes from Old French oile, from Latin oleum, which in turn comes from the Greek ἔλαιον (elaion).
Halite	Commonly known as rock salt. A type of salt, the mineral form of sodium chloride (NaCl).	Халит	Каменна сол	Rock salt, common salt, mineral salt, native salt, salinity, salt, saltiness, sodium chloride, spice	Noun collocations with "halite" - crystals dissolution chlorides units anion salt. Verb collocations with "halite" - recrystallized grained included called contains occur.	From Ancient Greek ἅλας (háls, "salt"), + -ite.
Calcite	A carbonate mineral and the most stable polymorph of calcium carbonate (CaCO ₃). The Mohs scale of mineral hardness, based on scratch hardness comparison, defines value 3 as "calcite".	Калцит	-	Oriental alabaster, limestone, iceland spar, chalk, Mexican onyx, calcium carbonate, onyx marble	Noun collocations with "calcite" - geodes encrustation s crystals prisms poliarizer pyrite. Verb collocations with "calcite" - veining cements infilling gritted zoned grained admixed.	Calcite is derived from the German <i>Calcit</i> , a term coined in the 19th century from the Latin word for lime, <i>calx</i> (genitive calcis) with the suffix -ite used to name minerals. It is thus etymologically related to chalk.

Термин	Дефиниция	Български термин Еквивалент	Значение в общоупотре- бимия език	Производни думи	Колокация (съчетание с глагол, пред- лог и т.н.)	Произход
Graphite	Archaically referred to as plumbago, is a crystalline allotrope of carbon, a semimetal and a native element mineral. Graphite is the most stable form of carbon under standard conditions. Therefore, it is used in thermochemistry as the standard state for defining the heat of formation of carbon compounds.	Графит	-	Soot, coal, copy, replica, charcoal, coke, lead	Noun collocations with "graphite" - intercalation crucible s anodes moderator pencils furnace rods. Verb collocations with "graphite" - outgassed vaporazin g shafted impregnated preheated.	From German Graphit (A.G. Werner 1789), from Ancient Greek γράφω (gráphō, "I write").
Geology	<u>Earth science</u> concerned with the <u>solid Earth</u> , the <u>rocks</u> of which it is composed, and the processes by which they change over time. Geology can also refer generally to the study of the solid features of any <u>terrestrial planet</u>	Геология	Геология		geological, geologic, adjective geologically, adverb geologist, geologer, noun	from the Ancient Greek γ, gē, i.e. "earth" and -λογία, -logia, i.e. "study of, discourse"
Coal	a black or dark-brown combustible mineral substance consisting of carbonized vegetable matter, used as a fuel.	Въглища	Въглища		COAL + NOUN fire mine, pit mining, production merchant, miner company industry field, seam bucket, bunker, cellar, scuttle dust, gas	before 900; Middle English <i>cole</i> , Old English <i>col</i> ; cognate with Dutch <i>kool</i> , German <i>Kohle</i> , Old Norse <i>kol</i>

Фиг. 4. Таблица на Стефан Ангелов с термините по английски език за III ниво, ГПФ.

DAS BAUMATERIAL DER ERDE

Die Erdkruste ist aus Festkörpern aufgebaut, deren kleinste Einheit die Minerale sind.

Das jetzige Wissen über den Aufbau der Minerale ist seit dem 18. Jahrhundert allmählich erarbeitet worden. Die Hauptstapen waren dabei:

1. das Erkennen der geometrischen Gesetzmäßigkeiten der kubischen Kristallform auf Grund der Winkel, die die Kristallflächen miteinander bilden,
2. der Nachweis des atomaren Aufbaus und die Ermittlung der Gesetze der atomaren Anordnung und
3. die Aufklärung der Kräfte, die den Zusammenhalt der Atome im Kristallgitter herbeiführen.

Die Arbeiten der ersten Stufe bestimmen das 18. und 19. Jahrhundert, die der zweiten das 20. Jahrhundert. In der 3. Stufe - der Gegenwart - können wir bereits die Bindungsverhältnisse der Kristalle im allgemeinen klären. Das ist ein großer Fortschritt in der Erkenntnis der Gesetzmäßigkeiten.

DIE MINERALE

Im Normalzustand sind die Minerale und die feste Materie überhaupt kristallin. Inner einem Kristall verhalten wir Festkörper, deren atomare Bestandteile regelmäßig und sich periodisch wiederholen angeordnet sind. Unregelmäßige Anordnungen kommen nur sehr selten in einigen amorphen (gestaltlosen) Mineralen vor. Dem Ordnungsprinzip der Atome im kristallinen Zustand liegen in erster Linie ihre Anziehungskräfte untereinander zugrunde, die wir als Bindungskräfte bezeichnen. In zweiter Linie ist es der Raumbedarf der Atome selbst.

Die Bindungskräfte zwischen den Atomen sind in Atomen begründet, sie sind in den Beziehungen zwischen der Kernladung und den Schwingungen der Elektronenhülle zu suchen. Während die Kernladung und damit die Elektronenzahl ungeladener Atome fast jeden

ganzzahligen Wert bis 92 (Uran) und darüber annehmen kann, sind nur die Elektronenhüllen der Edelgase (mit 2, 10, 18, 36, 54 oder 86 Elektronen) als vollkommen annehmbar. Sämtliche Schalen ihrer Elektronenhüllen sind voll aufgefüllt und daher stabil. Alle übrigen Elemente haben unvollkommen gefüllte Schalen und neigen dazu, ihre Elektronenhülle in Richtung auf eine Edelgasanordnung zu verändern. Dabei entstehen auf verschiedene Weise Anziehungskräfte: die Abgabe und die Aufnahme von Elektronen (elektrostatische Anziehung - polare Bindung der Ionen), die Paarbildung von Elektronen benachbarter Atome (unpolare Bindung) und die Gemeinsamkeit von Elektronen vieler benachbarter Atome (metallische Bindung). Außerdem sind noch schwache Restkräfte zwischen den Molekülen vorhanden.

Den Bindungskräften steht die kinetische Energie der Atome in Form ihrer Wärmebewegung gegenüber. Wenn diese überwiegt, liegt die Materie in einer beweglichen Zustandsform als Gas oder Flüssigkeit vor. Jeder Stoff besitzt für die Übergänge zwischen den Aggregatzuständen eine andere Temperaturkala, die durch Druck und Konzentrationsverhältnisse modifiziert wird.

In festen Zustand überwiegen die Bindungskräfte, durch die die Atome an bestimmten Plätzen im kristallinen Festkörper fixiert werden. Trotzdem ist hier noch eine Wärmebewegung möglich, wenn auch nur in Form von Schwingungen um die Bahnlage der Atome oder innerhalb von Baugruppen mehrerer Atome, die sich im Kristall periodisch wiederholen. Diese Schwingungen hängen von Größe, Form und Bindung der Baugruppen ab. Sie sind der Ausgangspunkt für die moderne Untersuchungsmethode der Infrarotspektroskopie, die durch die Analyse dieser Schwingungen das Vorhandensein bestimmter Baugruppen nachzuweisen vermag.

Der Übergang in der festen Zustand geschieht in allgemeiner dadurch, daß sich Bausteine für Bausteine, entsprechend Bindungskräften und Größenverhältnissen, an einen geeigneten Platz anlagert. Dabei wird das Prinzip der Abstützung aller Bindungskräfte und möglicher weitestgehender Raumauffüllung streng eingehalten.

Der Vorgang der Kristallbildung ist bei einem Kristall mit polarer Bindung leicht zu übersehen. Durch abschließende Anlagerung von positiven und negativen Ionen wird jeweils ein bestimmter Energiebetrag freigesetzt. Diese Beträge sind für einzelne Lager auf

Фиг. 5. Текст по немски език за ГПФ

ТЕРМИН	ДЕФИНИЦИЯ	БЪЛГАРСКИ ТЕРМИН ЕКВИВАЛЕНТ	ЗНАЧЕНИЕ В ОБЩОПОТРЕБНИЯ ЕЗИК	ПРОИЗВОДНИ ДУМИ	КОЛОКАЦИИ (СЪЧЕТАНИЕ С ГЛАГОЛ, ПРЕДЛОГ И Т.Н.)	ЕТИМОЛОГИЯ (ПРОИХОД)
oil	a naturally occurring, yellow-to-black liquid found in geological formations beneath the Earth's surface	нефт	олио		Noun collocations with "oil" - heavy light crude refined offshore engine, fuel, heating, lubricating, motor linseed, paraffin Verb collocations with "oil" extract, obtain, produce drill for	word oil comes from Old French oile, from Latin oleum, [2] which in turn comes from the Greek ἔλαιον (elaion)
Mineral	ein festes Körperchen aus einem festen Stoff					
das Mineral	ein festes Körnchen aus einem festen Stoff besteht und in der Natur vorkommt	минерал	минерал		mineral - heftig - arm	
der Kristall	ausmolekulare Form eines Stoffes	кристал	кристал			

das

der

amorph ein Stoff
wird
gebildet
keine Kristallstruktur
bildet
z.B. Glas

das	EdelelpaS	Elemente aus dem Periodensystem aus der selben Gruppe. Zu dem Edelgasen. Zellen beispielsweise Helium, Neon, Argon, Xenon, Yperon Radium.	disozippen 2as	disozippen 2as				
das	Element	ein Element ist ein einzelnes Atom und verhält sich mit anderen durch die Ordnungsz. Z und e	ELEMENT	ELEMENT				
das	Molekül	eine Bindung von mehreren Atomen; zu mindestens 2	MOLEKUL	-"-				
der	Aggregatzustand	der Zustand eines Stoffes: flüssig, fest, gasförmig, gel	агрегатно состояние	-"-				
die	Erhitzung	mechanische mechanisch erzielte Wärme die sich durch eine Wellenlänge von λ <u>auszeichnet</u>	тёплота	-"-				
-	Infrarot	Licht mit einer Wellenlänge von 840 nm oder mehr	инфракрасно	-"-				
die	Spektroskopie	Mess Technik zur bestimmung identifizierung Identifizierung von Stoffen mittels Lichtabsorption und -emission	спектрометрия	-"-				
der	Keim	in der Mineralogie von Mineralen Kristallisation aus aus welchem ein klein Kristall oder Mineral zu wächst. allmähliche bestimmung im normalen Sprachgebrauch Pilze zur bestimmung Säugetieren bestimmung	зародок / кристалл	дактерул				

Фиг. 6. Таблица на Фабио Шейтанов (студ. II курс, спец. ГПМЕР) с термините по немски език за ГПФ

През летния семестър на 2016/2017 г. на студентите, изучаващи в „поток“ **френски или испански езици** в трите факултета, бяха предложени текстове с предварително избран еднакъв брой термини, които да бъдат разпознати.

При двамата студенти (от ГПФ и от МТФ), изучаващи **френски език**, от първоначално отбелязаните от преподавателя термини те са разпознали голяма част от тях. Също така са дали дефиниция на всеки един от разпознатите термини. За тях не е представлявало трудност да посочат значението на дадения термин в общоупотребимия език. Единият от студентите, изучаващ френски език в спец. СДТНГ, е успял да попълни и голяма част от етимологията на термините. Това се дължи на факта, че този студент не е начинаещ и изминалите два семестъра са му помогнали да затвърди и повиши знанията си по общоупотребим френски език, а и работата със специализирани текстове по време на втория семестър е спомогнала за по-лесното и цялостно справяне със задачите по текста. За жалост тази работа, макар и най-пълна информационно, не намира място в настоящия отчет поради изключителната нечетливост на написаното.

Тримата участника в проекта, изучаващи **испански език**, са разпознали голяма част от термините, дали са правилна дефиниция на всеки разпознат такъв и са посочили неговия български еквивалент. Един от студентите е дал дефинициите на български език, а останалите са ги написали на испански. За участниците в проекта не е представлявало трудност да посочат значението на думата и в общоупотребимия език. При някои от студентите е представлявало трудност да открият производни думи на дадения термин. Колокации не са дадени от нито един от участниците в проекта. Малка част от тях е успяла да се справи с последната графа от таблицата, в която трябваше да се посочи произхода на всеки намерен термин. В обобщение може да се каже, че участниците в проекта с испански или с френски езици успешно разпознават термини в текст от областта на специалността, която изучават.

Две групи студенти от различни специалности, които изучаваха в „поток“ **руски език** в МЕМФ и в ГПФ през летния семестър на 2016/2017 г., също откриваха термини в специализирана литература на руски език и определяха техните характеристики. Раздадени им бяха 2 текста с различна сложност заради различното ниво на владеене на руски език. Текстът от „Организация и ведение горно-спасательных работ в шахтах“ на Г. Г. Соболев бе по-лесен и бе предложен на групата от МЕМФ (вж. фиг.7). Термините, които следваше да намерят, бяха 20. На групата от

ГПФ бе предоставен по-сложен текст, по темата „Канализация“ с автор С. В. Яковлев, с 15 термина за разпознаване. И в двете групи всички студенти са представили идентични и по съдържание, и по оформление таблици. Открили са максималния брой термини и са дали едни и същи данни в клетките. Отдаваме го може би на сходството и родството на българския и руския език. Фиг.8 илюстрира една такава таблица. Най-високи резултати са постигнати при определяне на българския терминологичен еквивалент, а най-ниски - за значението в общоупотребимия език и етимологията. Сравнително добре са се справили студентите с даването на дефиниция и посочването на сродни думи. Като цяло получените резултати са много добри. При по-голяма част от отделните подзадачи верните отговори приближават максималния брой. Това показва значителен обем от знания по руски език и умения за прилагането им в ситуации, тясно свързани с професионалната подготовка.

Всички групи, изучаващи **английски език извън „потока“**, също бяха обхванати в проекта. Това са 5 групи от спец. КТИД от МЕМФ и 2 групи от спец. ГГИ от ГПФ. Предвид по-големия хорариум по английски език за двете специалности, обучението по терминология е много сериозно и задълбочено и започва още от втория семестър на I курс.

Групата от **I курс спец. КТИД** тази година за пръв път е разделена на две поднива, като и в двете подгрупи студентите-участници работиха по 3 компютърни текста с различна дължина, сложност и обем термини. Темите в текстовете за подгрупата от по-ниското ниво на владее на английски език бяха: „Компютърът в ежедневието“ (виж текста, приложен във фиг.9а), „Видове компютри“ и „Компоненти на компютъра“. На подгрупата от по-високото ниво на владее на английски език бяха зададени следните текстове: „Какво е компютърът? [1]“ (кратък вариант), „Какво е компютърът? [2]“ (разширен вариант) и „История на персоналния компютър“ (виж текста, приложен във фиг.10а). Двете групи нямаха никакви проблеми при намирането на дефиниции, превода на термини, даването на производни думи и колокации. Заслужава да отбележим, че всички дори бяха изчели набор от електронни източници, за да дадат обширни данни и за етимологията на откритите термини (виж приложените таблици с термини във фиг.9б – за групата с по-ниско ниво на владее на английски език и фиг.10б - за групата от по-високото ниво).

7. СРЕДСТВА ДЛЯ ОКАЗАНИЯ ПЕРВОЙ ДОВРАЧЕБНОЙ ПОМОЩИ, СОСТОЯЩИЕ НА ОСНАЩЕНИИ ВГСЧ

Для оказания первой доврачебной помощи пострадавшим непосредственно на месте несчастного случая на оснащении ВГСЧ находится специальная аппаратура:

автоматические аппараты искусственной вентиляции легких («Горноспасатель-5», «Горноспасатель-8», «Горноспасатель-10»); иммобилизирующие вакуумные носилки НИВ;

анальзон горноспасательный АГС-2;

набор шприц-тюбиков различного назначения, инструменты и приспособления, а также лекарственные средства.

Аппараты типа «Горноспасатель». Аппарат «Горноспасатель-8М» является автоматическим аппаратом, позволяющим производить искусственное дыхание, ингаляцию смеси кислорода с воздухом и аспирацию — отсасывание жидкости из верхних дыхательных путей. Показателями для применения аппарата «Горноспасатель-8М» являются:

расстройство дыхания, приводящее к недостаточному обмену воздуха в легких;

прекращение дыхания при наличии слабой сердечной деятельности;

отсутствие дыхания, сопровождающееся прекращением сердечной деятельности, т. е. клинической смертью.

Аппараты «Горноспасатель-8М» и «Горноспасатель-5» имеют массу 10—12 кг и поэтому удобны к применению в горных выработках. Эти аппараты нашли также широкое применение в реанимационной службе в ряде городов нашей страны. Аппарат «Горноспасатель-10» имеет массу 5 кг, может использоваться для проведения искусственного дыхания в непригодной для дыхания атмосфере (в сочетании с самоспасателями или рабочим и вспомогательным кислородными респираторами).

Иммобилизирующие вакуумные носилки НИВ служат для иммобилизации тела пострадавшего с тяжелыми травмами (переломами костей конечностей, таза, позвоночника), а также создания щадящих условий при эвакуации раненых с общей тяжелой травмой и обширными ожогами поверхности тела.

Анальзон горноспасательный АГС-2 предназначен для проведения обезболивания и самонаркоза метоксифлураном (пентран) при оказании помощи пострадавшим в шахте на этапах эвакуации при транспортировании их в лечебное учреждение и сложных болезненных перевозках в условиях больницы.

8. АППАРАТУРА ДЛЯ КОНТРОЛЯ СОСТАВА РУДИННОЙ АТМОСФЕРЫ ПРИ ВЕДЕНИИ ГОРНОСПАСАТЕЛЬНЫХ РАБОТ

Для определения состава рудинной атмосферы при авариях в шахтах в ВГСЧ применяется специальная аппаратура. Наиболее оперативно позволяет следить за изменением состава рудинной атмосферы в ходе ликвидации аварий (пожаров, взрывов, внезапных выбросов и др.) хроматографический газоанализатор типа «Полюс».

Аппарат «Полюс-2» определяет содержание в рудинной атмосфере следующих компонентов (% по объему):

кислорода 0—5; 0—25;

водорода 0—0,02; 0—10;

окиси углерода 0—2; 0—10;

углекислого газа 0—5; 0—25; 0—50;

метана 0—5; 0—25; 0—50;

азота 0—100.

Аппарат имеет массу 8 кг. Питание его на поверхности осуществляется от сети напряжением 220 В, в шахте оно автономное. Мощность аппарата 1 Вт.

При затян timer авариях на объекте рекомендуется разворачивать аварийную химическую лабораторию ВГСЧ и использовать всю имеющуюся аппаратуру для непрерывного исследования рудинной атмосферы, в том числе сверхточный аппарат типа «Сигма-СО», позволяющий следить за протеканием пожара на всех этапах работы по его тушению.

9. РАЗМЕЩЕНИЕ ГОРНОСПАСАТЕЛЬНЫХ АППАРАТУРЫ И ОБОРУДОВАНИЯ В ВГСЧ И ШАХТАХ

Оснащение, одинаковое для всех подразделений и частей (дыхательные аппараты, самоспасатели, медицинская аппаратура, вспомогательное оснащение, лабораторная аппаратура), размещается на транспортных средствах ВГСЧ, позволяющих немедленно по сигналу «тревога» выехать на объект.

Мощные средства для ликвидации аварий (средства водяного тушения пожаров, средства пенного и порошкового тушения пожаров, средства для инертзации среды для предотвращения взрывов горючих газов в смеси с воздухом, для проведения горных выработок в обрушенных породах и др.) могут быть сконцентрированы в одном специализированном подразделении или части или разбросаны по различным подразделениям и частям. Лучшим вариантом следует считать централизованное содержание мощных средств, и в тех случаях, когда обстоятельства позволяют (имеются помещения для хранения оборудования и материалов), рекомендуется сконцентрировать в одном месте все мощные средства борьбы с авариями. Эти средства смонтированы на автомобилях или тягачах и всегда готовы к выезду.

Фиг. 7. Текст по руски език за

Многие средства пожаротушения, имеющиеся в ВГСЧ, могут быть размещены и непосредственно на объектах. Так, в шахте весьма эффективными в применении могут быть мощные пенные огнетушители (ОС-200, ОП-500) и порошковые установки (УП-250, УП-500). Для тушения пожара может успешно использоваться установка «Вихрь».

В шахтах, на складе противопожарных материалов должны храниться запасы пенообразователя и огнетушительного порошка.

В распоряжении вспомогательных горноспасательных команд находится запас огнетушителей (пенных или порошковых).

Все вспомогательные горноспасательные команды оснащены кислородными респираторами, хранящимися на пунктах ВГК непосредственно в горных выработках. На угольных шахтах нашей страны хранится около 20 000 кислородных дыхательных аппаратов. Это почти в 2 раза больше, чем их состоит на оснащении ВГСЧ.

Содержание этих средств в шахтах в необходимых объемах и в исправном состоянии, хорошая подготовка персонала шахт к их использованию могут обеспечить ликвидацию многих аварий в начальной стадии.

МЕМФ

Идентични бяха показателите и на групата от **II курс от спец. КТИД**, която работи 5 текста по темите „Компютърни технологии“, „Операционни системи“, „Цифров пренос на данни“, „Програмни езици“ и „Програмиране на C++“. На това ниво на обучение по специализиран английски език участвалите в проекта студенти показаха старание и такава степен на познаване на терминологията, че представиха таблици по текстовете с дължина от 9 до 12 стр., забележителният обем на които не ни позволява да ги включим в този материал.

На студентите от **III курс** от специалността бяха дадени 6 текста от областта на цифрови данни, програмни езици, компютърни мрежи и мрежови топологии, компютърни вируси. Участниците са с много високо ниво на владеене на английски език, но отношението към задачата не беше на ниво и те са акцентирали само върху дефинирането и превода на термините, а в графата за етимологията на откритите термини двама от студентите са вписали информация.

Завършващите специалността **четвъртокурсници** работиха индивидуално по термини от 1 страница текст, избрана от тях измежду 30 прочетени за изпита по английски език. По този начин вероятността да се тиражират таблици с отговори бе сведена до минимум, още повече че всеки студент бе прочел различен текст. Обективността на извадката тук бе най-висока. Независимо дали имат повече или по-малко термини на страницата, студентите са ги разпознали и, с малки изключения, са попълнили всички клетки по таблицата. Единствено - и това е видно във всички компютърни групи - не правят разлика между значението на термина и значението на думата в общоупотребимия език. Причината може би е в това, че компютърът за тях е ежедневие и те възприемат компютърната лексика именно като ежедневна, а не като езикови термини.

По-разнообразни са постиженията в **спец. ГГИ**, където студентите са на много различно ниво на владееене на английския език. От групата от **I курс** в проекта се включи една студентка, чието ниво на владееене на общ английски е високо. Това явно я стимулира да работи усърдно и с голямо желание в модула по специализиран английски, който през 2016/2017 г. започна още през летния семестър. Тя е успяла да попълни всички графи в таблицата, като същата възлиза на 5 страници и е твърде обемиста за представяне в настоящия отчет. Студентите от групата от **II курс** работиха по текстове на геоложки теми: „Скалите на земната повърхност“, „Седименти от механичен произход“, „Изветряне на скалите“. Единият от студентите се справи с разпознаването на всички геоложки текстове и с намирането на пълен набор от информация за тях, като и представената таблица е в голям обем (9 страници), докато другият успя само да намери дефиниции и да даде преводни еквиваленти и колокации.

Термин	Дефиниция	Български термин еквивалент	Значение в общопотребимия език	Производни думи	Колокации (съчетание с глагол, предлог и т.н)	Етимология (Произход)
горноспасателной	Спасателные работы	Минно-спасителен		Горноспасател	Горноспасателна работа	Гора+спасать
шахта	рудник	Мина, рудник		шахтер	Буровая шахта	
оснащение	Совкупность технических средств	оборудване		оснащать	Вспомогательное оснащение	От гл. оснащать
авария	Повреждение, поломка детали	авария	Неуспех	Аварийность аварийный	Ликвидация аварий	Итал. - avaria-повреждение
тушение		гасене	Потушаване, успокояване, задушаване(готв.)	Паротушение, тушить	Тушение пожара, тушение огня	
выработка	Местодобычи полезных ископаемых	изработка	заработка	Выработать, работать	Подземная выработка	Древне русск. - орбота
вентиляция	Регулируемый воздухообмен в помещениях	вентилация		Вентилятор	Вентиляция легких	От франц. Ventilation-проветривание
ингаляция	Тод введения лекарственных средств на основе на вдыхание газа	инхалиране		Ингалятор	Естественная ингаляция, искусственная ингаляция	От лат. Inhalo-вдыхаю
аспирация	Отсасывание жидкости или воздуха	аспирация	Акустичен ефект, въздъване	Аспирационный		Лат. Aspiration-вдыхание
взрыв	Воспламенение, разрушение	взрив	внезапно случане на нещата дълбоко поемане на въздух	взрывной	Взрыв газа	От праслав.
выброс	Действие, выбрасывать то, что выброшено	Изхвърляне ; изтласкване	изхвърляне	Выбрасывание	Выбрасывание газа	От праслав.
напряжение	Силы, возникающие внутри объекта при его деформации	напрежение	Трудно общуване	Напряг, напрягаться	Внутреннее напряжение	От праслав.
тягач	Спацияльный автомобиль, трактор с сильной тягой	алекач	избягване	Тягота	Грузовой тягач	
пенообразователь		пенообразувател		пена		От пена+образовать
порошок	Масса измельченных, твердых веществ, сыпучая	Прах за гасене на пожари	Прах за пране	Порох, пороша	Порошок за тушения	От прасл. порох

Фиг. 8. Таблица по руски език за МЕМФ

1 Everyday uses of computers

Most machines are designed to do one job. Computers are different: they are general purpose machines. By changing the program instructions, computers can be used to process information in very different ways. For example, a *word processor* program allows the computer to process text, a *spreadsheet* program enables the computer to perform calculations, a *database* program is used for searching and sorting records, and a *browser* program is used for looking at pages on the Internet (the Internet is the connection of computers from different parts of the world). Computers are therefore used in almost every type of work and are found almost everywhere. Computer equipment is known as *hardware* and programs and data are called *software*.

A variety of devices can be attached to a computer. *Input devices* are used to enter data into the computer for processing. An input device called a *magnetic ink character reader (MICR)* is used to read characters printed using magnetic ink. Magnetic ink characters are commonly found on bank cheques.

An optical input device called a *barcode reader* uses the reflection of a light beam to read a sequence of printed parallel bars called a *barcode*. The bars are of different thickness, and each sequence of bars represents a different number according to a standard code. Barcode labels are used to code items. Each item can be identified by a computer, using a barcode reader to scan the labels. Barcodes are used in industry, shops, and supermarkets for stock control and to allow a computer to look up the price of items being purchased.

T
u
u
u
f
f
f

Фиг. 9а. Текст по английски език за спец. КТИД, I курс, ниско ниво

ТЕРМИН	ДЕФИНИЦИЯ	БЪЛГАРСКИ ТЕРМИН ЕКВИВАЛЕНТ	ЗНАЧЕНИЕ В ОБЩОПОТРЕБИМАЯ ЕЗИК	ПРОИЗВОДНИ ДУМИ	КОЛОКАЦИИ (СЪЧЕТАНИЕ С ГЛАГОЛ, ПРЕДЛОГ И Т.Н.)	ЕТИМОЛОГИЯ (ПРОИЗХОД)
computer	A device that can be instructed to carry out an arbitrary set of arithmetic or logical operations automatically.	компютър	-	-	Connection of computers; computer equipment; minicomputer; supercomputer; personal computer;	According to the Oxford English Dictionary, the first known use of the word "computer" was in 1613 in a book called The Yong Mans Gleanings by English writer Richard Braithwait.
process	To manipulate the data according to the program instruction	обработвам	-	Processing;	Process information; word processing;	The word process, an early 14th century French borrowing, has a regularly formed plural that adds -esto the singular. This plural, as in similar words like recesses and successes, has traditionally been pronounced
barcode	A sequence of vertical parallel lines used to give items a unique identification number/ to mark with a barcode	баркод	-	-	Barcode reader; barcode labels;	For the first time, a barcode was used to scan a safe box in 1974 at a supermarket in Ohio, USA.

ТЕРМИН	ДЕФИНИЦИЯ	БЪЛГАРСКИ ТЕРМИН ЕКВИВАЛЕНТ	ЗНАЧЕНИЕ В ОБЩОПОТРЕБИМИЯ ЕЗИК	ПРОИЗВОДНИ ДУМИ	КОЛОКАЦИИ (СЪЧЕТАНИЕ С ГЛАГОЛ, ПРЕДЛОГ И Т.Н.)	ЕТИМОЛОГИЯ (ПРОИЗХОД)
code	A program written in a computer language/ to write a program using a computer language	Код	-	-	To code; standard code;	c.1300, "systematic compilation of laws," from Old French code "system of laws, law-book", from Latin codex, earlier caudex "book, book of laws," literally "tree trunk," hence, book made up of wooden tablets covered with wax for writing. Meaning "cipher" is from 1808.
Data		Данни	-	-	Enter data; takes in data;	Plural of datum, from Latin datum "given," neuter past participle of dare "to give". Meaning "transmittable and storable computer information" first recorded 1946. Data processing is from 1954.
Compute		Изчислявам, пресмятам	-	Computer; computing;	Computing power;	From French computer, from Latin computare "to count, sum up, reckon together.
RAM	Random access memory- memory that can be read and written to by the processor	RAM оперативна памет	-	-	Type of RAM	Old English ramm "male sheep," also "battering ram" and the zodiac sign;

ТЕРМИН	ДЕФИНИЦИЯ	БЪЛГАРСКИ ТЕРМИН ЕКВИВАЛЕНТ	ЗНАЧЕНИЕ В ОБЩОПОТРЕБИМИЯ ЕЗИК	ПРОИЗВОДНИ ДУМИ	КОЛОКАЦИИ (СЪЧЕТАНИЕ С ГЛАГОЛ, ПРЕДЛОГ И Т.Н.)	ЕТИМОЛОГИЯ (ПРОИЗХОД)
ROM	Read-only memory	ROM	-	-	A CD-ROM	
Motherboard	The main electronic circuit board inside a computer that holds and connects together all the main electronic components	Дънна платка	-	-	Memory board;	The motherboard provides the connection between the processor and the other components through the busbars.
Memory	The part of a computer system that is used for storing programs and data	Памет	-	-	Memory board;	Mid-13c., "recollection (of someone or something); awareness, consciousness," also "fame, renown, reputation," from Anglo-French memorie
Power	A physical magnitude and represents the ratio of the energy transferred over a given interval of time to the magnitude of that interval.	Мощност	-	Powerful;	Powered computer; powered batteries;	from from Meaning "one who has power" is late 14c. Meaning "specific ability or capacity" is from early 15c. Meaning "a state or nation with regard to international authority or influence" [OED] is from 1726. Used for "a large number of" from 1660s. Meaning "energy available for work is from 1727.

ТЕРМИН	ДЕФИНИЦИЯ	БЪЛГАРСКИ ТЕРМИН ЕКВИВАЛЕНТ	ЗНАЧЕНИЕ В ОБЩОПОТРЕБИМА ЕЗИК	ПРОИЗВОДНИ ДУМИ	КОЛОКАЦИИ (СЪЧЕТАНИЕ С ГЛАГОЛ, ПРЕДЛОГ И Т.Н.)	ЕТИМОЛОГИЯ (ПРОИЗХОД)
						Sense of "electrical supply" is from 1896.
Program	A set of instructions written in a computer language that control the behaviour of a computer	Програма	-	-	Program instruction; browser program;	1630s, "public notice," from Late Latin programma "proclamation, edict," from Greek programma "a written public notice.

Фиг. 96. Таблица с термини към текста от фиг. 9а на Поля Цветкова, спец. КТИД I курс, ниско ниво

След реализирането на проекта *се постигнаха следните резултати:*

- подобриха се уменията на студентите за идентифициране на технически термини на чужд език и на съответните еквивалентни значения на български език;

- подобриха се комуникативните умения на обучаемите по писмена реч;

- разви се капацитетът им за работа с техническа литература и за работа със специализирани материали;

- предложихме на студентите чуждоезиково обучение, съответстващо на нуждите и интересите им и съобразено със съвременните тенденции в областта на образованието;

Ползите от работата по проекта за студентите-участници в проекта бяха следните:

- чрез участието в проекта студентите имаха възможност директно да участват в процеса по документиране на правилните български значения на технически термини на съответните езици;

- участващите в проекта студенти можаха да създадат терминологични банки, (включващи етимология на думите, синоними, антоними, съкращения, хипоними);

- по този начин студентите бяха насърчени да участват активно в учебния процес, а не да бъдат само пасивни слушатели;

- самостоятелната им изследователска работа допринесе и за по-устойчивото овладяване на техническата терминология.

In 1952, a major computing company took a decision to get out of the business of making mainframe computers. They believed that there was only a market for four mainframes in the whole world. That company was IBM. The following year they reversed their decision.

In 1980, IBM decided that there was a market for 250,000 PCs, so they set up a special team to develop the first IBM PC. It went on sale in 1981 and set a world-wide standard for IBM-compatibility which, over the next ten years, was only seriously challenged by one other company, Apple Computers. Since then, over seventy million PCs made by IBM and other manufacturers have been sold. Over this period, PCs have become commodity items. Since IBM made the design non-proprietary, anyone can make them.

The history of the multi-billion dollar PC industry has been one of mistakes. Xerox Corporation funded the initial research on personal computers in their Palo Alto laboratory in California. However, the company failed to capitalize on this work, and the ideas that they put together went into the operating system developed for Apple's computers. This was a graphical interface: using a mouse, the user clicks on icons which represent the function to be performed.

The first IBM PC was developed using existing available electrical components. With IBM's badge on the box it became the standard machine for large corporations to purchase. When IBM were looking for an operating system, they went initially to Digital Research, who were market leaders in command-based operating systems (these are operating systems in which the users type in commands to perform a function). When the collaboration between IBM and Digital Research failed, IBM turned to Bill Gates, then 25 years old, to write their operating system.

Bill Gates founded Microsoft on the basis of the development of MS/DOS, the initial operating system for the IBM PC. Digital Research have continued to develop their operating system, DR/DOS, and it is considered by many people to be a better product than Microsoft's. However, without an endorsement from IBM, it has become a minor player in the market. Novell, the leaders in PC networking, now own Digital Research, so things may change.

The original IBM PC had a minimum of 16K of memory, but this could be upgraded to 512K if necessary, and ran with a processor speed of 4.77MHz. Ten years later, in 1991, IBM were making PCs with 16Mb of memory, expandable to 64Mb, running with a processor speed of 33MHz. The cost of buying the hardware has come down considerably as the machines have become commodity items. Large companies are considering running major applications on PCs, something which, ten years ago, no one would have believed possible of a PC. In contrast, many computers in people's homes are just used to play computer games.

The widespread availability of computers has in all probability changed the world for ever. The microchip technology which made the PC possible has put chips not only into computers, but also into washing-machines and cars. Some books may never be published in paper form, but may only be made available as part of public databases. Networks of computers are already being used to make information available on a world-wide scale.

Фиг. 10а. Текст по английски език за спец. КТИД, I курс, високо ниво

ТЕРМИН	ДЕФИНИЦИЯ	БЪЛГАРСКИ ТЕРМИН ЕКВИВАЛЕНТ	ЗНАЧЕНИЕ В ОБЩО- УПОТРЕБИМНИЯ ЕЗИК	ПРОИЗВОДНИ ДУМИ	КОЛОКАЦИИ (СЪЧЕТАНИЕ С ГЛАГОЛ, ПРЕДЛОГ И Т.Н.)	ЕТИМОЛОГИЯ (ПРОИЗХОД)
oil	a naturally occurring, yellow-to-black liquid found in geological formations beneath the Earth's surface	нефт	олио	-	Noun collocations with "oil" - heavy light crude refined offshore engine, fuel, heating, lubricating, motor linseed, paraffin Verb collocations with "oil" - extract, obtain, produce drill for	word oil comes from Old French oile, from Latin oleum,[2] which in turn comes from the Greek ἔλαιον (elaion)
Mainframe computer	are computers used primarily by large organizations for critical applications and large data processing system	Високопроизводителен компютър; Мейнфрейм компютър ("big iron")			Noun collocations with "Mainframe computer" - ultra-fast fast reliable high availability longevity large expensive Verb collocations with Mainframe computer" - Identifies programming errors Corrects programming errors	"big iron" - as the hacker's dictionary the Jargon File defines it, "refers to large, expensive, ultra-fast computers.

ТЕРМИН	ДЕФИНИЦИЯ	БЪЛГАРСКИ ТЕРМИН ЕКВИВАЛЕНТ	ЗНАЧЕНИЕ В ОБЩО- УПОТРЕБИМИЯ ЕЗИК	ПРОИЗВОДНИ ДУМИ	КОЛОКАЦИИ (СЪЧЕТАНИЕ С ГЛАГОЛ, ПРЕДЛОГ И Т.Н.)	ЕТИМОЛОГИЯ (ПРОИЗХОД)
Compatibility	a state in which two things are able to exist or occur together without problems or conflict; the state in which a machine or a piece of electronic equipment performs the same tasks as another, often in the same way	Съвместимост	Съвместимост	compatible	perfect compatibility, technological compatibility	Word Compatibility comes from Medieval Latin "compatibilist" derivative of Late Latin compati
Non-proprietary	Not registered or protected as a trademark or brand name; generic; Unbranded, untrademarked	Непатентно; Непатентовано; правата за производство -то на което не принадлежат само на една фирма			Noun collocations with "Non-proprietary"- brand trademark	Word Non-proprietary comes from Latin proprietarius
Personal computer	A personal computer (PC) is a multi-purpose electronic computer whose size, capabilities, and price make it feasible for individual use.	Персонален компютър	компютър		Noun collocations with „ Personal computer“ - for audio for games for Databases Verb collocations: To build a PC, to assemble a PC, to design a PC, to create a PC	An early use of the term "personal computer" appeared in a November 3, 1962, New York Times article reporting John W. Mauchly's

ТЕРМИН	ДЕФИНИЦИЯ	БЪЛГАРСКИ ТЕРМИН ЕКВИВАЛЕНТ	ЗНАЧЕНИЕ В ОБЩО- УПОТРЕБИМНИЯ ЕЗИК	ПРОИЗВОДНИ ДУМИ	КОЛОКАЦИИ (СЪЧЕТАНИЕ С ГЛАГОЛ, ПРЕДЛОГ И Т.Н.)	ЕТИМОЛОГИЯ (ПРОИЗХОД)
Operating system	The low-level software that supports a computer's basic functions, such as scheduling tasks and controlling peripherals.	Операционна система			Noun collocations with „Operating system“ - core functions support Windows/Linux OS Verb collocations-tasking OS	The first operating system used for real work was GM-NAA I/O, produced in 1956 by General Motors' Research division
Graphical user interface, GUI	an interface between a user and a computer system that involves the use of a mouse, make choices with buttons, start programs by clicking icons	Графичен потребителски интерфейс			Noun collocations with „ Graphical user interface“- easy fast enjoyable engaging Tidy Verb collocations- handle use benefit	Graphical user interface was coined by Merzouga Wilberts in 1980
MS-DOS	an operating system for personal computers, originally developed by Microsoft for IBM computers.	MS-DOS; операционна системана на Microsoft		Microsoft Disk Operating System , disk operating system	Noun collocations with „ MS-DOS“ - trademark	
Computer network	Group of computer systems and other computer hardware devices that are connected to each other	Компютърна мрежа	мрежа		Noun collocations with „ Computer network“- access standard Devices Involved Connected to the network Verb collocations- change exchange build, create	In 1962, J.C.R. Licklider developed a working group he called the "Intergalactic Computer Network"

Фиг. 11 Таблица с термини към текста от фиг. 10а на Михаил Ал-Марий, спец. КТИД I курс, високо ниво

Като бъдещи ползи от участието на студентите в проекта можем да открием следните:

- самостоятелната работа на студентите ще способства също и за по-свободното ползване от тях на специализирани чужди текстове в процеса на по-нататъшното им обучение;

- в дългосрочен план придобитите и затвърдени от участниците-студенти умения и навици за самостоятелен терминологичен подбор, анализ, систематизация и употреба ще даде възможност и за по-добрата им професионална реализация в бъдеще.

Ползите от работата по проекта за преподавателите-участници в проекта бе съпоставянето на резултатите от работата на студентите в различните групи, изучаващи английски, френски, испански, немски и руски език, което им предостави възможност да идентифицират общи затруднения при техническия превод на различните езици.

При евентуална по-нататъшна работа по дейности, започнати в настоящия проект, в бъдеще би могло да се направи сравнително изследване с възможност да се разгледат и примери за влиянието на съответните чужди езици върху българската терминология в областта на минното дело и геологията, което би било от теоретическа и практическа полза и за преподавателите, и за студентите, участващи в проекта.

Със средства, планирани и отпуснати по проекта, закупихме: набор от общи и специализирани речници по немски, френски, испански и английски език; нови учебни помагала за обучение по немски език; допълнихме и бройката учебни помагала, използвани за обучението в трите нива по английски език в „потока“ във факултетите. Така закупените речници и помагала служат както за повишаване на квалификацията на преподавателите от катедрата, така и на студентите в модула по специализиран чужд език. Освен това предвидихме допълнителни бройки от някои от речниците за модула по специализиран чужд език, които да предоставим в библиотечния фонд на методическия кабинет за самостоятелна работа на студентите по изпълнение на домашни задания за реферирание в този модул (напр. „Английско-български политехнически речник“ на изд. „Техника“, „Немско-български политехнически речник“ на изд. „Техника“, „Кратък българско-английски политехнически речник“ на изд. „Техника“). Наличието на такива справочни помагала, които могат да се ползват в удобно за студентите време, значително ще подпомогне тяхната езикова и терминологична подготовка, а в личностен план ще подобри и организационните им умения.

Към 13.XI.2017 г. сме усвоили 100% от средствата по проекта, предвидени в план-сметката, както следва:

- По т.2 („Разходи за краткотрайни материални активи“), с 12 бр. фактури, между 13.X. и 9.XI.2017 г. сме усвоили цялата планирана сума от 1040,00 лв. за закупуването на: 6 бр. речници по немски език, 4 бр. речници по френски език, 2 бр. речници по испански език, 2 бр. речници по английски език, 12 бр. учебни помагала по немски език, 3 бр. учебни помагала по английски език.

- По т.6 („Разходи за такси за правоучастие“), по план възлизащи на 360,00 лв. за 6 (шест) заявени участия в 60-та Международна научна конференция „МГУ 2017“, сме усвоили цялата сума чрез вътрешно плащане към НИД на 6-те броя такси – с доклад от 03 юли 2017 г. Поради въведени нови изисквания за оформление на докладите за представяне на Научната сесия и променени правила в процедурата за изпращане на доклади в нейния ход (а именно: докладите да се предоставят преведени и на английски език), един от заявителите участие колеги от Хуманитарния департамент се отказа от правоучастие, две негови колежки не уведомиха, че няма да участват, а една колежка не бе допусната до правоучастие. Така броят на участниците се намали с двама, за които Ръководителят на проекта имаше информация, плюс с още двама, за които стана известно едва при провеждането на Научната конференция на 20.X.2017 г. Дори и за навременната информация, с която разполагаше ръководителят на проекта към м. юли 2017 г., план-сметката не можеше да бъде актуализирана. Т.е. вместо за четири известни към онзи момент такси за правоучастие на стойност 240,00 лв., пак бяха заплатени предвидените в план-сметката 360,00 лв. Поради това ръководителят на проекта реши да усвои поне една от свободните такси за правоучастие, като на Научната сесия, заедно с един от колегите-участници в работния екип, представи на вниманието на академичната общност Междинен отчет, за да я запознае с постиженията на екипа по проекта към момента.

- По т.4.2 („Разходи, свързани с публикуване на резултатите от изследванията“), по план възлизащи на 300,00 лв. за отпечатване на „Известия“, т. XVII/2017 г., сме усвоили цялата сума чрез вътрешно плащане към Издателска къща „Св. Ив. Рилски“ - МГУ-НИД с доклад от 03.11.2017 г. до Зам.-ректора по НИД и с протокол от ИК „Св. Ив. Рилски“ - МГУ-НИД от 08.11.2017 г. За изданието редакционната колегия е събрала 16 материала и в началото на идната седмица броят на списанието влиза за печат.

Прилагам копие от план-сметка.

МИННО-ГЕОЛОЖКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. ИВАН РИЛСКИ“ - СОФИЯ

ПЛАН-СМЕТКА

**ЗА ПРОЕКТ: ПОВИШАВАНЕ НА УМЕНИЯТА НА СТУДЕНТИТЕ ЗА РАБОТА
СЪС СПЕЦИАЛИЗИРАНИ НАУЧНИ ТЕКСТОВЕ
НА ЧУЖД ЕЗИК В МГУ „СВ. ИВАН РИЛСКИ“**

№ ХД 16/2017г

№	ВИДОВЕ РАЗХОДИ	ЛЕВА		
		Плани- рани	Отче- тени	
1.	Дълготрайни материални активи (апаратура, оборудване и др.), до 40 % от стойността на договора			
2.	Краткотрайни материални активи (инструменти, консумативи, горива, енергия и др.)	1040	1040	Учебна литература по платежни документи: 1. Ф-ра № 0000000138/13.10.2017г., ф-ма „Кутловица ИК 2017“ ЕООД - 70.00 лв. 2. Ф-ра № 37/14.10.2017г., ф-ма „ЯЛТА БУКС“ ЕООД - 40.00 лв. 3. Ф-ра № 0000052614/26.10.2017г., изд. „КЛЕТ България“ ООД - 327.17 лв. 4. Ф-ра № 1210000108/26.10.2017г., ф-ма „ХЕЛИКОН“ АД - 161.82 лв. 5. Ф-ра № 38/27.10.2017г., ф-ма „ЯЛТА БУКС“ ЕООД - 80.00 лв. 6. Ф-ра № 1210000109/27.10.2017г., ф-ма „ХЕЛИКОН“ АД - 106.20 лв. 7. Ф-ра № 0014005035/27.10.2017г., изд. „СИЕЛА НОРМА“ АД - 37.00 лв. 8. Ф-ра № 0000000066/29.10.2017г., ф-ма „АРДБЕГ“ ООД - 15.00 лв. 9. Ф-ра № 9100195163/02.11.2017г., ф-ма „ЕСПО ГРУП - ЕООД“ - 25.00 лв. 10. Ф-ра № 0000000067/02.11.2017г., ф-ма „АРДБЕГ“ ООД - 27.50 лв. 11. Ф-ра № 0000008551/02.11.2017г., изд. „Техника“ ООД - 23.20 лв. 12. Ф-ра № 0000007613/09.11.2017г., изд. „САН - ПРО“ ООД - 127.11 лв.
3.	Програмни продукти			
4.	Външни услуги в т.ч.			

4.1.	Заплащане на външни организации за извършване на анализи, изпитания, ремонт, поддръжка на апаратура и други (до 20 % от стойността на договора)			
4.2.	Разходи, свързани с публикуване на резултатите от изследванията	300	300	Отпечатване на „Известия“, т. XVII/2017 - вътрешно плащане към ИК „Св. Ив. Рилски“ - МГУ-НИД - Доклад от 03.11.2017 г. до Зам.-ректора по НИД и протокол от ИК „Св. Ив. Рилски“ - МГУ-НИД от 08.11.2017 г.
5.	Командировки (до 20 % от стойността на договора)			
6.	Такси за правоучастие	360	360	Вътрешно плащане към НИД на 6 бр. такси правоучастие - доклад от 03 юли 2017 г.
7.	Възнаграждения по извънтрудови правоотношения			
7.1.	Заплащане на външни технически изпълнители за извършване на помощни дейности, до 20% от стойността на договора			
7.2.	Заплащане на научни консултанти, които не са на щат в МГУ (до 20% от стойността на договора)			
7.3.	Заплащане на рецензенти на отчетите			
7.4.	Възнаграждения, съгл. чл.19, т. 2, (2) и т.3 от Наредбата			
ОБЩО		1700	1700	

13.XI.2017 г.

Ръководител на проекта: /п/
/ст. пр. Милена Първанова/

ЛИТЕРАТУРА

1. Първанова, М., М. Христова, В. Ангелова. Създаване на условия за приложение на съвременните методи на обучение по чужд език на студентите в МГУ „Св. Иван Рилски“, междинен отчет. - Известия на Хуманитарен департамент на МГУ, VIII, 2008. С., ИК „Св. Иван Рилски“ - 75-79.
2. Първанова, М., М. Христова, В. Ангелова. Създаване на условия за приложение на съвременните методи на обучение по чужд език на студентите в МГУ „Св. Иван Рилски“ - II етап. - Годишник на МГУ „Св. Иван Рилски“, 52, IV, Хуманитарни и стопански науки, 2009. С., ИК „Св. Иван Рилски“ - 155-160.
3. Първанова, М., М. Христова, В. Ангелова, Ц. Величкова. Чуждоезиковото обучение в МГУ „Св. Иван Рилски“. - Известия на Хуманитарния департамент на МГУ, X, 2010. С., ИК „Св. Иван Рилски“ - 96-106.
4. Първанова, М., М. Христова, В. Ангелова, М. Папазова, Ц. Величкова, В. Паничкова. Интерактивни методи за подпомагане на чуждоезиковото обучение в МГУ „Св. Иван Рилски“ - Известия на Хуманитарния департамент на МГУ, XI, 2011. С., ИК „Св. Иван Рилски“ - 62-80.
5. Първанова, М., В. Паничкова, М. Папазова, М. Христова. Разработване, апробиране и използване на нови учебни материали при обучението по специализиран чужд език в МГУ „Св. Иван Рилски“ - Годишник на МГУ „Св. Иван Рилски“, 57, IV, 2014. С., ИК „Св. Иван Рилски“ - 97-103.
6. Purvanova, M., M. Hristova, V. Panichkova, Ts. Vukadinova, E. Balacheva, E. Davcheva. Enhancing Students' Skills to Work with Texts in FLT for Special Purposes at the University of Mining and Geology "St. Ivan Rilski" - Work Done to Date - Journal of Mining and Geological Sciences, Vol. 60, Part IV: Humanitarian Sciences and Economics, 2017. Sofia, Publishing House "St. Ivan Rilski" - 62-67. (Първанова, М., М. Христова, В. Паничкова, Цв. Вукадинова, Е. Балачева, Е. Давчева. Повишаване на уменията на студентите за работа със специализирани научни текстове на чужд език в МГУ „Св. Иван Рилски“ - постигнатото към момента, Списание за минно-геоложки науки, 60, IV, 2017. С., ИК „Св. Иван Рилски“ - 62-67).

За отпечатването на пълния тираж на списанието „Известия“ тази година бяха необходими още 20 бройки на стойност 136 лв. и парите за тях се поеха лично от главния редактор на този брой на изданието, ст. пр. Милена Първанова.

ИНЖЕНЕРНОТО ОБУЧЕНИЕ ВЪВ ВИСШИТЕ ТЕХНИЧЕСКИ УЧИЛИЩА. НОВИ УЧЕБНИ ПЛАНОВЕ И УЧЕБНИЦИ ПО НЕМСКИ ЕЗИК ЗА СТУДЕНТИТЕ НА МГУ „СВ. ИВАН РИЛСКИ“

Цветелина Вукадинова⁵

Чуждоезиковото обучение в България следва наложените европейски тенденции. Преподавателите се стремят да създадат на учащите се стабилна чуждоезикова база за бъдещата им професионална реализация като специалисти, които умело да си служат с чужди езици в служебните ангажменти, а чуждоезиковата компетентност е неделима част от професионалните умения. Инженерът конструира и използва технологична екипировка, изготвя документация като инструкции, операционни схеми и ръководства за работа. В технологична среда той носи отговорност за спазване на действащите задължителни стандарти при конструиране на машини. Инженерът води комуникация в устна и писмена реч, чете, разработва техническа документация, извършва технически разчети и изчисления за разработените нови процеси и технологии, машини и детайли. Всичко това изисква добро владение на общоупотребим и технически чужд език. Владенето на чужд език в инженерната практика е основа за опериране със знания и работа в многоезична среда. За развитието на *добра система* от знания и умения е от първостепенно значение бъдещият инженер да борави правилно с научната терминология - както на родния, така и на чужд език. Ето защо в обучението следва да се търсят ефективни подходи за формирането на понятийния апарат на роден и чужд език, върху които се развива цялата научна и професионална компетентност.

Все по-често се използва понятието „многоезичие“. Езиковото обучение има нова цел – мултилингвизъм, или „плуралингвистична компетентност“ (Павлина Стефанова), която представлява сложна, многоезична компетентност. Тя има връзка със способността на отделния обучаем да използва компетентностите си по роден език, както и знанията и уменията по следващия език за учене и ползване на други езици. Методиката среща

⁵ Старши преподавател по немски език в кат. „Чужди езици“ при ДЧЕС, МГУ „Св. Ив. Рилски“

като главен проблем този за съдържанието на обучението – какво трябва да се учи, за да бъдат постигнати наべлязаните цели при дадените условия на обучение. В днешно време ставаме свидетели на все по-завишени изисквания както към набора, така и към нивото на владените езици. Все още няма компромисен вариант за справяне с несъответствието между нарастващи потребности и действителни условия на обучение.

Споделяйки опита на свои колеги от ХТМУ и МГУ, които вече са провели изследвания в областта на изучаване на език за специални цели, проведех свои анкети сред студенти през учебните 2015/2016 и 2016/2017 година.

За първото изследване⁶ е направен контент анализ съвместно с преподавател по фундаменталната дисциплина „Машинознание и техническо чертане“ за определяне на основни понятия. На тази база е съставен тест по английски език, включващ понятия, които са ключови за комуникации в професионална среда. Тестът съдържа въпроси с изборен вариант, свързване на картинка с термин, свързване на термин със съответното му определение, попълване на липсващи думи в свързан текст, както и един отворен въпрос, изискващ индивидуален отговор от всеки един студент.

Получените резултати показват затруднения, които могат да се обобщят в следните групи:

- Студентите имат ниско средно ниво на владееие на чужд език на входа на инженерното образование и това затруднява работата със специализирани текстове.

- За голяма част от студентите знанията по „Машинознание и техническо чертане“ на български език са недостатъчни и това се отнася и за други фундаментални дисциплини в I-ви курс. Това се оказва бариера при работа с технически текст на чужд език.

- Изучаването на чужд език паралелно с първите фундаментални дисциплини води до разминаване във въвеждането на базови научни понятия.

Второто изследване⁷ е проведено със студенти от I и II курс от геологопроучвателния факултет на Минно-геоложки университет „Св.

⁶ Участие с постер в XII постерна сесия на ХТМУ през май 2015

⁷ Участие с постер в XIII постерна сесия на ХТМУ през май 2016

Иван Рилски“. За целта е приложен нов модел за работа с текст в три етапа. В първия студентите създават научен текст на български език по дадена тема с достъпна за тях терминология. Във втория етап те работят над научен текст на чужд език – по темата от част 1 на експеримента. В третата част чрез специализиран контролен въпросник предоставят данни/обратна връзка за обема и нивото на преработената информация от текста. Компонентите на това изследване целят да покажат до каква степен обучаемите са в състояние да надграждат знанията си на български с терминология и литература на чужд език. Получените резултати показват известни затруднения при работа с чуждоезикова терминология, които се дължат на разминаване при въвеждането на базови научни понятия по специализиращи дисциплини и по чужд език.

Резултатите от тези анкети, както и личният ми преподавателски опит, показват, че два семестъра за изучаване на чужд език са недостатъчни.

През изминалата учебна година ръководството на МГУ „Св. Иван Рилски“ предприе дългоочаквана и приветствана от преподаватели и студенти промяна в учебните програми по чужд език на два от факултетите – МЕМФ и ГПФ. Взето бе решение от новата учебна 2017/2018 година студентите да изучават чужд език в продължение на три, вместо досегашните два, семестъра. Това означава уеднаквяване на програмите на гореспоменатите факултети с тези на МТФ.

Така хорариумът по чужд език за студентите вече възлиза на 126 учебни часа, предвидени за упражнения, вместо досегашните 80 за МЕМФ. За студентите от ГПФ промяната в хорариума не е така драстична – при тях натовареността се променя с допълнителни 14 часа. В ГПФ има съществена промяна, която засяга организацията на учебните часове. Досегашните 112 часа бяха разпределени в два семестъра от по 4 учебни часа седмично в блок. Подобна натовареност се потвърди като не особено удачна за студентите. С промените следва учебният материал да се разпредели в три семестъра от по три часа. Това е добро решение, защото по-малкият брой часове в блок – базирано на опита ми със студенти от МТФ – се утвърди като по-ефективен за работата на обучаемите.

Паралелно с тази промяна ще бъдат подменени и учебниците по немски език. За целта е избран Berliner Platz 1 Neu на издателство Klett, който е съобразен с нивото на обучаемите, избиращи немски език. Студентите ще използват този учебник през първите два семестъра на обучението си. Това са главно неистински начинаещи с набор от знания от

средното си образование, които в началото на курса ги опресняват, а с напредване на лекционния курс ги надграждат. Третият семестър е предвиден за запознаване с научна терминология и превод на технически текст. Студентите могат да разчитат на двете помагала на ст.пр. Мария Кетибова – „Учебник по немски език за студентите на МГУ „Св. Иван Рилски“, както и на „Христоматия по немски език за студентите от МЕМФ, МТФ И ГПФ“. Също така подбирам текстове от най-новите научни издания с търсената тематика за превод. Обучението по чужд език се извършва в „поток“ и темите по специализиран немски са съобразени с различните специалности в „потока“. Така студентите имат възможност да работят с текстове извън тяхната специалност, което разширява и обогатява техните знания.

За трите семестъра обучение по немски език тематичното разпределение в учебното време е на база компетентностите като очаквани резултати, които ще са необходими за по-нататъшно надграждане на знания. Досегашните учебни програми бяха променени по начин, който позволява на по-трудни за студентите теми да се отдели повече време и да бъдат задълбочени. Тук представям една концепция за усъвършенстване на курсовете по немски език в инженерните специалности. Залагайки по-голям хорариум в обучението и нови учебници по чужд език, обучаемите ще получат необходимите знания, които ще им позволят да участват в програми за обмен (напр. Еразъм), да бъдат конкурентоспособни на пазара на труда, както и добри професионалисти в своята област.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА:

1. Стефанова, П.: Езикоусвояване и контекст на учене на чужд език. Научен електронен архив на НБУ. Юни 2010. <http://eprints.nbu.bg/384/> (последно влизане на 23.10.2017/14:09).
2. S. Terzieva, Ts. Dilkova, J. Angelova. 2016, English language learning strategies of students in University of Chemical Technology and Metallurgy. Science, Engineering and Education, 1. 153-159.
3. Първанова, М., Христова, М., Ангелова, В., Величкова, Цв. Чуждоезиковото обучение в МГУ „Св. Иван Рилски“. Известия на Хуманитарния департамент на МГУ „Св. Иван Рилски“. Том X. София 2010.

ИЗУЧАВАНЕТО НА АНГЛИЙСКИ КАКТО МАЙЧИН ЕЗИК

Маргарита Папазова¹

Като учител и преподавател с многогодишен опит, обучавала стотици ученици и студенти на различни възрасти и с различни способности, винаги съм се удивявала, когато попадна на учащи с брилянтен английски, чиято лекота в усвояване на чуждия език е смайваща. Такива ученици или студенти обикновено имат и много добри граматически познания, така че не съм откривала никакво противоречие. Напоследък, обаче, се натъквам все повече на студенти с отличен английски, чиито граматически познания са почти нулеви. Естествено, това повдига въпроса как се извършва този процес. Опитвала съм се да разбера и съм разговаряла със студенти и ученици. Отговорът винаги е бил един и същ: като гледат телевизионни канали на английски, напр. „Cartoon network“, „Дискавъри“, „Анимал планет“ и др., и като играят видео и компютърни игри.

Попадането ми за пореден път на такъв студент в МГУ ме наведе на идеята да се задълбоча в проблема и да споделя наблюденията си в тази кратка статия.

Какво научих от разговорите си с него? Знанията му по английски са на високо ниво и го говори невероятно гладко. Освен това, има добри технически познания поради факта, че е завършил Професионалната гимназия по прецизна техника и оптика „М.В. Ломоносов“, и няма никакъв проблем да опише или обясни един технически процес на английски. Невероятно, но няма никакви осъзнати граматически познания макар, че рядко прави граматически грешки. Любопитно ми беше да узная как е добил това високо ниво на английски и ето какво ми каза той. Като дете започнал да гледа телевизионни канали на английски език: „Дискавъри“, който намирал за много увлекателен, както и „Cartoon network“, който според мен е по-вероятният канал, привличащ деца. Освен това, бил запален по видео и компютърни игри. Сподели, че рядко или почти никога не е гледал субтитрите, когато е гледал филми, а по-скоро е разбирал нещата, правейки асоциации. Когато играел игри, учел нещата по метода проба-грешка. Например, следвал дадена команда, която, ако изпълнел правилно, научавал съответната дума, израз или цяло изречение.

¹ Старши преподавател по английски език в кат. „Чужди езици“ при ДЧЕС, МГУ „Св. Ив. Рилски“

Както вече казах, този мой студент не е първият и единствен случай на млад човек с брилянтен английски, който той е научил малко или много както е научил майчиния си език. Какво се изисква, за да се научи един чужд език по този начин? **Означава ли, че граматиката не е съществена и учителите/преподавателите трябва да преосмислят методите си на преподаване на чужд език?**

Но да се върна на конкретната история: забелязвах, че въпросният младеж, който винаги беше пръв в класната стая и ме чакаше, никога не стоеше без занимание. Все се занимаваше с нещо: или си гледаше в мобилния телефон, което не е необичайна гледка, или по-скоро си рисуваше или пишеше в тетрадката си, или - забележете! - четеше книга. Не често срещана гледка в наше време, когато всички обикновено са залепени за мониторите на телефоните си! Така че, това отговаря на първия въпрос по-горе, или поне донякъде. Това обикновено са много интелигентни, силно мотивирани и отворени към света млади хора, чието любопитство и любознателност са изумителни.

Той каза, че никога не е имал нужда от граматика. На въпроса ми как се е справял в училище отговори, че учителката му по английски гледала на него като на изключителен случай и все му давала тестове, за да се увери, че няма нещо нередно в неговото отлично представяне. На всички тестове се справял с отличен.

Очевидно той има изключителен талант и дарба за изучаване на езици, които съзнателно е използвал за постигане на чудесни резултати. Всъщност, според думите му, като дете никога не си е поставял за цел, поне в началото, да овладява английски. Онова, което го е тласкало и водило по пътя на научаване на английски, са били неговото любопитство, жаждата му, интересът му да учи за света (от канал „Дискавъръ“). Значи, че овладяването на езика е станало като вторична печалба! *Английският е бил инструментът, който той е използвал, докато е правел нещата, които в действителност са го вълнували.*

Съществуват многобройни изследвания на лингвисти, например Стивън Крашън и неговата *Теория за усвояване на втори език*, опитвали се да докажат, че имплицитното (неосъзнато) учене се случва, когато учащите са изложени на втория език. Какво всъщност е имплицитно учене? Лингвистите правят разграничение между имплицитно и експлицитно учене и овладяване (или придобиване). Имплицитно учене е, когато изучаващите чужд език прихващат езикови знания (думи, изрази и т.н) и те стават част от техния езиков запас, без да осъзнават тяхната

граматика, т.е подлежащите им граматически правила. Експлицитно учене е, когато учещите са нарочно изложени на втория език с цел осъзнаване на граматическите правила. Няма гаранция, обаче, че разбирането на граматическото правило води до правилното му прилагане. Овлабяването е естествено следствие на имплицитното (неосъзнато) учене. Учещият е овладял дадена езикова единица, когато тя е станала неотменна част от езиковия запас на неговия чужд език.

Ето това е, което демонстрират някои мои студенти. Друг е въпросът колко време е необходимо, за да се достигне състоянието на овладяване. Какви са предпоставките за неговото осъществяване? Честота на излагане на чуждия език; последователност; способностите на съответния учащ се като езикова дарба; тяхното светоусещане, мотивация и тяхното природно любопитство. Може ли всеки да постигне подобно овладяване на чуждия език?

Това описание поставя още един въпрос – как можем ние, учители и преподаватели, да създаваме повече ситуации за имплицитно усвояване и като резултат да се постига овладяване?

Вместо да предлагам идеи по горния въпрос, предпочитам да оставя на всеки един колега да помисли за свои такива. Бих искала, обаче, да предложа няколко от идеите на Стивън Крашън, които, вярвам, ще са от безценна полза:

„Овлабяването на езика не изисква обстойно преднамерено използване на граматически правила и не изисква досадни упражнения.“

„Овлабяването изисква смислено общуване на целевия език – естествена комуникация – в която говорещите не се интересуват от формата на това, което казват, а от посланието, което изпращат и разбират.“

„...разбираемият език (нашият принос) е съществена и необходима съставка за овладяване на езика.“

„Ето защо, най-добрите методи са онези, които доставят „разбираем език“ в ситуации с нисък стрес, съдържащи послания, които студентите наистина искат да чуят. Тези методи не насилват ранно говорене на втория език, а разрешават на студентите да говорят, когато са „готови“, признавайки, че напредъкът идва от доставянето на комуникативен и разбираем материал, а не от налагането и поправянето на това, което те казват.“

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА:

1. Stephen Krashen's Theory of Second Language Acquisition:
<http://www.sk.com.br/sk-krash-english.html>.
2. Introduction: Implicit and explicit learning of language:
http://eprints.lancs.ac.uk/71975/1/Rebuschat_volume_intro_in_press_libre.pdf
3. Implicit Learning: <http://www.wjh.harvard.edu/~pal/pdfs/pdfs/seger94.pdf>.

МОЕТО ЕРАЗЪМ ПРИКЛЮЧЕНИЕ

Ива Митева¹

Всеки млад и непокорен човек, нетърпелив за знания и нови светове, трудно би се въздържал да не пътува. Пътувайки, човек може да натрупа база за сравнение, да установи дали и къде е щастлив, кое го прави щастлив, както и да намери предела на своите възможности.

Като всяко начало, винаги има безброй трудности. За мен най-трудното беше пътуването. Отивах на ново и непознато място, без да зная какво да очаквам, не знаех как ще ме посрещнат и какво ще се случва с мен през следващите няколко месеца. Но в момента, в който пристигнах в университета, всичко се подреди. Имаше човек по посрещането на Еразъм студенти, който ме очакваше. Запозна ме с хората от университета и ме настана в общежитието. То предлагаше закуска, обяд и вечеря, което беше чудесна възможност за опознаване на испанската кухня, както и същността на испанския бит и култура. На следващия ден отидох при същия човек и той ми даде учебна програма, разведе ме

MY ERASMUS ADVENTURE

Iva Miteva

It will be hard to stop a young and rebellious person, desiring for knowledge and new worlds, from travelling. By travelling, a person can see the difference, define where and what makes them happy, and find their limits.

Every new beginning is accompanied by uncountable difficulties. For me, the hardest part was the travelling to the destination. I was going to a whole new place, not knowing what to expect, not knowing how I would be accepted or what would happen with me in the next few months. But the moment when I arrived at the university, everything turned fine. There was a person responsible for the arriving Erasmus students. He welcomed me with pleasure and hosted me in the university campus. The campus offered breakfast, lunch and dinner which was the perfect opportunity to get acquainted with the taste of the Spanish cuisine and the essence of the Spanish people. On the next day, I went to the same person and he

¹ Студент IV к., спец. ЕЕЕО, МГУ „Св. Иван Рилски“

из университета и ме представи на всички преподаватели в програмата. Съдействаше ми за всяко нещо, от което имах нужда, дори и повече, с което стресът от новата обстановка беше по-лесно преодолим. Повечето преподаватели провеждаха своите часове на английски език и се уверяваха, че всеки от студентите е разбрал лекцията. За мен беше голямо учудване колко усилия и старания влагат самите преподаватели, за да осигуряват лекции, практики и допълнителни материали на испански и английски език. Те полагаха огромни усилия и изискваха същото от всеки един студент. Винаги имаше допълнителна работа, която в повечето случаи беше да опишем провеждането на упражненията и практиката, или да изготвим презентация или резюме на теми в допълнение на лекциите. Атмосферата между преподавател и студент бе изключително приятелска и всяко нещо, с което се заемехме, не го чувствахме като задължение. Пожелах да направя допълнителен проект, извън учебния план, и преподавателите, с които работех, с радост ми помагаша и положили толкова много допълнителни усилия. С всеки студент, който има желание за развитие, се работи индивидуално. За тази приятелска

gave me the learning schedule, showed me the university and made arrangements with all the professors on my schedule. He helped me with everything, even more than I needed, which decreased the stress from the new environment. Most of the professors delivered their lectures in English and made sure that every student understood the lecture. It was really surprising for me how many efforts the professors made to provide lectures, practices, and additional materials in the English and Spanish languages. They made huge efforts but they required the same from every student. Every time they assigned homeworks, wanted us to describe the practice, or to make a presentation or summary on a topic, additional to the lesson. I wanted to make an additional project and the professors that I worked with helped me with pleasure and diligence. Every student who desired to learn more was worked with individually. The attitude between professor and student was especially friendly and everything that you learnt was not done as an obligation. This friendly atmosphere was facilitated by the common activities which were accessible for everybody. Every month there was an expedition organised for professors and students to some of the nearest mountain locations. At the end of every academic year the professors

атмосфера помагат общите занимания, които всеки може да посети. Всеки месец имаше организиран поход за преподаватели и студенти до някоя от близките местности. Накрая на всяка учебна година преподавателите приготвят с голямо желание специален традиционен обяд за всички студенти. Студентите, от своя страна, поемат ангажимента да им помагат, като отговарят за напитките. Никой не е безучастен и точно това направи този ден толкова специален за всички.

Всеки университет има набор от чуждестранни университети, с които има сключени договори за обмен на студенти. Внимателно трябва да се провери и учебния план, тъй като в някои страни, като Португалия например, бакалавърската степен е с три годишен курс на обучение. Поради различния план на обучение тези университети са достъпни само в магистърска степен. След подбора на учебни предмети следва и личният избор за страна. В Испания слънцето сякаш грее по различен начин, не само на Земята, но и в сърцата на хората. Градчето в което живях, Алмаден, е малко минно градче, известно с най-голямото живачно находище в Европа. Живакът мигрира лесно, което го изкарва на повърхността

prepare special traditional lunch for all the students and the students contribute with beverages. Everybody takes part in this celebration which makes the day so special.

Every university has a set of contracts with foreign universities for student mobility. The learning schedule has to be checked very carefully because in some countries, like Portugal, the bachelor's degree lasts for three years. Therefore, these universities are accessible only for the master's degree. The choice of the learning schedule is followed by the personal country preferences. In Spain, the sun shines both over the land and in the human hearts. The town where I lived is called Almaden and is famous for the biggest mercury deposit in Europe. Mercury's high mobility is the main factor for its extraction on the Earth's surface. The underground mine was exploited for more than 2000 years but in 2005 it was closed because of the high toxicity. Mercury outcrops can still be

и го прави лесен за добиване. Самото находище се експлоатира повече от 2000 години, но през 2005 бива затворено поради високата токсичност. Все още на повърхността могат да се открият живачни афлорименти. Местните хора не се боят от негативните влияния на живака. Те знаят историята и фактите, но го приемат като нещо съвсем естествено и нормално. Това, което ме накара да се влюбя в това малко градче, е неговата изключителна история. Например, един от първите минни университети в Европа е основан в Алмаден.

Моето Еразъм пътешествие се превърна в красив и неповторим спомен, изпълнен с много знания, незабравими моменти и доживотни приятелства. Това е един от начините да провериш своите възможности и себе си в напълно нова и непозната среда. Всеки, който притежава упоритост и постоянство, би се справил отлично.

seen on the surface. The local people are not afraid by the harmful influence of mercury. They know the history and the facts but for them they are only natural and normal. What made me fall in love with this little town was its incredible history. For example, one of the first mining universities in Europe was founded in Almaden.

My Erasmus travelling has turned into a beautiful and unique memory, full of so much knowledge, unforgettable moments, and lifetime friends. The entire new environment is a way to try your limits. Everyone who has insistence and persistence will be able to get by excellent.

IV. ЮБИЛЕЙ

БЛАГОТВОРИТЕЛНА ВЕЧЕР ЗА РАЗВИТИЕТО НА СТУДЕНТСКИЯ СПОРТ В МГУ „СВ. ИВАН РИЛСКИ“

На 25 септември 2017 г. в спортен комплекс „Св. Иван Рилски“ – ресторант „Магико“ – се проведе спортен празник с благотворителна цел за подпомагане развитието на спорта в нашия университет. Тържеството бе ознаменувано и от 55-годишния юбилей и 30 години спортно-педагогическа дейност на проф. д-р Йордан Иванов, ръководител на катедра „Физическо възпитание и спорт“ и директор на департамент „Чужди езици и спорт“, който превърна своя личен празник в обществена кауза.

С решение на Академичното ръководство юбилярят бе удостоен със златен медал за особени заслуги, който му бе връчен лично от Ректора на университета, проф. д-р инж. Любен Тотев, който е почетен председател на УСК-МГУ.

Специален поздравителен адрес, бе изпратен от министъра на МОН – г-н Красимир Вълчев.

СВОЕОБРАЗЕН ЮБИЛЕЙ НА КЛУБА ПО ХОКЕЙ МГУ

Евгени Йорданов¹

През сезон 2016-2017 Клубът по хокей МГУ (КХ МГУ) отбелязва своеобразен юбилей: навършват се 15 години от официалната му регистрация като самостоятелна организационна единица и от приемането на Клуба за член на Българската федерация по хокей. Този успех е предшестван от няколко усилни години на подготовка, които са свързани с важни постижения за младите и ентузиазирани спортисти и треньори. Ето защо започваме обзора си с информация за предисторията на събитието.

Идеята за нов хокеен клуб се заражда през есента на 2001 г. Първоначално е планирано такъв клуб да стартира само с детски отбори. За да може това да се осъществи, треньорът на отбора Евгени Йорданов предприема обиколка с разяснения из училищата в близост до Минно-геоложкия университет. Това са 11 ОУ и 105 СОУ. Така на първата тренировка на отбора се появяват над 12 деца от гореспоменатите училища, както и деца на служители на МГУ.

Началото е доста сложно. Стиковете и топките за новия отбор са дарение от Клуба по хокей НСА. За подготовката си младите кадри тренират във физкултурният салон на Минно-геоложкия университет. Въпреки ограничените ресурси първото състезание на клуба е повече от успешно. Използвайки Университетския спортен клуб (УСК), от 07.12 до 09.12.2001 г. отборът се появява на състезание за деца до 10-годишна възраст в гр. Червен бряг. Непознатият дотогава отбор изненадва всички, като печели турнира. Голмайстор на турнира е и сега играещият хокей Радослав Грозков, а в отбора е и Михаил Моркин, в момента студент в МГУ и състезател на клуба. Така, още с първото си участие в състезание, МГУ заявява и своята сериозна роля в българския хокей.

През 2002 г. се ражда идеята и за участие на мъжки отбор в държавното първенство в зала. Преотстъпват се момчета, предимно резерви в Клуба по хокей НСА и Клуба по хокей на трева „Локомотив“. Повечето момчета не се познават преди заминаването за турнира и до качването си във влака за гр. Варна. Поради тази причина не са и вземани на сериозно. Отборът отново изненадва всички и печели бронзовите медали от

¹ Старши преподавател в кат. „Физическо възпитание и спорт“ при ДЧЕС, МГУ „Св. Ив. Рилски“

турнира. През същата година детският тим участва и в Държавното първенство за деца до 10 и до 12 г. в гр. Добрич. При 10-годишните отборът заема III място, въпреки че никога до този момент не е практикувал хокей извън зала.

През 2003 г. успехите са пак в мъжкия хокей, когато отборът в зала става отново трети. През същата година е и първото участие на жени в турнир по хокей, състезаващи се за МГУ. Те са изцяло преотстъпени от Клуба по хокей НСА.

Именно сезон 2002-2003 е този, който бележи официалното начало на самостоятелните дейности на Клуба по хокей МГУ, продължаващи вече 15 сезона: тогава е направена съдебната регистрация на Клуба, който е приет за член на Българската федерация по хокей и става наследник на резултатите на клуба, досега състезаващ се под името УСК МГУ. През същия сезон в състезание участват 12-годишните, като се сформира и отбор при 16-годишните от набор 1989 г.

Следващият сезон е един от най-успешните в историята на Клуба. На турнира в зала, проведен се в курортен комплекс „Албена“ от 19.03 до 21.03.2004 г., отборът печели златните медали. Още в груповата фаза печелят 2 победи и отбелязват един равен резултат с отбора на участника в Европейски клубни турнири - КХ НСА. Така, като пръв в групата, отборът на МГУ излиза да играе срещу отбора на „Крам комплекс“, който също е преодолян. В другия полуфинал сочените за фаворити отбори на НСА и „Локомотив“ не могат да отбележат победа в редовното време и всичко се решава след изпълнение на дузпи. При дузпите по-добър се оказва отборът на „Локомотив“, който става и съперник на КХ МГУ във финалната среща. Нашият отбор печели срещата, като спечелва и единствения и до момента златен медал в историята на клуба в мъжкото направление. Голмайстор на турнира е Стефан Чавдаров от МГУ.

Ето го и съставът на отбора:

1. Пламен Иванов	7. Борис Петков - настоящ студент в МГУ в спец. ЕЕЕО
2. Антон Първанов	8. Петър Ръжгев
3. Евгени Йорданов	9. Стефан Чавдаров
4. Тома Кашъмов	10. Явор Виденов
5. Васил Георгиев	11. Йордан Генев
6. Дончо Дончев - настоящ студент в МГУ в спец. ГГИ	12. Максим Шмараев

Пак през 2004 г. за първи път се участва и в състезания във

възрастови групи до 16 г. и до 21 г., като отборът до 21 г. заема III място. Участие се взема и при мъжете на открито. Там, в Държавното първенство, както и за купа „България“, отборът заема III място. Тимът вече е изцяло съставен от собствени кадри, които са амбицирани за предстоящото Европейско клубно първенство през следващата година.

През 2005 г. започва усилена подготовка за Европейския турнир в Будапеща. Отборът взема участие и в силен международен турнир в Белград, но малко не му достига, за да отиде на финал. На Европейското първенство късметът пак не е на страната на отбора: седмица преди заминаването за Унгария целият отбор е поразен от вирус, което нарушава добрата подготовка на състезателите. На самото първенство отборът заема V място от 6 участника. Годината ще се запомни и с безапелационното I място на юношите до 16 г. в зала. На финала дори е победен с 3 гола разлика втория отбор на НСА. Дончо Дончев, настоящ студент в МГУ, става голмайстор с над 20 гола. В мъжкото направление отборът запазва третото си място в олимпийската дисциплина на открито, но отстъпва първото си място в зала, като взема бронзовите медали.

2006 г. е свързана с първия сребърен медал при мъжете на открито. Отборът задържа позициите си при 21-годишните.

2007 г. е годината на отбора до 18-години, който е съставен от шампионите от преди две години, набор 1989-1990. Отборът не изневерява на себе си и отново печели златните медали. През същата година треньорът на отбора Евгени Йорданов е назначен за хонорирован преподавател в Минно-геоложкия университет „Св. Иван Рилски“. Провеждат се експериментални часове по хоккей за начинаещи. Самият отбор започва да се подмладява и да се залага все повече на студенти, учещи в университета. Промените в клуба са за добро, но успехите не идват веднага.

2008 г. не минава без успехи, но те не са толкова значителни на фона на дотогавашната история на клуба. Започва да се развива нов набор деца до 12 г., родени през 1998-2000 г. Това се отнася и за следващите 2009 г. и 2010 г., когато медали за отбора носят само 18-годишните юноши на Клуба, отново в първенствата в зала.

Отборът, представил се най-силно през 2011 г., е този на децата до 12 г., който заема II място на Държавното първенство на открито в курортен комплекс „Албена“.

През 2012 г. отборът постепенно започва да се завръща на призовите позиции в мъжкото направление. Тимът заема III място както в Държавното първенство, така и за купа „България“. Провежда се и първият

вътрешен турнир на КХ МГУ.

През следващата 2013 г. отборът набира все повече инерция. При децата до 14 г. заемаме III място. В мъжкото направление сме плътно зад Спортната академия и във всички турнири печелим сребърни медали. За първи път в българската история се провежда и Студентско първенство по хоккей под егидата на АУС. Отборът на МГУ печели II място.

С малко отстъпление в първенствата на открито, 2014 г. също е успешна за Клуба. Отборът се класира на III място, а в зала пак заема II място. Отново се провежда Студентско първенство, като малко не достига на състезателите да се изкачат на най-високата стълбица до първото място.

Студентският отбор на МГУ е отборът, който се класира на най-предни места за 2015 г. Той побеждава НСА и става шампион на турнира в курортен комплекс „Камчия“. Тимът е награден като най-добър отбор на годината, а вратарят, Радослав Пенев, е обявен за най-добър спортист на годината на МГУ. Състезателите му заемат и III място в ставащия все посилен турнир в зала. През същата година, за първи път със собствени кадри, се събира и женски хокеен отбор, който с голям ентузиазъм участва в тренировъчния процес и се бори за предни класирания в държавните първенства.

През изминалата 2016 г. на турнира в зала мъжкият отбор се класира на III място, а женският заема престижното IV място. Провежда се и първият Турнир за купата на Ректора на МГУ. Турнирът е спечелен от „Академик+“, а нашият отбор се класира на III място. На клубния турнир на „Академик+“ обаче, мъжкият ни отбор успява да завоюва нов златен медал. Да се надяваме, че този медал ще е поредният но не и последният в нашата клубна история!

Пожелаваме много бъдещи юбилейни години на КХ МГУ и множество призови места в състезанията!

На добър час, момчета и момичета от МГУ!

V. ПРЕВОД

НОВА ТЕОРИЯ В ПСИХОЛОГИЯТА: ПСИХОАНАЛИЗАТА

*Емил Бреие*¹

„Абреже на психоанализата”, чийто автор Зигмунд Фройд (Sigmund Freud) е предал синтезирано принципите на своята доктрина, беше неотдавна преведено на френски език. В неговото предисловие четем следните фрази: „Проучванията на психоанализата са резултат от огромен брой наблюдения и опити, които, ако човек не е реализирал върху себе си или върху друг човек, не биха могли да допринесат сами по себе си за достигането до независима преценка.” Ето кой трябва бъде внимателен. Психоанализата е част от медицината. Тя е терапевтичен метод, предназначен да лекува тези относително леки душевни неразположения, които наричаме неврози и които би трябвало да се третират от лекарите. Също както изследванията върху рака или туберкулозата. Но все пак има определена разлика между тях, тъй като става въпрос за умствени заболявания и душевни болести. А именно душата е полето за изследванията на философа. Често са упреждали философията, че единствено се занимава с опознаването на възрастните, цивилизованите, нормалните хора и тези от бялата раса. Това е упрек, който от много време е на заслужен. Впрочем, най-скорошните постижения на психологията в сферата на изследванията на човешката природа, се дължи на детската психология, на изследванията на етнографите върху така наречените по-нисши общности, на по-прецизното опознаване на ориенталските цивилизации, накрая, в частност, на душевната патология. Философията не може да не се интересува от тази медицина на душите, която е психиатрията. Във Франция имаме дългогодишна традиция в тази област, която води своето начало от Мен дьо Бيران (Maine de Biran) и която е имала забележителни представители сред тези философи-психиатри, сред които са Пиер Жане (Pierre Janet), Жорж Дюма (Georges Dumas), Шарл Блондел (Charles Blondel), и която продължава успешно и в наши дни. В такъв случай е необходимо да се

¹ Почетен професор в Сорбоната, Париж

види какъв принос има психоанализата, за да може да се оцени подобаващо днешното философско течение.

Трябва да споменем, че психоанализата разглежда по нов начин един стар проблем, който изглеждаше напълно отживял векове наред и който бихме могли да наречем „проблемът на границите на душата“, за който тя търси позитивно решение. Накратко, от Декарт (Descartes) до наши дни модерната философия приема за естествено, че съзнанието е продължение на душата и че психиката и съзнанието са едно и също нещо. Гръцките философи не са разглеждали нещата по този начин. Днешното съзнание, това на действителността, на чувствата, на вълнуващите ни страсти, на волята и разума, са означавали за тях единствено случаен и мимолетен аспект от тази действителност, която е душата. Съзнанието ни оставя да игнорираме безкрайното душевното пространство, в което се къпе нашата душа. И тогавашната философия, например като тази на Плотин (Plotin), е истински психоанализ и съвкупност от процеси, предназначени да ни накарат да навлезем в тези тъмни за нас зони, осветени сами по себе си, където нашата душа има своя вечен фундамент. Това е терапевтика, която се стреми да ни върне към нашата душа и до нивото, от което сме паднали. Би било много интересно, но това не е част от темата ми, която има за цел да се види всичко, което е останало от тези „гледки“ в модерната мисъл, въпреки картезианския дуализъм. Това, което е сигурно, е, че Фройд, далече от всякакво директно въздействие, ги третира отново, „енергично отричайки асимилирането на психическото от съзнателното“. Не, казва той, съзнанието не съставлява есенцията на психиката. То е само качество, което е по-скоро отсъстващо, отколкото присъстващо. Ако Плотин е достигнал до това заключение, воден от своя песимизъм, който го е карал да вижда в земния живот аномална и патологична ситуация, то Фройд е стигнал до личната си концепция за несъзнателната психика също така базирайки се на патологията на неврозите и воден от желанието да възстанови душата към нормалното ѝ състояние. В такъв случай е полезно да разберем как се постига нормалното състояние: нормалното функциониране на аз-а според него е едновременно в добрата адаптация към нашите нужди, външния свят и моралните ни задължения. Аз-ът, за да бъде нормален, трябва да защитава от опасностите, откривайки „най-благоприятното средство, носещо най-малък риск, за да получим удовлетворение на нашите нужди“, имайки предвид външния свят и моралните изисквания, нормалното състояние в крайна сметка не е

механичка адаптация, а е многообразна и ни кара да бленуваме за това, което Пиер Жане нарича чувство за реалното. В това подредено състояние, където всичко е управлявано с точна мярка, въпросът за несъзнателната психика не се поставя. Аз-ът, господар на себе си, изцяло насочен към настоящето и бъдещето, изобщо не сънува своя произход, и както казва Фройд, „едно изследване на стабилните нормални състояния няма да ни научи на много.“ Но допуснете това намаляващо равновесие, предположете една от тези изострени нужди, търсещи начин да бъдат задоволени на всяка цена, въпреки външните условия и моралните задръжки. Допуснете също така, че съзнателният аз, било заради непознаването на природата и произхода на тази нужда, чувства само неуравновесеност и неадаптивност. Тогава се ражда неврозата, която според психоанализата е любопитна смесица от знание и незнание. Тя е породена от мъчителното безпокойство от непозната опасност, от чувство за вина за непонятна грешка, от несъзнателна политика, която от една страна води до симптоми на шизофрения (до загуба на контакт с другия и с външния свят). От друга страна, води до сънища, които доставят илюзорно задоволяване на нуждата, причина за всичко лошо, прикривайки го и утолявайки го в същото време. Това е и което именно четем в този необикновен документ, „Дневник на една шизофреничка“, публикуван наскоро от Сеше (Séchehaye)². Животът е съвкупност от битки, неопишеми страдания, и малки радости, които водят до тези болести.

На базата на този *психоаналитичен лек*, основното лечение се състои в това по време на отредените му сеанси болният да бъде поканен да каже на лекаря си напълно откровено всичко, което му идва наум, оставяйки своя дух да броди свободно. Така Фройд е открил двете фундаментални хипотези, представляващи основата на психоаналитичната доктрина. Първата хипотеза е, че това лечение му е разкрило, че нуждите или инстинктите са били в различни психически зони на аз-а и са се проявили само чрез пулсации в съзнанието му, и че моралните задръжки произхождали от определена зона на аз-а и нуждите, които се противопоставали на желанието за задоволяване. Като цяло, има три психически зони: първата е този свят, втората се състои от безлични нужди, които владеят всеки индивид и търсят безусловно задоволяване и в третата намираме аз-ът, който е преди всичко функция на адаптирането

² Marguerite – Andrée Sechehaye, *Journal d'une schizophrène* – б.а.

към реалното, супер-егото или свръх-азът, който възпрепятства задоволяването на тези нужди. Втората хипотеза е, че тези два антагониста, „този свят“ и „свръх-азът“, са сами по себе си несъзнателни.

Остават ни само тези две хипотези, създадени на базата на наблюдението на невротата, за да се обясни нейния произход. Тази част е именно най-познатата и с най-много отговори от творчеството на Фройд. Всяка невроза, според него, е случай на инфантилност, а именно, връщане към ситуация от детството, несъвместима с живота на възрастните. Но темата за този вид ситуация не е актуална и психоаналитичното лечение има като единствена цел да ни върне към спомена. Когато си дадем сметка за нея, невротичното неразположение изчезва.

Тази терапия е довела психоанализата до изцяло фундаментални открития в областта на детската психология. Да кажем накратко в какво се състоят. Четейки класическите трудове по детска психология от преди повече от половин век, като тази на Прейе (Preyer), си даваме сметка, че учените са загрижени да наблюдават какво у детето го подготвя за възрастен. Постулира се, че има единствено разлика в йерархията на способностите на детето и тази на възрастния. Състоянието на възрастния човек, което започва с пубертета, е разделено от детството чрез развитието на сексуалния живот. Впрочем, психоаналитиците поддържат тезата, че този сексуален живот съществува, но под друга форма, още от раждането. Ерос доминира детето така, както доминира възрастния. Детето го задоволява с детски средства. Известна е легендата за Едип, съпруг на своята майка и убиец на баща си. Тя е символ на това състояние, при което детето, водено от носталгия към майчината гърд, чувства отново един вид враждебност към баща си, който се явява препятствието за задоволяване на желанията му. Такъв е Едиповият комплекс, състоящ се от Ерос и агресивността, които са двата основни инстинкта на всяко човешко същество още от неговото раждане. По принцип, Едиповият комплекс се разрешава със започването на сексуалния живот на възрастния, но ако не бъде разрешен, ако детинското състояние продължи да съществува в несъзнателното, тогава се пораждат опустошителни неврози, които ще бъдат излекувани веднага щом болният си даде сметка за тях.

Заклучение: да разгледаме метода на психоанализата в неговата цялост. Изненадва ни неговото сходство с феноменологията и психологията на формата. Бихме могли да го изразим по следния начин: това,

което търсим във всяка една област, това, което е първоначална даденост, са структури, а не елементи. В тази връзка, имаме фрапиращ случай от психоанализата: традиционният анализ е трябвало да разкрие елементите, с които психологът би могъл да конструира сложните факти, но психоанализата има за задача обратното, да разруши паразитните структури и да освободи нормалните.

Това откриваме и в дълбоката мисъл на Томас Ман (Thomas Mann) в „Доктор Фауст“: „Една житейска сила, която спори сама със себе си и се самоанализира, която се самоунищожавя и само истинското съществуване е това, което е директна и неосъзната реалност.“

превод **Екатерина Балачева**

Преводът е направен по изданието
Les Thèmes actuels de la philosophie, Émile Bréhier,
chapitre V: "Une nouvelle théorie psychoanalytique: la psychanalyse",
PRESSE UNIVERSITAIRE DE FRANCE,
108, Boulevard Saint-Germain, Paris, 1964, p. 22-27

VI. ECE

СЪВРЕМЕННИ ПЕРИПЕТИИ НА СВОБОДАТА

*Добрин Тодоров**

За мислещите хора днес е ясно, че живеят в твърде сложен свят. Свят, отличаващ се както с огромно многообразие на явленията, така и с ускоряващ се темп на промяна. Разнопосочността на процесите, протичащи в него, правят все по-трудна ориентацията. А неспособността за адекватно разбиране на случващото се вещае бъдещи провали и страдания. Затова и не е изненадващо, че мнозина не само се объркват и лутат в стремежа си да проумеят това, което става около тях и с тях, но и се изпълват с все повече тревога за бъдещето. Търсенето на обяснение за събитията варира в широки граници, но обикновено то предлага тълкуване само на част от тях – с влиянието на политически, стопански, психологически, социокултурни или други конкретни фактори. Малцина се осмеляват да направят опит за посочване на по-дълбоките основания за развитието в света от последно време. Тук предлагам възможен ключ за разбирането им през категорията свобода.

Очертаването на водещи тенденции в многоликите и разнообразни феномени от ежедневието на днешните хора съвсем не е лесно. Едновременното протичане на разнопосочни процеси обаче не означава, че следва да се откажем от усилия за тяхното по-глобално обяснение. Отправната точка на този мой опит е констатацията, че днешните хора трудно се справят със свободата си. Изглежда мнозина не разбират нейната същина, ролята ѝ в човешкия живот, нейните форми на проявление и съпътстващите я изисквания. Поради това и се срещаме с толкова много и различни по вид *злоупотреби* с нея. По-долу ще се спра само на някои от тях, без да претендирам за пълнота на прегледа.

В началото обаче искам да посоча, че макар често да се употребява, свободата е една от най-трудните за определяне категории, около която са се водили многовековни спорове. Тя има множество превъплъщения и предизвиква разнопосочни оценки. Ала почти никой не поставя под съмнение това, че свободата е специфична характеристика на *човешкото*

* Проф. д.ф.н. в сектор „Философски и социални науки“ на кат. „Икономика и управление“, МГУ „Св. Иван Рилски“

битие. Тук ще припомня някои от главните особености на този базов за човешкото съществуване феномен¹. От тяхна перспектива е възможно проследяването на тенденциите на промяна в него, проявяващи се понастоящем. Без претенция за теоретична издържаност смятам, че за нуждите на настоящото изложение може да се приеме следното работно *определение* на свободата като „способност за човешко действие, явяващо се резултат от избор на определени цели и средства, съобразено както с определени ценности, така и с параметрите на средата, в която се осъществява”. Като основна черта на човешкото битие свободата се отличава с редица характеристики: 1/ *не е даденост*, а изисква постоянни усилия за нейното съхраняване, тъй като е подложена на непрестанни заплахи или реални атаки за ограничаване; 2/ *не е безусловна* (абсолютна), а винаги се осъществява в дадени граници – обективни характеристики на средата или субективни задръжки; 3/ подлежи на *степенуване*, доколкото допуска разширяване и стесняване рамките на реализацията си; 4/ проявява се като *порив* у човека към осъществяване на появилите се в него желаниа, стремежи и намерения, които от своя страна са стимулирани от осъзнати ценности, убеждения и интереси; 5/ при реализацията си поражда *несигурност* у хората, доколкото последиците от взетите решения и извършените действия имат донякъде непредвидим характер; 6/ в обществения живот тя създава *неравенство*, тъй като при реализацията си се проявява различието на заложби и способности у хората; 7/ съпроводена е от своя ценностен „двойник” *отговорността*.

В спора за това дали свободата е ценностно неутрална спрямо възможните цели, за постигането на които се използва, или сама по себе си е *базова ценност*, приемам втората позиция. Като такава тя стои редом с ценности като справедливостта, доброто, истината и красотата. Следователно тя трябва да се цени сама по себе си, а не само като средство за действие в името на други ценности и цели. Друг е въпросът, че свободата не само разтоварва човека от неговите зависимости, но го и ангажира с определени избори. Това означава, че свободата се явява и своеобразно *бреме*, от което не може да се избяга².

При осмисляне на феномена свобода намирам за особено полезна типологията, която разграничава „негативна” от „позитивна” свобода³. При първата ѝ форма – *независимостта* („свобода от”) - е налице преодоляване на съществуващите препятствия за осъществяване на намеренията на личността. Това е предпоставка за реализиране на

конкретните начинания на даден човек, за които той поема отговорност. Често обаче до такива обвързващи действия не се стига, а просто се отхвърлят наличните изисквания на средата. По такъв начин негативната свобода води до отказ от обвързване и избягване на отговорност за поведението. Иначе казано, тя лесно може да се превърне в тържество на личния произвол и безконтролно отдаване на моментни прищявки, капризи и хрумвания, без оглед на техните последици както за конкретния човек, така и за околните. Пълноценната проява на свободата е *позитивната* („свободата да“), която се проявява като доброволно ангажиране с избора на действие и поемане на лична отговорност за постъпките. Позитивната свобода предполага като своя предпоставка негативната, но се явява пълноценна изява на свободата.

В днешно време се проявяват добре познатите от миналото видове отношение към свободата, но в по-различни форми. От една страна мнозина съвременници разглеждат свободата като разбираща се от само себе си *даденост*. Нещо повече, според тях тя следва да съществува под формата на все по-богат спектър от конкретни права на различни категории хора. За възприемащите свободата като безусловна и единствена ценност този процес на умножаване на възможностите за независимо действие - от който и да е и каквото и да е от околната среда (природна и социална) - изглежда безкраен. За тях другите ценности – да кажем справедливостта - могат да бъдат пренебрегнати в името на постигането на все повече свобода.

Външният израз на този начин на мислене за свободата са непрестанните искания на различни групи хора за *разширяване* на нейното приложение. Все повече категории лица, обикновено представящи се за онеправдани малцинства – формирани на полов, расов, етнически, национален, сексуален, религиозен или друг признак – претендират не просто за получаване на същите като на други общности права и свободи, но за предоставяне на повече и специфични такива, произтичащи от уникалността им. Чрез оправданието за упражнена спрямо тях дискриминация, те всъщност искат да получат специален статут и в крайна сметка *привилегии* спрямо мнозинствата или други малцинства. Тази категория хора търси различно третиране, изразяващо се във въвеждане на *изключения* от общите правила. Под формата на отхвърляне гнета на мнозинствата, нейните представители на практика оспорват принципа на равнопоставеност между различните групи в обществото. Те често провокират и осъществяват съпротива – явна (бунт)

или скрита (саботаж), спонтанна или организирана, еднократна или постоянна – срещу съществуващия социален ред.

Друга проява на този подход към свободата сред непренебрежим кръг хора е ярко афишираното им *нежелание за съобразяване* със съществуващите социални норми. Тези лица виждат във всяко изискване – законово или морално – покушение срещу тяхната лична свобода. Те не прилагат никакви задръжки в постъпките си и не са готови да ограничат собствените си желания. За съжаление често липсват негативни последици от личния им произвол. Тази безнаказаност за загубата на мяра в публичното поведение още повече ги насърчава. Тук проличава несвършената работа на основните институции – семейство, училище, държава, църква - които не са успели да изградят у тези хора способност за приемане на факта, че не живеят сами в света, а споделят общо природно и социално пространство с други. Иначе казано, не са ги убедили, че е нужно да сложат граници на своята воля, като се съобразят с изискванията на средата, която обитават. Този анархистичен начин на поведение, основаващ се върху убеждението в абсолютността на собствената воля и изповядващ разбирането „Всичко е позволено”, отдавна е намерил подходящо име в разговорния език на старите българи: слободия. Това разбиране, че човек има само права, но не и задължения, като че ли намира все по-широко разпространение днес. Нещо повече, обхванатите от манията на слободията индивиди смятат, че имат право да ползват наготово създаденото от другите. В тази връзка можем да си припомним и така добре описаното преди време явление „бунт на масите”⁴. И днес претенциите на многобройни представители на типа „човек-маса” да използват най-добрите постижения на човешката цивилизация, без да имат принос към тяхното създаване, са живи и дори растат.

В днешния свят като че ли се увеличава кръгът от хора, които *абсолютизират негативната свобода*. Изглежда стремежът за независимост от всички и всичко, изразен чрез максимите „Оставете ме на мира” и „Това не е моя работа”, става все по-разпространен. Желанието на съвременния егоист за пълна неангажираност със случващото се наоколо обаче има опасни последици. Една от особено тревожните е нарастващото *безразличие* към проблемите на социалния живот, както и следващото от тях *бездействие* за тяхното решаване. От друга страна, вярващите в абсолютната си независимост от другите членове на обществото смятат, че *няма невъзможни неща* – нужна е само воля, вкл. физически натиск, за

да постигнат целите си. А това поражда готовност за прояви на насилие и принуда спрямо себеподобните вследствие от снижаване прага за отключване на агресия към тези, които по една или друга причина пречат за осъществяване на личните им желаниа.

Силният порив за премахване на всякакви пречки пред свободните начинания на едни социални групи, неизбежно ражда съпротива у други. Тя се изразява в стремежа към *намаляване на чуждата свобода*, който намира своите основания в консервативния начин на мислене. По-конкретно тази съпротива търси ценностните си опори в колективизма, етатизма и национализма, т.е. в идеологии, при които отделната личност е ограничена в своите свободни действия. Тук на преден план се изтъква общественият, държавният и националният интерес, в служба на които си струва да се жертва личната свобода при постигане на общи цели. Често в подкрепа на този поход срещу свободата на индивидите или малки групи от тях се привличат етнически, религиозни и други традиции от миналото. Този неоконсервативен отпор на либерализма обаче често се явява благовиден параван на властнически амбиции на отделни личности или котеири.

Особено тревожен ми изглежда тъкмо възходът и засилване влиянието в нашия живот на лицата с ярко изразен *властови нагон*. Изглежда мнозина в днешния свят са благосклонни към личностите с тиранични нагласи. В полза на такава констатация говорят засилващите се опити на немалко разполагащи с някаква власт лица да налагат своята воля на другите. Авторитарният тип хора предприемат целенасочени действия за ограничаване на чуждата свобода, използвайки целия възможен набор от средства за това: потискане, дискриминация, тормоз и др. За съжаление мнозина лесно се примиряват с принудителното отнемане на личната им свобода. Те споделят илюзията, че покорството им ще ги предпази от чуждия произвол.

„Новите диктатори” обикновено получават властта си по законен начин. Те са избрани във формално демократични процедури, макар често зад тях да се крият различни по вид манипулации – купуване на гласове, изнудване или друг вид натиск над слаби и зависими хора. От друга страна тези властолюбци използват страховете на хората и се опитват да насадят в общественото съзнание редица изгодни за целите им идеи, каквато например е патриотичната. Възходът на *национализма* днес може да се разглежда както като опит за намиране на опора на гражданите в своята идентичност, така и като удобен инструмент за получаване и

утвърждаване властта на политици с авторитарен манталитет. В тази ситуация на търсена *сигурност* в близкото и познатото съвсем приемливи изглеждат проявите на нетолерантност и дори насилие към различния, отказът от диалог с малцинствата и прогонването на чужденците. А това означава непризнаване равноценността на другия човек, с логично последващи отхвърляния на неговите права и достойнство.

Възраждането на национализма води и до тяга към *изолационизъм*, появила се в съзнанието на мнозина съвременници. В нейната основа лежи неприязънта към глобализацията с нейната свободна конкуренция и налагане на либерализма като основа на световния стопански и политически ред. Изолационистите вярват, че е възможно затварянето (капсулирането) на общества и народи, които така ще съхранят самобитното в себе си и ще се предпазят от вредните чужди влияния. Икономическата проекция на този начин на мислене е *протекционизмът*, т.е. гарантирането на предимства на стопанските субекти от страната спрямо чуждестранните. Това изкуствено ограничаване на конкуренцията обаче има едно гарантирано следствие – снижаване качеството на потребяваните на „затворените пазари“ стоки и услуги.

Силната контраатака срещу либерализма има своите основания в някои крайности и увлечения на широко проповядвания през последните десетилетия *неолиберализъм*. Ценностите на родения в епохата на Просвещението и залегнал в основата на модернизационния проект либерален светоглед днес стигнаха до хипертрофия⁵. Тази извънмерност на днешния либерализъм, която стига отвъд приемливите за здравия разум и почтеност граници, има своите езикови изрази чрез представките към иначе обичайни думи: хипер-, ултра-, екстра-, супер-, свръх- и др. Прекалеността в мисленето и поведението е съчетана с отказ от задръжки – отхвърляне на потребността от намиране на социални баланси на крайностите. В неолибералния светоглед на немалко съвременници доминира ценностният релативизъм и еkleктизъм, които стъпват обаче върху ясен фундамент: *индивидуализма*. Тъкмо неговите отрицателни форми – егоизъм, корист, суета, завист, властолюбие и др. - в екстремните им проявления се явяват заплахата за нормалното съвместно съществуване на хората и предизвикват консервативната съпротива на мнозинството днес. Тези слабости на либералния начин на мислене и живот обаче могат да се коригират в рамките на самия либерален ред, който е създал собствени защитни механизми. Не си струва да се загубят многобройните му предимства заради принципно отстраними недостатъци. И то в името

на отдавна доказали негодността си форми на човешко съществуване – робство и тирания. Защото цената би била твърде висока: нетърпимост към многообразието, засилване на нетолерантността, пораждаше на омраза и агресия към различните. Нещо повече, в основата на либералното мислене стои идеалът на *освобождението*, а от него човечеството не може току-така да се откаже. Това би означавало да зачеркне хилядолетното си развитие, осъществено именно благодарение на порива към преодоляване на пречките за разгръщане на човешкия духовен и физически потенциал.

В съзвучие с нарастващия неоконсерватизъм може да се разглежда и разпространението отново сред широки обществени слоеве на копнежа по „силната ръка“, т.е. възраждането на идеала за управление от деспотичен вид. Появата на подобна готовност за подчинение и прехвърляне на друг отговорността за вземаните решения е израз на *страх от своята свобода*, водещ до лесен *отказ* от нея. С други думи казано, отново виждаме познатото ни от недалечното минало „бягство от свободата“, макар историческият опит да ни учи, че то води до диктатура. Във великолепната си книга под това заглавие големият мислител Ерих Фром показва, че тъкмо в това явление се крият корените на тоталитарните режими от ХХ век. От друга страна в него може да се разпознае и добре известното от векове житейско кредо на малодушните и страхливи хора, изразено чрез максимата „така правят всички“. Удобното скриване зад практиката на себеподобните обаче не сменя личната отговорност, не може да послужи като оправдание за една или друга постъпка. Разбира се, хора от всички епохи са се опитвали да се слоят с масата себеподобни. И днес стратегията за разтваряне на индивидите в големи групи от хора – раси, полове, нации, конфесии и др. - има своите поддръжници. Тя обаче е неуспешен начин за бягство от отговорност за личния избор.

На готовите да делегират другиму своята свобода следва да се припомни, че по този начин те доброволно се поставят в положение на подчиненост, от което могат да се възползват злонамерени хора. От друга страна, отказът от свобода е равносилен на загубване на една от основните черти на пълноценното човешко същество. Другояче казано, ако желаят да са хора в истинския смисъл на думата, те следва да упражняват свободата си, колкото и трудно поносими да са понякога последиците от това.

Маркираният тук *отказ от свобода*, наблюдаван сред немалко съвременници, има и други важни последици. Една от тях е нежеланието за заемане на ясна позиция по социалните проблеми и активното ангажиране с нея. Това означава, че тази категория хора избягват трайно обвързване с конкретни ценности и каузи в живота си. Те избягват и ангажиране с постоянни структури (профсъюзи, партии, църква и др.), за сметка на евентуално включване в хоризонтално изградени организации, в които няма йерархия, а решенията се вземат по вишегласие, но нямат обвързващ характер и за тях не се носи лична отговорност. На практика те са се отказали от търсене на собствен облик, като проявяват прекалена гъвкавост и нагаждачество (хамелеонщина) в поведението си. Този вид хора са готови да заемат всяка позиция според моментната си изгода, да се харесат на висшестоящите или просто за да бъдат оставени на мира.

Набелязаните дотук разнообразни перипетии, през които минава свободата в днешния свят, не са непознати. Възщност тяхното съвременно проявление не е принципно различно спрямо тези от миналото. Все пак разлика има и тя е в интензивността и разнопосочността на злоупотребите със свободата, както и във величината на заплахите, произтичащи от тяхното разпространение. От тази гледна точка *перспективите* пред човечеството са тревожни. С умножаването на атаките срещу свободите – на мисълта, словото, движението и др. - нараства заплахата от появата на нови авторитарни режими. С тяхното утвърждаване пък се увеличава потенциалът за конфронтация в света, т.е. разширява се базата за възникване на конфликти на различна основа, вкл. войни. Стремещт за силно ограничаване на чуждата свобода или максимално разширяване на собствената у влиятелни групи от хора са изрази на засилващата се *радикализация* в обществото. Все по-честите прояви на екстремизъм в поведението на представители на различни социални слоеве означава, че е загубен балансът между тях и съгласието относно началата на съвместното им съществуване. Тягата към крайности може да се обясни и с желанието на мнозина съвременници да получат прости, лесни и бързо осъществими решения на сложните проблеми, с които се сблъскват в живота си.

Сред новите перипетии на свободата стряска възраждането на като че ли отдавна преодолени форми за нейното потискане. У мнозина съвременници се наблюдава шок от намеренията на някои управляващи да ограничат тяхната свобода и да се намесят в личния им живот, например като наблюдават поведението им в социалните мрежи. Тези

хора не могат да повярват, че някой се опитва да посегне на техните „естествени“ права и избора им на начин на живот. Например, като въведе пречки за получаване на образование или на работа в чужбина, да кажем вследствие от Brexit. За тях е неразбираемо как може да се ограничава свободата за пътуване зад граница, например на граждани от арабски страни от администрацията на президента на САЩ Д. Тръмп.

Тези и други подобни атаки срещу основни права и свободи на гражданите срещат съпротива от страна на мнозина съвременници, главно под формата на *спонтанни протести*. Тук обаче прави впечатление, че тези хора са способни за бърза и активна мобилизация, но като че ли и на бързо оттегляне от съвместните начинания. Те често демонстрират изблици на недоволството си от липсата на справедливо решение на един или друг обществен проблем, да кажем екологичен. Но този натиск обикновено е епизодичен и непостоянен, ограничен по място и време. Ако не постигне непосредствен резултат, той бързо се прекратява, като води до обезсърчаване и отказ от постоянство в борбата за дадената кауза. Липсата на упоритост и кураж в настояването често се съпровожда от лесно появяващо се униние от безплодните усилия.

Накрая следва да припомним отдавна известната, но изискваща лично изстрадане истина, че свободата никога не е гарантирана. Тя се постига трудно и също толкова трудно се отстоява и защитава. За да бъде пълноценна, свободата трябва да се *извоюва*, а когато е получена наготово като подарък, обикновено е само прикритие на нов вид подчинение. Както винаги и днес е нужно да се проявява мъдрост и търпение при решаване на човешките дела. Добри ориентири в живота на съвременниците са добре познатите на поколения техни предшественици *здрав разум* и елементарна *почтеност*. Когато те се следват, и днешните хора ще могат успешно да използват уникалния дар на свободата, като ограничават злоупотребите с нея. Тогава ще се намери и мярата между основните ценности в човешкото мислене и поведение, сред които свободата е само една от няколко водещи.

БЕЛЕЖКИ

1. Повече за него вж. например у Н. Бердяев *За робството и свободата на човека*, София: УИ „Св. Климент Охридски“, 1992.
2. За това проявление на свободата вж. Ж.-П. Сартр *Екзистенциализмът е хуманизъм*, София: „ЛИК“, 1994.

3. За това разграничение вж. Е. Фром *Бягство от свободата*, София: „Христо Ботев”, 1992.
4. Вж. Х. Ортега-и-Гасет *Бунтът на масите*, София: УИ „Св. Климент Охридски”, 1993.
5. За съществуването на човека в „хипермодерния” свят вж. Ж. Липовецки *Време, консумиране и начин на живот в хипермодерните общества* // *Философия (Антология)*, София: ИК УНСС, 2015.

АРИСТОТЕЛ В КРИВОТО ОГЛЕДАЛО НА ЛЪЖЕНАУКАТА

Орлин Стефанов¹

Самото определение за наука включва потребността чрез понятия и категории да бъдат описвани свойства, взаимни зависимости и тенденции от обективно съществуващи природни или обществени феномени. Задължителна е точността, строгото съответствие и дори когато се издигат научни хипотези, те трябва да са достатъчно обосновани чрез вече фиксирани тенденции и несъмнени резултати, които са били наблюдавани в аналогични области на знанието. С други думи, можем да се опираме само на потвърдени в действителността закономерности.

Но докато това са идеалните параметри и критерии за научно дирене, при реалната „практика“ истините биват подменяни, фактите се заобикалят, или са подложени на съмнително, удавено в силогизми и условни наклонения интерпретиране. При такива явления и тенденции прозира не само епигонска приблизителност или ленива нагласа да се разчита на „косенсусна“ половинчатост. Далеч по-смущаващо е силовото вмешателство на идеологията, която се стреми да подчини науката, докато обслужва властта - независимо дали тя е светска или религиозна. Това сервилно отношение аз наричам с обобщаващото понятие ИДЕОКРАЦИЯ. Тя изкривява „зрителния ъгъл“, налага изопачаваща оптика, за която научните критерии стават излишни. Вместо да се търси истината, се изреждат факти и данни в „насипно състояние“, а от тях не произтича ново същностно познание. Залага се на нетърпящи възражение авторитети и на техните отдавна наложени, но всъщност безпочвени „теории“. Съответно, опитите да се каже нова дума, да се мотивират оригинални възгледи биват обявявани за крамола, за екстравагантно бунтарство на еретици, които следва да бъдат изолирани, премахнати ако не физически, то със сухата гилотина за недопускане в „сакралните пространства“ на научната общност...

Като говори за инерцията в човешкото мислене, Артур Кьостлер специално подчертава колко по-упорита е тя при професионалистите, които са адепти на традициите и отстояват монополното си положение в науката:

¹ Д-р по филология

„За академичната посредственост новаторството е двойно опасно, тъй като заплашва нейния пророчески авторитет, и в същото време поражда най-дълбоки страхове, че съградената с толкова упорит труд интелектуална постройка може да се сгромоляса“. Съответно, критериите на науката отстъпват на втори план: далеч по-важна става „борбата за оцеляване“.

Разбира се, с лъженаука могат да се занимават и хора с „идеални“ подбуди и намерения, своеобразни екзалтанти с езотерични или конспиративни теории, но тяхната несъстоятелност е сравнително нагледна и е лесно да бъде опровергана. Налага се да сме далеч повнимателни към онова „затваряне на очите“ за реалните закони и съотношения, което определям с понятието „интерпретативна дислексия“. По аналогия с детската неспособност да се проумява прочетеното, при тенденциозните интерпретации не се отчитат реалните факти и обстоятелства и се изграждат „удобни“ мисловни конструкции. Разбира се, тук е добре да уточним, че те са „мисловни“ само привидно. За да се види отблизо как биват налагани изопачени представи, ще се спра на знаковото име на елинския философ Аристотел. Разглеждайки безкритичното му възхваляване, ще се убедим колко коварна бива интерпретативната дислексия. Затвърдили са се аберации с напълно противоположни резултати и при Стагирид има неразбиране на негови основни категории, което в наши дни би трябвало да е недопустимо!

Ще започна с налаганата от Аристотел представа за движението на телата. Неговата дефиниция „Движи се само движимото“ е коренно невярна, но въпреки съвсем нагледното несъответствие с наблюдаваната действителност, твърдението се е задържало чак до Галилео Галилей. На физиката са потрябвали две хилядолетия, за да бъде извършен съвсем елементарен експеримент, чрез който е отхвърляно трайното заблуждение. Представям опита, за който научих от гимназиален учебник:

...По наклонена плоскост с фиксиран ъгъл и от набелязано място Галилей пускал едно и също топче, но в долния край сферата се посрещала от друга плоскост, чийто наклон спрямо водоравната линия бил променен. Съответно, топчето преодолявало различни дължини. Оттук и изводът: не е важно само да се прилага движеща сила, но е добре и да няма препятствия. И тогава веднъж задвиженото тяло ще продължава да се премества, без изобщо нещо да го тласка. На учениците се обясняваше, че античният мислител не се е досетил да направи въпросното наблюдение. По-нагледно ще е, ако кажем, че

Аристотел се е заблуждавал. Но философът е трябвало да спасява невярното твърдение за движението, което не спира, когато от тетивата на лък е изстреляна стрела, или прелита копие, или е хвърлен диск. За тези „несъответствия“ той прибегва до специално въведения термин – „антиперистазис“ и обяснява, че уж възникналите вихри упражняват допълнителен тласък върху прилепналите въздушни частици. Виждаме, че чрез това „изобретение“ за спирачката на движението е възложена ролята на двигател. Казано с други думи, Аристотел съвсем преднамерено е заблуждавал.

Този сюжет има и продължение във важната подробност, че когато два века по-сетне „ревизионистът“ Галилео се е „досетил“ да направи своя опит и установява истината за движението, той не заявява претенции за авторство и не търси признание на приоритета си. Без да споменава конкретен предшественик, той се позовава на неизвестен трактат, което в дисциплината „история на науката“ се възприема като ново поле за дирене. Съответно, посветили се на това интересно поприще научни кадри запретват ръкави да открият къде Галилей е прочел за топчето и плоскостите, но техните усилия нямат резултат и до ден днешен!

... Според мен, този неуспех на историците е предвидим, понеже едва ли съществува какъвто и да било първоизточник! Просто на строго надзиравания от „светата“ инквизиция учен му се е налагало да си „мери“ откритията. Шега ли е просто тъй да се оспори авторитета на Аристотел? Подобна многознайство може да те закара на кладата, както по-рано става с Джордано Бруно, а Галилей избягва тази участ едва след като се отказва от хелиоцентричната теория на Коперник, и след застъпничеството на папата. Впрочем, гениалният полски учен също премълчава своето авторство: новаторската теория е отпечатана, без да се сочи кой е нейният автор, малко преди смъртта му.

От казаното дотук става ясно, че за да се освободим от интерпретативната дислексия трябва да привличаме широк кръг от ценностно значими факти, да съпоставяме психологически подбуди и историческа конкретност, като сверяваме данните с неотменими истини. Едва тогава ще си обясним защо за църковната догматика схоластиката на философа-езичник е толкова ценна, защо е пазен от каквато и да било критика. И съответно, след като с научна реконструкция възстановихме подбудите на Галилей да скрива своя приоритет, търсенето на несъществуващия първоизточник за движещата се по плоскостите сфера също ще попадне в рубриката „лъженаука“.

Обаче е още рано да спрем с въпросите: трябва нови нетрадиционни отговори. С постигнатата трезвост и възискателност могат да се анализират и мотивите, които са карали Аристотел да ни заблуждава. От неговата „некоректност“ във физическата сфера е добре да се насочим към критично осмисляне на следващи теории и твърдения от обширното му трактатно наследство. Някои от тях и досега се възприемат за меродавни, а всъщност са напълно ненаучни. (Разбира се, отдавна никой не дискутира неговите 56 кристални сфери за небесните тела, нито пък преповтаряното допреди два-три века „авторитетно“ описание, че уж мухата има осем крака.)

...Сред налаганите от Аристотел смуцаващи твърдения е и представата за прословутия катарзис. Според глава 14 от неговата „Поетика“, като възбужда „афектите“ страх и състрадание, трагедията цели тяхното очистване. И вече 24 века различни мислители предлагат многобройни интерпретации, но всички са приблизителни, половинчати, „условни“. С най-нагледен пример за отказ от непротиворечиво обяснение за катарзиса се е отличил Исак Паси. След като споменава някои от най-известните версии за обясняване на проблема, той настоява да престанем с измислянето на нови концепции. По-добре било да се избере някоя от вече съществуващите, т.е. научното дирене императивно се отменя. Но в тази подкана има доста коварство: понеже не съм способен да предложа свой възглед, нека никой друг не търси по-нататък някакъв нов отговор. И е съвсем неприемливо, че професорът даже не предлага по какъв критерий да определяме своя избор. Не посочва начин как поне да се приближим до истината. Или за този учен тя е без значение? Така излиза, че е достатъчно да „прегърнем“ която и да било концепция, пък ако ще тя да ни се е паднала от разбъркани в шапка варианти.

Съзнавам възможния упрек, че не е редно да иронизирам, ако сам не предложа оригинално решение за проблема. Подобно възражение има своя резон, но работата е там, че още в края на миналия век, в монографията „Едип тиранина“ от Софокъл – неразгаданите значения на една велика трагедия“, за която ми бе присвоена степента „доктор по филология“, аз предложих свой, свободен от условности и уговорки възглед за катарзиса:

„Стремежът на Аристотел е поданиците да не се разколебават от страха и в боя да не ги възпира състраданието. (...) Според конструкцията на Аристотел очистването от страха и състраданието би гарантирало

неподвижност в обществото, непроменяемост на хората“. (Цитирам по второто издание от 2002 г., стр. 176.)

Впоследствие обнародвах и студията си „Театрофобията на Аристотел и проблемът с катарзиса“ в български и в руски издания. За радикалното си преосмисляне съм говорил на научни форуми, в лекции и моноспектакли, много са публикациите в авторитетни интернет-сайтове. И неизменно получавам одобрение, може да е имало премълчаване. Но не ми е известно някой да е оспорил с научни аргументи моя критицизъм към Стагирид!

Или казано обобщено, време е в многостранните клонове на науката да се надмогне респектът от догматиката на Аристотел! Тогава не би се стигало до съвсем абсурдното допускане на Умберто Еко, което той е заложил в сюжета на романа си „Името на розата“. Уж, че църковната схоластика би се сгромолясала и средновековното мракобесие би отстъпило на светлите истини, ако скривания от игумена Хорхе трактат на Аристотел за комедията стане известен и прояви разрушителната си сила. Лично за мен е несъмнено, че щом в „Поетиката“ е прокарано невярното твърдение, че сериозните драматурзи пишат трагедии, а несериозните – комедии, Аристотел е нямало как да изпълни „обещанието“ си и да съчини трактат за комедията. Защото към трите трагедии от дадения митологичен цикъл напълно „сериозните“ автори са добавяли и четвъртата, комична част от тетралогията. Но ако при трагедиите може да се внушават скръбни настроения с преpraщане на отговорностите към предопределеност от свръхестествени сили, комичното въздействие няма как да бъде интерпретирано в официозните рамки, към които неотклонно се е придържал възпитателят на най-големия завоевател в световната история Александър Македонски... Тъкмо поради тези свои нагласи Аристотел сочи емблематичния Софоклов герой Едип за образец: човекът трябвало да се изобразява „такъв, какъвто трябва да бъде“. Обаче заглавието на трагедията в оригинал е „Едип тиранинът“ и никой в самата пиеса не използва това прозвище при обръщението си към владетеля. В стремежа към идеализиране, Стагирид дава названието в орязан вид, тъй като си служи със същия елински език. При преводите пък се използва подменено значение и пиесата вече я знаем като „Едип цар“. Независимо от това, че при една от песните на Хора неизбежно е запазена осъдителната нотка: „Гордостта тирани ражда“.

Когато напомням тези истини, обикновено започват уговорките, че тази дума е нямала днешния осъдителен смисъл. Но това не е така, защото

никой не я изрича в лицето на тирана, доколкото просто би изгубил живота си! Като автор Софокъл не е зависим от владетеля и дава на трагедията съответното проблематизиращо заглавие. Докато не се допуска това проблемно назоваване, а се дават безобидни интерпретации, всъщност бива извършвана подмяна. Хем твърдим за автора, че е велик и ненадминат, хем прозрението му да драматизира мита остава непризнато, конфликтите отпадат, за да се прокара ре-митологизация. А в неговия трактат „За поетичното изкуство“ тази образцова, според Аристотел, драма се споменава единствено в оръзан вид: „Едип“. Без да се казва „кой“. Но това премълчаване можем да уподобим на препоръчаната от него кратка форма на силогизма. Чрез ентимемата, когато се пропуска средния аргумент, можело да остане по-незабележима подмяната на истината!

Тогава защо не възприемаме тези вероломни препоръки пред близкия му кръг ученици (защото „Реториката“, от която взимам тези наставления, е именно езотерична, за затворен кръг от посветени)?

Значи интерпретаторите от Аристотел насам посвещават своите усилия на заглаждането на онези „остри ъгли“, които биха подразнили силните на деня... тирани!

Ние би трябвало да проуедем, че истински силен е не онзи, който залага на физическото насилие, а свободният да отстоява несломимостта на духовното начало!

А сред тях няма как да причислим толкова прехваления Аристотел, който, впрочем, освен че е бил придворен философ в кръга на Филип Македонски, е станал и зет на тирана на Атарнея Хермий. Няма как подобна личност да разкрива истините за епохата, в която е живял. УВИ!..

VII. ДЕБЮТ

ПРОЦЕСЪТ НА СГЛОБЯВАНЕ НА СОБСТВЕН КОМПЮТЪР - ГЛАСЪТ НА ОПИТА

Боян Кехайов¹

Да започнем с въпроса „Защо трябва да си сглобя компютър, а не да си закупуя вече сглобен?“

Отговорът е прост: Ако искаш компютърът ти да е адаптивен, мощен и да подлежи на подобрения, сглоби го сам!

Как да започна сглобяването?

Най-важното е да решиш, за какво ще го използваш. Искаш ли да го използваш за домашния си офис или пък го искаш поставен близо до телевизора, за да гледаш филми и клипове от интернет? Искаш ли да е в детската стая, за да могат децата да сърфират в интернет и да учат? Или пък искаш мощна машина, на която да изиграеш най-новите игри на пазара с най-добрата възможна производителност на компютъра ти?

Какво следва, след като съм решил за какво ще използвам компютъра?

Тука следва един от процесите,

The Process of Building Your Own PC - the Voice of Experience

Boyan Kehayov

Let's start with the question 'Why should I build my own PC and not buy a pre-built one?'

Well, the answer to that is simple. Do you want to have the most adaptable, strongest and upgradable PC? Build it yourself!

How should I start the process of building my own PC?

First and foremost, you have to consider the purpose of the PC. Do you want to use it in your home office or do you want it to be stationed near the TV so you can watch films and videos from the internet? Do you want it in the nursery so that kids can browse the internet and use it to study? Or do you want a 'power house' to play the newest games on the market with the best performance you can get?

What happens after I decide what I am going to use the PC for?

Here comes one of the most time-

¹ Бакалавър, IV курс, спец. КТИД, МГУ „Св. Иван Рилски“

които отнемат най-много време. Не можеш да се заловиш за отвертката си, без да си закупил частите, които ти трябва.

Какви части трябва да закупя?

Сега ще изброя най-нужните компоненти и причината, поради която ти трябва:

Процесорът

Процесорът - или така нареченото ЦПУ (централен процесор) - е мозъкът на машината. Той обработва всички команди, които идват от софтуера и хардуера, инсталирани на и в компютъра ти. Нещата, на които трябва да се обърне внимание в процесора, са:

Броят на ядрата: Беше време, когато процесорите се състояха от една единствена изчислителна единица или така нареченото „ядро“. Тогава най-лесният начин за измерване на производителността на компютъра беше скоростта на обработване на данните или така наречената изчислителна мощност. В днешно време процесорите съдържат много на брой изчислителни единици и се наричат „много-ядрени процесори“. Колкото повече ядра има процесорът, толкова повече процеси може да изпълни в даден момент. Най-използвани са двуйдрените и четириядрените процесори, но с времето на компютърния пазар все по-често започват да се забелязват и шест-

consuming processes. You cannot put your screwdriver to work without buying the parts you need.

What parts do I have to buy?

I will start listing them now and explaining what you need them for.

The processor

The CPU (Central Processing Unit) is the brain of your computer. It processes all the commands that come from the software and the hardware you have installed on the PC. The things you have to look for in a CPU are:

The number of cores. There was a time when the CPUs contained only one processing unit or the so called 'core'. Back then, the processing speed, or the clock speed, was the easiest way to measure the performance of the CPU. Nowadays, most CPUs contain multiple cores and are called 'multicore CPUs'. The more cores the chip has the more processes it can accomplish at the same time. The most widely used CPUs are dual-core (two cores in the chip) and quad-core (four cores in the chip), but as time passes by the six-core and eight-core processors are becoming much more visible on the market.

и осемядрени процесори.

Броят на нишките: Повечето процесори на пазара имат по 2 нишки на всяко ядро (Intel наричат тази технология „хипернишка“), което позволява на всяко ядро да обработва по две задачи наведнъж. Убеди се, че процесорът, който закупуваш, има тази характеристика, защото не всеки процесор я притежава.

Скоростта на процесора: Това е честотата, с която процесорът обработва задачите. Колкото по-голяма е скоростта, толкова повече цикли се извършват от ядрото за една секунда. Скоростта се измерва в херцове (Hz). Процесорите, които са в продажба в днешно време, се мерят в гигахерци (GHz), което означава милиарди цикли, извършвани от ядрото всяка секунда.

Кеш паметта: Кешът е паметта, инсталирана на процесора, която се използва за съхраняване на командите и операциите и по този начин тя ускорява скоростта, с която работи компютърът. Тази информация се запазва в няколко типа кеш памет, наречени L2 или L3 кеш. По-високият клас компютри имат по-голяма кеш памет.

Типът на гнездата: Според физическия размер на процесора съществуват различни видове гнезда. Всеки производител на процесори си има свой вид гнезда

The number of threads. Most CPUs on the market contain two processing threads per core (Intel calls this technology ‘hyperthreading’) which allow the core to process two applications at the same time. Make sure to check if the processor you are buying has that feature, because not all of them do.

The clock speed. This is the frequency at which the cores work. The greater speed means more cycles performed by the core every second. The speed of the core is measured in hertz (Hz). The processors that are sold these days are measured in gigahertz (GHz), which means billions of cycles performed by the core each second.

Cache. Cache is the memory installed on the CPU and it is used to store commands and operations and by that it increases the speed at which the PC runs. This memory is stored in one or more caches which are called L2 or L3 cache. The higher-end CPUs have larger cache.

The socket type. Depending on the size of the CPU, there are different types of socket. Every CPU manufacturer has their own socket for their chips. The newest common user

за собствените си чипове. Новите, често използвани процесори на Intel, използват гнездо тип LGA1151, докато процесорите от висок клас използват гнездо LGA2011. Процесорите на AMD, произведени през 2017 г., като Ryzen 1800X, използват гнездо AM4.

Технологията: Не е чак толкова важно, но е добре да се знае каква е технологията на производство на процесора. От година на година технологията на производство на процесори се променя, което прави чиповете по-малки, по-тънки и по-енергоспестяващи. Това се измерва в нанометри (Nm). В началото на 2017 Intel пусна на пазара “Kaby Lake” процесорите, а през октомври същата година започнаха да се появяват и новите “Coffee Lake” процесори, които са 14 Nm. През февруари 2017 г. AMD пускат на пазара технологията, наречена “Zen”.

Охладителната система: Всеки процесор произвежда топлина. Поради тази причина почти всеки процесор е оборудван с вентилатор и охладител, които са изчислени според нормалната скорост на процесора и очакваната топлина, излъчвана от него. Тази охладителна система е съвсем достатъчна, ако не планираш увеличаване на волтажа, който процесорът използва с цел

CPUs from Intel use the LGA1151 socket, while their high-end processors use the LGA2011 socket. AMD's new 2017 processors like 'Ryzen 1800X' use AM4 socket.

Technology. Not that important but it is good to know what is the manufacturing technology used to build the CPU you are about to buy. Each year or every other year, manufacturing technology changes and makes the CPUs smaller, thinner and more power-efficient. It is measured in nanometers (Nm). In the early 2017, Intel released their 'Kaby Lake' processors and the 'Coffee Lake' processors came out on the market in October 2017. They are both 14 Nm CPUs. AMD released their 'Zen' technology at the end of February 2017.

The cooling system. Every CPU generates heat. Because of that most processors come stocked with a cooling fan and a heat sink calculated for their normal clock speed and estimated heat output. You are fine using that cooler unless you are planning on overclocking your CPU (increasing the voltage that the processor uses which increases the clock speed that its cores run at). If you are buying a CPU that does not

подобряване на скоростта, с която ядрата работят. Ако закупуваш процесор, който няма охладителна система в комплекта, трябва да се убедиш, че за него ще закупиш охладител, който е предназначен за семейството, от което е твоят процесор.

Дънната платка

Дънната платка е нервната система на компютъра. Почти всеки втори компонент, който закупуваш, ще бъде включен в нея. Затова трябва да се подсигуриш, че избраната дънна платка е точно нужната.

Тип гнездо: Гнездото на дънната платка трябва напълно да съвпада с гнездото на процесора!

Размер: Размерът на дънната платка варира между малката Micro ITX и голямата Extended ATX. Количеството на хардуера, които можеш да сложиш в компютъра, зависи от размера на дънната платка, (който за обичайните настолни компютри е обикновената) и размера на кутията, които си купуваш.

Памет: При съвременните компютри има различни типове памет, които оперират с различна скорост. Някои по-евтини и по-стари компютри използват по-старата DDR3 памет, но по-новите използват DDR4 памет. Паметта,

have a stock cooler in it, make sure to check the family of processors for which the cooler you have to buy is designed.

The motherboard

The motherboard is the nervous system of the PC. Almost every other component you buy will be plugged into the motherboard. So you must be absolutely sure you know that the one you have chosen is the one you need.

The socket type. The socket type of the motherboard has to be absolutely the same as the one your CPU uses.

The form. The form factor of the motherboard is the size of it. It ranges from the tiny Micro ITX to the big Extended ATX. The amount of other hardware you can put into your PC depends on the size of the motherboard (which for the common Desktop PC builds is the regular ATX or the smaller Mini ATX) and the size of the case you buy.

Memory. There are different types of memory running at different speeds that the computers these days use. Some cheaper builds still use the DDR3 type of memory. But the newer builds use DDR4 type memory. Depending on the memory

която закупуваш, трябва да е съобразена с типа памет, поддържан от дънната платка. Много производители на дънни платки сертифицират различни марки памет, които могат да бъдат проверени в сайта на производителя на дънната платка. На всяка дънна платка има определен брой слотове за памет, който показва колко индивидуални модула можеш да инсталираш на нея. Освен това тя съдържа информация за максималното количество памет, което може да се поддържа (16GB, 32GB, 64GB). Другото, което е нужно да знаеш, е количеството на каналите, поддържано от дънната платка. Запълването на правилния брой слотове за памет ще доведе до добра работа на DIMM-овете.

Разширителни слотове: Това е количеството на PCI Express слотовете. Те се използват за добавяне на разширителни карти като звукови, LAN карти и видео карти. Съществуват различни типове PCIe слотове. Това са PCIe 3.0, които са най-бързите разширителни слотове, но някои от малко по-старите дънни платки използват PCIe 2.0 слотове. В зависимост от дължината на слотовете те се класифицират като x16, x8, x4 и x1. слотовете x16 са най-дълги.

Съхранение: Съществуват различни интерфейси, които се

type supported by the motherboard, this is what you should buy. A lot of motherboard manufacturers certify different brands of memory but for that you should check the manufacturer's website. Every motherboard has a number of memory slots which tells you how many individual modules you can plug into it. Also, it has information about the maximum amount of memory which can be supported (16GB, 32GB, 64GB). The other thing you should know about the memory on your motherboard is the amount of channels that are supported by it. Filling the correct number of memory slots will give you better performance by the DIMMs (double in-line memory modules).

The expansion slots. This is the amount of PCI Express (PCIe) slots. These are for adding expansion cards like Sound cards, LAN cards and Video cards. There are different types of PCIe slots. There are the PCIe 3.0 which are the fastest but some slightly older motherboards have the older PCIe 2.0 slots. Depending on the length of the slot, they are classified as x16, x8, x4, and x1 where x16 are the longest.

Storage. There are different interfaces which today's PCs use.

използват от днешните персонални компютри. SATA или Serial ATA са най-често използваните интерфейси за съхранение. Най-новият SATA 3 порт позволява прехвърляне на данни със скорост 6 Gbps. Друг интерфейс, който става все по-популярен, е побързият M.2, който като слот се използва за включване на твърди дискове HDD (Hard Disk Drive) и SSD (Solid State Drive), т.е. флаш-базирани модули за съхранение.

Вградени технологии: Те включват вградена звукова карта, слот за интернет кабел (RJ45), а също така може да включват вграден Wi-Fi и Bluetooth. Освен това може да имат и изход за видео сигнал, който позволява използването на вградената в процесора видео карта.

Поддръжка за видео картата: Ако си запланувал да закупиш повече от една видео карта, трябва да си сигурен, че дънната платка поддържа технологията на NVidia, наречена SLI или тази на AMD, наречена CrossFireX.

Паметта

Паметта, или така наречената RAM (Random Access Memory), е мястото, където компютърът съхранява всички данни, които се обработват. Колкото повече RAM има компютърът, толкова по-добре. Разликите в RAM паметта произтичат от слота на дънната ти

SATA (Serial ATA) are the most commonly used interfaces for storage. The newest one is SATA 3 which allows transfer of up to 6Gbps. Another interface that is becoming more and more popular is the M.2 which is a flash-based storage module, also called SSD (Solid State Drive).

Onboard technologies. These include the onboard sound card, an Ethernet slot (RJ45), and may also include built-in Wi-Fi and Bluetooth. Also, they may include a video slot which allows you to make use of the integrated video capability of the CPU.

The video card support. If you are planning on installing multiple video cards, you must make sure that your motherboard supports the NVidia's SLI technology or the AMD's CrossFireX technology.

Memory

The memory, or the so-called RAM (Random Access Memory), is the place where your computer stores all of the data that is being processed. The more RAM your computer has the better. The difference in RAM comes with the sockets you have on your

платка, а също така и от скоростта на записване и четене на чипа. Най-новите ЦПУ използват скоростта на памет тип DDR4, която варира от 2133 до 3200 мегахерца (MHz). Количеството RAM, което поставяш в компютъра си, зависи от парите, които искаш да похарчиш и от броя гнезда на дънната ти платка, но както казах и по-рано: колкото повече, толкова по-добре. Също така трябва да знаеш, че ако купуваш 32 битов процесор, той не може да разпознае повече от 3 GB RAM памет, докато 64 битовите процесори могат да използват до 192 GB RAM. Друг параметър на паметта е дали има ECC (Error Checking and Correction, т.е. възможност за проверка и коригиране на грешки), което е полезно при работните станции и компютрите, подложени на голямо работно натоварване. Ако възнамеряваш да закупиш такава памет, се убеди, че дънната платка я поддържа.

Видео картата

Видео картата, или така наречената графична карта, е мястото, където се обработва всичко, което виждаш на монитора. Точно както централния процесор, графичният процесор (GPU – Graphics Processing Unit) може да има много на брой ядра, които се използват само за визуализация.

motherboard and with the writing and reading speed of the chip. The newest CPUs use DDR4 Memory which has a speed from 2133 up to 3200 MHz. The amount of RAM you put on your computer depends on the amount of money you wish to spend on it and the amount of slots on your motherboard but, like I said, the more – the better. Also, you must know that if your CPU is a 32-bit, it cannot recognize and use more than 3GBs of RAM but the 64 bit CPUs can work with up to 192 GBs of RAM. Another parameter of the RAM is whether it has ECC (Error Checking and Correction) which is useful on Workstations and High Workload machines. If you intend to buy that kind of memory, make sure that your motherboard supports it.

The video card

The video card, also called the graphics card, is the place where all the things you see on the monitor are calculated. Just like the CPU, the GPU (Graphics Processing Unit) has multiple cores which are used only for visualising.

Обработващите ядра: Има два големи производителя на графични карти: NVidia и AMD. Те използват различни наименования за системата от ядра. NVidia наричат своята „CUDA cores“, а AMD - „Stream Processors“. Това е едно от най-важните неща, които трябва да знаеш, когато купуваш видео карта. Колкото повече ядра има, толкова повече данни ще може да се обработват за същото време. Например, мощната графична карта от висок клас на NVidia GeForce GTX 1080 TI има 3584 CUDA ядра.

Честота на графичния процесор: Това е скоростта с която графичният процесор обработва информацията. Точно както при централния процесор, колкото по-висока е скоростта, толкова по-добре.

Памет: Също като RAM паметта, видео паметта (VRAM) се използва за съхранение на данните, които са необходими на графичния процесор за обработка. Най-новите графични карти имат поне 3 или 4 GB VRAM. Но разликата между скоростта на оперативната памет и на видео паметта е огромна. Гореспоменатата видео карта (NVidia GeForce GTX 1080 TI) има 11 GB GDDR5X памет, която работи на 5500 MHz.

The processing cores. There are 2 major GPU manufacturers: NVidia and AMD. They have different names for the core system. NVidia calls it 'CUDA cores' and AMD calls it 'Stream processors'. This is the most important thing to look at when you buy a graphics card. The more cores it has the more data is going to be processed at the same time. For example, the High End GPU from NVidia, GeForce GTX 1080 TI, has 3584 CUDA Cores.

The clock rate. This is the speed at which your GPU processes the data. Just like in the CPU, the higher – the better.

Memory. Just like the RAM, the Video memory (VRAM) is used to store the data until it is needed by the GPU to be processed. The newest Graphics cards have at least 3 or 4 GB of VRAM but the difference in clock speed between the RAM and the VRAM is huge. The above mentioned Graphics card (NVidia GeForce GTX 1080 TI) has 11GB of GDDR5X memory which runs at 5500 MHz.

Портове: Портовете на твоята видео карта са местата, в които се включва монитора. Според монитора, който имаш, е хубаво да си избереш видео карта, която има подходящо гнездо, в което да включиш монитора си; или пък можеш да си закупиш преобразувател. По-старите видео карти използват VGA или DVI портове, през които може да се пренася само видео сигнал. По-новите освен DVI порт имат и HDMI порт или порт за дисплей (Display Port). HDMI и Display портовете имат възможност да предават данни с по-голяма разделителна способност, както и да пренасят и звук.

Изисквания за захранване: Колкото по-мощна е видео картата, толкова повече ток ще и трябва. Винаги има минимални изисквания за захранващ блок, уточнени от производителя на видео карти, но също така трябва и да се убедиш, че захранването, което закупуваш, има подходящите PCIe конектори (обикновено 6- или 8-пинови). По-обикновените видео карти, като например GTX 1080 TI, не изискват такива конектори. Захранването им се осъществява през самата дънна платка, или по-скоро през PCIe слота.

Устройствата за съхранение

Това са местата, където се съхраняват всички снимки, филми,

The ports. The ports on your Graphics card are the place where you plug your monitor. Depending on what monitor you have, you should check if the graphics card has the matching port on it or if you can buy an adapter for it. The older graphics cards have VGA or DVI ports on them which are only capable of transferring video signal. The newer graphics cards still can have the DVI port but they will also have an HDMI port or a Display Port which can transfer higher resolution data and also sound.

Power requirements. The more powerful the graphics card is the more power it will consume. There will always be a minimum power consumed by the graphics card stated by the manufacturer but you must also make sure that the power supply you are going to buy has the PCIe connectors (usually 6-pin or 8-pin). The not so sophisticated graphics cards, like the GTX 1080 TI, do not require PCIe connectors. The power supply is through the motherboard itself.

Storage

The storage is the place where all the pictures, films, documents,

документи, игри и общо взето всички данни на компютъра ти. Изборът тук е между HDD (Hard Disk Drive, или твърд диск) и SSD (Solid State Drive). Хард дискът е по-евтин, но не толкова бърз като SSD. Като цяло, една компютърна система е толкова бърза, колкото е скоростта на най-бавната работеща част в него. Дори да имаш най-скъпия и бърз процесор, видео карта и памет, ако устройството за съхранение не успява да ги захрани с данни достатъчно бързо, те няма да могат да разгърнат пълния си потенциал. Основната разлика между HDD и SSD е в скоростта на зареждане на данни (т.е. времето, необходимо за предаване на данни от устройството за съхранение към оперативната и видео памет). Вътре в твърдия диск (HDD) има два въртящи се диска, от чиято скорост на въртене зависи колко бързо устройството ще предава данните към паметта. Тази скорост варира от 5400 оборота в минута до 12 000 и повече об/мин. По-бързите твърди дискове са по-скъпи. SSD устройствата използват флаш памет за съхраняване на данни. Това ги прави по-бързи и по-надеждни от твърдите дискове, защото в тях липсват движещи се механични части. Цената на SSD устройствата е доста висока, но все пак може да се закупи по-

games, and in general all the data you have on your computer, is held. The choice here is between HDD (Hard-Disc Drive) and SSD (Solid-State Drive). The HDD is cheaper but not so fast as the SSD. Basically, your computer is as fast as the slowest working part in it. So, even if you have the newest and fastest CPU, GPU and memory, if your storage device cannot feed data quickly enough, they will not use their maximum potential. The basic difference you will notice between HDD and SSD is the loading speed (the time used to transfer the data from the storage into your RAM or VRAM). The HDD has 2 spinning disks in it on whose speed depends how fast your drive will transfer the data to the memory. It goes from 5400 RPM (revolutions per minute) up to 12 000 or even more RPM. Faster HDDs cost more. The SSD drive uses flash memory to store the data. This gives it much more speed and makes it much more reliable than the HDD as there are no moving mechanical parts in it. The price for it is quite high but still you can combine an SSD for booting the operation system and the software you most often use and an HDD to store and backup the information you have. This way, your PC will run fast and still it will have enough space to store your data.

малък размер такава памет - от която да се четат операционната система и най-често използвания софтуер - и допълнителен твърд диск, на който да се съхраняват не толкова често използваните програми и документи. По такъв начин персоналният ти компютър ще работи по-бързо и пак ще разполага с достатъчно място за съхраняване на данните ти.

Интерфейсът: Съществуват няколко типа интерфейс за свързване на устройствата за съхранение. Най-използваните са SATA и M.2. Най-новият и бърз порт е M.2, който е вграден в дънната платка и работи като PCIe слот, в който можеш да свържеш дори най-новия и бърз тип SSD и това е M.2 NVMe (Non-Volatile Memory Express) SSD. Той е неприложим за твърд диск HDD. Другият начин на свързване на твърд диск или на SSD диск към дънната платка е през SATA порт чрез SATA кабел. Това е най-разпространеният вид връзка между устройството за съхранение и дънната платка.

Захранващият блок

Без PSU (Power Supply Unit, или така нареченото захранване), всички части, които си закупил, ще са абсолютно безполезни, защото те всички работят на ток, а захранващият блок е единственият начин да се осигури ток за дънната

The interface. There are a few types of interface used to connect the storage devices. The newest and best interface is the M.2 Socket which is a socket built in the motherboard working as a PCIe slot where you can connect an M.2 NVMe (Non – Volatile Memory Express) SSD as well. This one does not work for HDDs. The other way to connect an SSD or an HDD is through a SATA port and a SATA cable. This is the most common type of connection between storage device and motherboard.

Power Supply

Without the PSU (Power Supply Unit), the parts you have bought will be totally useless because they all use electricity to run and the PSU is the only way to provide that power to the motherboard and the other components.

плата и за останалите компоненти.

Максимална мощност: В зависимост от компонентите, които си подбрал, се избира и захранващ блок, който да може да даде достатъчно мощност, така че всички компоненти да работят. Например, ако си закупил процесор, който има консумация на ток 65W (вата) и видео карта, чиято минимална консумация е 300W, а използваш захранване от 350W, компютърът ти дори няма да стартира. Производителят на всеки компонент дава информация за консумираната от частта мощност. Затова най-добрият начин да избереш захранване е като събереш тези числа за всеки един компонент и добавиш малко отгоре - просто за да си сигурен, че всичко ще работи гладко.

Конектори: Най-важните конектори, за които трябва да следиш, са тези за видео картата и за устройствата за съхранение.

Размер: На пазара има два размера захранващи блокове: ATX12V и EPS12V. ATX12V е най-често използваният тип захранване, а EPS12V се използва при по-нисък клас компютри.

Кутията

Кутията е мястото, където се поставят всички закупени за персоналния ти компютър компоненти.

Форма: В зависимост от голе-

The maximum amount of power.

Depending on the components you have picked, you should select a PSU that will be able to give enough power so they can all work. For example, if you bought a 65W CPU and a 300W graphics card and you have a 350W PSU, your computer will not even start. Every part you buy has its power consumption listed by the manufacturer. The best way to select a PSU is to add all those numbers from all the components and give it just a bit more to be sure that everything will run smoothly.

Connectors. The connectors you have to look for are the ones for the graphics card that I mentioned above and those for the storage devices.

The size. There are two different sizes of PSUs that you can find on the market: the ATX12V and the EPS12V. The ATX12V is the most widely used size and the EPS12V is used when you build a low-grade PC.

The case

The case is the place where you will house all the components you have bought for your PC.

The form factor. Depending on the

мината на дънната платка и на разширителните карти се избира кутия, в която да се поместят и скачат всички части, но при все това да има място за движение на въздуха.

Панел и бутони за управление:

Всяка кутия има бутони за стартиране и рестартиране на компютъра, намиращи се на предния панел. Ако искаш улеснен достъп до USB портовете, както и до жаковете за микрофон и слушалки, избери кутия, при която те са на предния панел. Някои кутии имат също и бутони за управление на вентилаторите и осветлението, монтирани на предния панел. Те се използват за управление на скоростта на охладителя (ако има такъв в кутията) и на осветлението на кутията (отново ако има такава).

Вентилатори: Някои кутии се закупуват с разположени в тях вентилатори и филтри, които да подпомагат охлаждането на компютъра и също така да го предпазят от прах. Ако в кутията ти няма предварително поставени вентилатори, трябва да има изрязани решетки, така че да можеш самостоятелно да поставиш допълнително закупените вентилатори и филтри.

След всичко описано по-горе относно нужните ти части, би

motherboard size, you must choose a case that will fit the parts plugged into it and still leave some room for the air flow.

The panels and controls. Every case has its power and reset buttons on the front panel. If you want to have an easy access to your USB ports, headphone and microphone jacks, then you should look for a case that has them on the front panel. Also, some cases have fan controls and lighting controls on the front panel. These are used to control the speed of the fans (if it has any) and the lights on the case (again if it has any).

The fans. Some cases come packed with additional fans and filters to help cooling down your PC and protect it from dust. If you do not have any included with the case, there should be grids cut out so that you can buy those and place them in by yourself.

With all that said about the parts you need, you should be ready to go

трябвало да си готов да сглобиш своя първи компютър, който да задоволи нуждите ти. Така че пресметни бюджета си, направи си списък и отивай да купиш нужните части!

И накрая остава само да сглобиш всичко! Ако никога преди това не си сглобявал сам компютър, можеш да помолиш консултантите в магазина да ти помогнат; или пък изгледай няколко видеа в интернет, за да видиш как другите хора го правят. А сега се залавяй за работа.

А, и още едно нещо: да не си забравиш отвертката!

out there and make yourself a PC that will fit your needs. So, calculate your budget, go out, and do your shopping.

The last thing left for you to do is to put it all together. If you have never done this before, you can ask the shop assistants to help you with it; alternatively, you can watch some videos on the internet to see how other people do it and get your hands dirty.

Oh, and one last thing: do not forget your screwdriver!

ЧОВЕКЪТ МЕЖДУ „БЕЗКРАЙНОТО И НИЩОТО“¹

Айре Кескинова²

Блез Паскал със своите мисли ни представя човека като средина в природата. Кара ни да се опитаме да видим природата в цялото и необхватно величие, да отвърнем поглед от обкръжаващите ни дребни неща. Да си представим Земята като точка в сравнение с огромната орбита, която описва това светило, и да помислим, че тази орбита е само точка в сравнение с орбитата, описвана от кръжащите в небесния свод светила. Но ако погледът ни спира там, нека въображението ни мине отвъд. Така ще се убедим, че природата неуморно ще предлага нови простори за полета ни.

Авторът ни насочва да погледнем и от другата страна на безкрая, към най-нищожното от познатите ни живи същества. Кара ни да си представи малкото телце на червей с още по-малките крачка и стави, вените и кръвта в тях, съставките на кръвта и отделните им капки, мехурчетата въздух в капките, да разчленим и тези най-дребни частици, докато изчерпим възможностите на въображението си. Паскал иска да ни покаже още една бездна, безкрайността на мъничкия атом. Да видим в него неизброими светове, всеки със своя небесен свод, планети и Земя, в същото съотношение както видимата вселена, да си представим живите същества на тази Земя. С тези свои примери Паскал иска да покаже, че мястото на човека в природата му е средина между всичко и нищо. „Той е нищо в сравнение с безкрайното, всичко в сравнение с нищото и средина между всичко и нищо“. Хората си въобразяваме, че по-лесно можем да разберем малките неща, отколкото целия заобикалящ свят. Но Паскал ни казва, че на ума е необходима еднаква сила, за да достигне както до нищото, така и до всичкото. Също така и че едното зависи от другото, и едното води към другото. Човек със своя разум е неспособен да разбере тези крайности, които са безкрайни. Тази средина е подвижността на човешката природа между крайностите. „Двете крайности са толкова отдалечени, че се докосват и съединяват в Бога и само в него“.

¹ Реферат по дисциплината „Философска антропология“ върху фрагмент от „Мисли“ на Блез Паскал

² Студент в специалност ХИГ, МГУ „Св. Иван Рилски“

Паскал пише, че образованият човек разбира, че природата е отпечатала своя облик и облика на твореца си върху всичко, затова почти на всичко е присъща тази двойна безграничност. Така областта на изследване на всяка наука е неограничена. Човешкото безсилие да проникне в същността на явленията се засилва от обстоятелството, че се съчетават две нееднородни и противоположни начала – тяло и душа. Не е възможно мислещото начало у хората да не е духовно и ако се твърди, че те са само телесни същества, това ще ги отдалечи от истинското познание, защото е невъзможно материята да познава сама себе си. Ако са само материя, не могат да имат никакви познания. Най-удивителното и неразгадано същество в природата е човекът за самия себе си, като той е свързан с всичко около него – с времето, въздуха, топлината, храната. И някак си става неизбежно да не се опознаят елементите около човека, ако искаме да го разгадаем, да опознаем сами себе си. Тоест „всичко в света е едновременно причина и следствие, двигател и движимо, опосредствано и непосредствено”.

Аз съществувам, следователно всичко около мен е реално, не съм нищо, защото мога да видя отражението си в течаща река. Но дали съм нещо? Да, заявявам го отговорно. Наричам себе си нещо, заради постигнатото от мен, заради успехите и провалите. За да се сравняваш с понятията като „безкрайно”, „всичко” и „нищо”, първо трябва да си достоен да се наречеш човек, защото не е достатъчно да си роден с човешки облик, а да се наречеш истински човек по душа. Не тялото, а именно душата изгражда човека. Тя е тази, която ще остане, след като тялото поеме последната си глътка въздух. Споменът за добрите дела, думи и жестове ще остане късче от душата ти, ще живее във всеки един, който те е познавал, а не тялото. То е само предпазна опаковка за безценното, което се крие вътре – дух и разум. Наистина абстрактни понятия, даващи обяснения за много въпроси.

Разбира се отделният индивид е нищожен спрямо множеството, но ако точно този човек го нямаше, множеството нямаше да има с кого да се сравнява. В себе си човек крие неща, за които той самият не подозира. Палитра от емоции, всевъзможни размисли и неочаквани реакции. Едно неразгадано кълбо, което със сигурност не е нищо, но е всичко за самия себе си и неговото лично пространство.

Ако здравомислещият човек не съществуваше, щеше ли да има безкрайност? Дали вселената щеше да е в този вид? Пак въпроси, на които не може да се отговори, защото именно здравомислещият човек не

е изяснил достатъчно ясно своята позиция в тази вселена. И въпреки това в някои моменти човек се приема за господар на безкрайното, като се чувства величествен, недосегаем и неуязвим. Докато в един следващ момент излиза от „съня“ и осъзнава, че всичко е плод на въображението му и отново става нормалната малка част от множеството. Само със силата на мисълта човек може за секунди да се превърне в безкрайно и да се трансформира в нищо. Защото това е малката тайна, с която човек разполага – мисълта; но тя е толкова мощна, че не можем да я овладеем - препуска, изменя се и ни прави комични и жалки. Уж сме царе, а всъщност сме подвластни, управлявани от едничката мисъл.

Мисълта ни помага да се докоснем до безкрайното, защото самата тя няма граници и се простира отвъд. Не можеш да я ограничиш, това е нейният характер – безкраен. Следователно безкрайността е изградена от мисли, а мислите са наши, ние ги направляваме – ние сме част от съставните части на безкрайността. Късче, което ни прави значими. И смятам, че достоинството на човека не е в овладяването на пространството, а в добре организираната му мисъл.

КУЛТУРАТА НА ОБЩУВАНЕ Е ПОКАЗАТЕЛ ЗА ЧОВЕКА, КОЙТО ОСЪЗНАВА СВОЕТО МЯСТО

Калина Маринова¹

В най-общ смисъл понятието „култура“ се възприема като начина на живот от членовете на дадено общество или на група от дадено общество. Обществото пък се дефинира като система от взаимоотношения, която обвързва индивидите в едно цяло. Правилните отношения между индивидите в обществото са именно онази основа, на която се гради културата. Културата не може да съществува без общество. Но обратното не винаги е вярно. И поради това е илюзорно да считаме, че обществото не може да съществува без култура. Може, но това няма да е обществото, което бихме си пожелали за себе си. Без култура можем, но изобщо не бихме били „хора“ в смисъла, който обикновено влагаме в този термин.

Хората са „хора“, когато умеят да общуват правилно. А правилното най-често наричаме и „културно“.

Основата е в общуването

Правилното общуване се подчинява на правила. Това е като общуването между компютри в система или мрежа: подчинени са на правила, наречени протоколи. Всички си вършат своята работа, но няма хаос, пререждане, избутване, налагане. Има ред, изчакване, интерпретиране, код - все неща, взети от живота. От правилния живот, от този, подчинен на правила.

И както компютрите се учат на разчитането и прилагането на протоколи чрез програмите си, така и хората се учат на общуване по правилата, културно.

В своето развитие човек учи за света около себе си, прави грешки, понякога извлича поуки от тях, създава собствен модел на поведение, оформя свой етикет на общуване и ако той е съобразен с правилата, тогава и представянето на индивида в социалното пространство е приемливо.

Защо повечето от нас се вдъхновяват от културата и нейните прояви? Сигурно защото намират в нея отражение на себе си!

Не се ли радваме, когато някой три-четиригодишен дребосък, сигурно

¹ Студент IV курс, ОКС „Бакалавър“, спец. УРПС, МГУ „Св. Иван Рилски“

скоро изскочил от памперса, ни огрее със звучното си „Моля“. Ние сме готови да се разтопим, а той пък вече е научил основно правило на културата на общуване.

Но не е само това житейската поука. Малкият сладур вече е изкачил и първото стъпало по стълбицата към успеха. Той е осъзнал - без да се затормозява с културоложка терминология - че изборът на правилната думичка в правилния момент е единственото умение, което той има в повече, за да се справи със заобикалящите го човешки същества.

С годините подобни умения ще се множат и, ако се съхранят през безумните години на юношеското съзряване, когато най-често всякакви правила биват отричани, ще донесат на може би бившия сладур много полза. Повече, отколкото ако той би бил галеник на съдбата с останала незасегната през лудешките юношески години „сладурскост“ на която да разчита. (Момчета, ако не сте преминавали през „пъпчивия период“, не знаете за какво говоря.)

Този период за щастие приключва и с годините продължаваме да изкачваме стъпалата на живота.

Някои стигат да върха уж неусетно, други се добират да върха, усещайки много. Работата е в това, че никой не се добира сам до върха. Защото пътят на всеки един от нас, сладур или не, минава през човешкото стадо и то има правила. Лек е пътят само на онези, които знаят законите за общуване, за да преминат през стадото, и ги спазват, за да го надскочат. Има хора, които сякаш притежават всичко, за да печелят доверие и да завладяват сърцата и умовете на стотици други. Има и хора, които се учат как да се издигнат, стъпка по стъпка, до върховете на организации, но падат. Амбициозни субекти се лутат в подножието на корпоративната стълбица и се оплакват, че не биват включени в бизнеса. Такива хора рядко осъзнават, че са първопричината за собствения си неуспех. Много от тях никога не разбират, че сами са провалили сделка, приятелство или шанс единствено поради собственото си неумение да общуват. Да общуват правилно.

Правилното общуване е, което заздравява приятелствата; то е магията, която печели умовете на хората; то е вълшебният прашец, който кара хората да се влюбват в тях. То е онази ценна способност, заради която шефовете ги наемат. То е нещото, заради което клиентите винаги се обръщат към тях. То е магнетичната сила, която привлича околните или ги кара да се връщат точно при тях.

Тези са хората, които са осъзнали важността на културата в общуването, владеят я и затова излизат победители в живота.

VIII. КАЛЕНДАР

Департаментът:

С решение на АС от **10 юли 2017 г.:**

- катедра „Философски и социални науки“ премина като сектор към катедра „Икономика и управление“ на Минно-технологичния факултет;
- наименованието на Хуманитарния департамент беше сменено на Департамент „Чужди езици и спорт“.

На **20 декември 2017 г.** предстои годината да завърши с една нова дейност – тим-билдинг на двете катедри от Департаментата.

Катедра „Чужди езици“

През 2017 г. бе одобрен и реализиран научноизследователски проект № ХД 016/2017 г. по Наредбата за условията и реда за оценката, планирането, разпределението и разходването на средствата от държавния бюджет за финансиране на присъщата на държавните висши училища научна или художественотворческа дейност, приета с ПМС № 233 от 10.09.2016 г., в сила от 01.01.2017 година на катедра „Чужди езици“ на тема: „Повишаване на уменията на студентите за работа със специализирани научни текстове на чужд език в МГУ „Св. Иван Рилски“ от екип в състав: ст. пр. М. Първанова, ст. пр. М. Христова, ст. пр. В. Паничкова, ст. пр. Ц. Вукадинова, пр. д-р Е. Балачева, пр. д-р Е. Давчева.

В JOURNAL of Mining and Geological Sciences на МГУ „Св. Иван Рилски“, секция „Хуманитарни и стопански науки“ бе публикуван *междинен отчет* на научноизследователски проект № ХД 016/2017 г. на катедра „Чужди езици“ - "Повишаване на уменията на студентите за работа със специализирани научни текстове на чужд език в МГУ "Св. Иван Рилски" - постигнатото към момента", Годишник на МГУ, том 60, част IV, 2017 г., стр.62-67.

Още през 2017 г.:

- ст.пр. Милена Първанова преведе учебните планове и бакалавърските анотации за издаваните дипломи на английски език на завършилите обучението си в МГУ „Св. Иван Рилски“.

- ст. пр. Моника Христова и ст. пр. Милена Първанова извършиха преводаческа и редакторската дейност върху английските текстове за

JOURNAL of Mining and Geological Sciences, издавано от МГУ „Св. Иван Рилски“.

От 24 до 28 април 2017 г. пр. д-р Екатерина Балачева бе на преподавателски обмен по програма „Еразъм“ в Минния факултет на Университета на Кастилия – Ла Манча, гр. Алмаден, Испания.

На 16.05.2017 г. пр. д-р Елена Давчева взе участие в Национална научна конференция „Християнските ценности в българската литература за деца“, проведена в Американски център на Столична библиотека с доклад на тема „Призив към християнските добродетели в „Стихотворения за малки деца“ на Иван Вазов“.

През учебните 2016/17 и 2017/18 години се провежда безплатен курс по испански език за студентите, преподавателите и служителите от МГУ „Св. Иван Рилски“, воден от пр. д-р Екатерина Балачева.

Крайният отчет на научноизследователски проект № ХД 016/2017 г на тема „Повишаване на уменията на студентите за работа със специализирани научни текстове на чужд език в МГУ „Св. Иван Рилски“ с автори ст. пр. М. Първанова, ст. пр. М. Христова, ст. пр. В. Паничкова, ст. пр. Ц. Вукадинова, пр. д-р Е. Балачева и пр. д-р Е. Давчева е предаден за публикуване в „Известия на ДЧЕС“.

Под печат в Science, Engineering & Education, ISSN 2534-8507, е статия от ст. пр. Цветелина Вукадинова “How to improve students' understanding of engineering terminology in a multilanguage environment”.

Катедра „Физическо възпитание и спорт“

Представителните отбори и индивидуалните състезатели от университета ни взеха участие и спечелиха някои призови места в национални университетски шампионати за спортно-състезателната 2017 г., организиран и проведен от АУС „Академик“:

- през **м. октомври 2016 г.** при участие в лекоатлетически крос в гр. Велико Търново и през **м. май 2017 г.** на Национален университетски шампионат в гр. Стара Загора, представителите ни извоюваха призови класирания;

- **през м. април 2017 г.** беше организиран и проведен открит турнир по хокей на трева за „Купата на Ректора“ на МГУ „Св. Иван Рилски“, на който представителният отбор на университета завоюва първото място и спечели купата;

- **през м. юни 2017 г.** отборът ни по хокей на трева взе участие и в турнир за купата „Академик“, на който защити титлата си и я спечели отново;

- **на 22 и 23 май 2017 г.** се проведе открит турнир по плажен волейбол за „Купата на Ректора“, на който мъжкият ни отбор се класира на IV място;

- **през м. март, 2016 г.** женският ни отбор взе участие в Национален университетски шампионат по аеробика в град Пловдив и се класира в призовата шестлица;

- отборът ни по футбол:

- взе участие в градското студентско първенство на гр. София, като завоюва призовото II място и званието за най-добър инженерно-технически отбор;

- класира се на финалите на Националния университетски шампионат и завоюва бронзовите отличия.

- отборът ни по футзал завоюва купата „8-ми декември“ и златните медали в турнира 2016-2017 г.

ИЗВЕСТИЯ НА ДЕПАРТАМЕНТ „ЧУЖДИ ЕЗИЦИ И СПОРТ“
ПРИ МГУ „СВ. ИВАН РИЛСКИ“ – СОФИЯ
ТОМ XVII/2017 ГОДИНА
ИК „СВ. ИВАН РИЛСКИ“
ISSN 1313-3322